

MĖNESINIS
VISUOMENĖS GYVENIMO,
POLITIKOS, KULTŪROS
IR ISTORIJOS ŽURNALAS

*Leidžiamas
nuo 1994 metų*

Redakcijos adresas:
Laisvės pr. 60 (10 aukštas), 05120 Vilnius.

El.p.: gaires@post.skynet.lt
tel. 241 82 03
Faksas 241 77 98.

Redaktoriaus
Algis KUSTA
tel. 241 82 03, 860602291
el.p. alkust@zebra.lt

Redaktoriaus pavaduotojas
Vaclovas PAULAUSKAS
tel. 241 82 03

Dizainerė
Grażina MAJAUSKIENĖ
tel. 242 88 03

Steigėjas ir leidėjas – UAB „Mūsų gairės“.
Atsiskaitomoji sąskaita
LT79 7044 0600 0104 5500
SEB Vilniaus bankas,
kodas 70440.

Pasirašyta spaudai 2008 02 01. SL 971.
Formatas 60x84/8. Ofsetinė spauda. 6 sp. lankai.
Kaina 3 Lt (su PVM).
Spausdino AB „Spauda“.
Laisvės pr. 60, 05120 Vilnius.

© „Gairės”

Pirmajame viršelyje:
*Vasario 16-osios Akto signatarai S.Kairys,
M.Biržiška, J.Vileišis, S.Narutavičius.*

*Socialdemokratų partijos, Valstiečių liaudininkų
partijos ir Naujosios sąjungos lyderiai (iš dešinės)
Gediminas Kirkilas, Kazimiera Prunskienė ir
Artūras Paulauskas.*

Vlodo Gulevičiaus nuotr.

Turiny s

■ POZICIJA <i>D.Kirvelis. Vasario šešioliktosios Akto formuluotės istorija</i>	2
■ AKTUALIJOS <i>S.Glovackas. Nesugebame organizuotai reikalauti ir derėtis - renkamės emigraciją</i>	6
■ POLITIKA <i>P.Eidukevičius. Ar sustiprės kairioji alternatyva?</i>	8
■ ISTORIJA IR MES <i>J.Rudokas. Kaip vertiname priklausomybės metus?</i>	10
■ EUROPOS ROŽĖ <i>J.Paleckis. Šiluma, kuri gali sulaužyti mūsų visų kaulus</i>	15
<i>A.Sakalas. Apie misiją „Socialinis teisingumas“ ir socialdemokratiją Lietuvoje</i>	19
<i>Socialdemokrato V.Branto vardas – naujam Europos Parlamento pastatui</i>	21
<i>N.Sarkozy privatus gyvenimas užgožia politinius reikalus</i>	22
<i>Žūtys darbe – kas tris su puse minutės</i>	22
■ LIKIMAI <i>V.Velikonis. Kaimą jis jautė kaip savo širdies plakimą</i>	23
<i>F.Jakubauskas. Iš ažuolų gyvenimo</i>	24
■ GYVENIMAS <i>P.Lapeikis. Sveikatos apsaugos „reformatorių“ siūlymai perša mintį: „Žmogau, nesirk ir neik pas gydytoją“</i>	25
<i>T.Valotka. Pažįstami nebepažįstami veidai</i>	27
<i>E.Lukošiūnienė. Sunki meilė iš arti ir iš toli</i>	28
<i>F.Jakubauskas. Eilėraščiai</i>	30
■ ATGARSIAI <i>S.Lazutka. Pokario metų Lietuvos istorijos fenomenas</i>	32
<i>S.Stungurys. Kas išprovokavo pasipriešinimą</i>	33
■ ANALIZĖ <i>G.Mitrulevičius. Socialdemokratų vaidmuo Lietuvos valstybingumo (at)kūrimo idėjos atgimimo procese (XIX a. pabaiga – 1918 m.)</i>	35
■ GAIRIŲ PAŠTAS <i>R.Navickas. Laukiu A.Šlezevičiaus prisiminimų knygos</i>	45
<i>J.Norkevičius. Apie du šimtmečius - vienoje konferencijoje</i>	45
<i>A.Vaitiekaitis. Lietuva buvo ir tada</i>	46
<i>G.Strazdas. Prometėjiška ugnis negęsta</i>	46
■ POST SCRIPTUM <i>V.Paulauskas. Europietiška, bet ne rusofobiška kairiųjų politika</i>	47
■ LAISVALAIKIS	48

Vasario šešioliktosios Akto formuluotės istorija

Lietuvos valstybės – demokratinės Lietuvos Respublikos – atsiradimą tapatiname su 1918 metų vasario 16 dienos Akto, dar kitaip mūsų istorijoje vadinamu Nepriklausomybės Akto. Bet tik nedaugelis žino, kad tokios formuluotės Vasario 16 dienos Aktas, koki mes dabar matome, daugiausia yra keturių iš dvidešimties signatarų atkaklios ir principingos veiklos rezultatas. Ta keturių mažuma - Steponas Kairys su Mykolu Biržiška bei Jonas Vileišis su Stanislovu Narutavičiumi – Lietuvos Taryboje atstovavo dviejų to meto kairiosios pakraipos politinių partijų – Lietuvos socialdemokratų ir Lietuvos socialistų liaudininkų demokratų – nuostatomis.

Doc. Dobilas KIRVELIS

Vartydami to meto istorinius dokumentus, galime pamatyti 1918 m. vasario 15 d. J.Vileišio ranka parašytą ir keturių signatarų pasirašytą tekstą, kuris tik kai kurių žodžių ir kelių skyrybos ženklų neprincipiniais pataisymais, tik neesminiais redakciniais pakeitimais skiriasi nuo visų 20 signatarų pasirašyto Nepriklausomybės Akto – mašinėle spausdinto NUTARIMO teksto. Rankraštyje J.Vileišio parašas – pirmasis. Toliau eina S.Kairio, M.Biržiškos ir S.Narutavičiaus parašai. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad vasario 16 d. mašinėle išspausdintame dokumente yra ranka (*ko gero, J.Vileišio – aut. pastaba*) darytas pataisymas - pagal vasario 15 d. rankraščio tekstą įrašytas praleistas jungtukas *kaipo*, o vasario 15 d. rankraštiniam tekste prie daugtaškio įrašytas (*ko gera, M. Biržiškos ranka – aut. pastaba*) intarpas *Rusijos ir Vokietijos*.

Bet kur kas svarbesnių dalykų slepia šio teksto formuluotės kilmė bei jos atsiradimo istorija.

S.Kairys, tuo metu atstovavęs Lietuvos socialdemokratų partijai (LSDP), ir J.Vileišis, atstovavęs Lietuvos socialistų liaudininkų demokratų partijai (LSLDP), remiami ištikimų bendraminčių – socialdemokrato M.Biržiškos ir dvarininko demokra-

to, Alsėdžių respublikos (1905 m.) įkūrėjo S.Narutavičiaus, buvo nepalenkiami dėl dviejų Akto formuluotės dalykų: už demokratinės Lietuvos respublikos būtinybę ir prieš bet kokius įsipareigojimus Vokietijai. Tai buvo ne tik šių asmenybių principinės nuostatos, bet ir dviejų Lietuvos kairiosios pakraipos partijų programiniai reikalavimai, priimti jau 1896 m. (LSDP) ir 1902 m. (LDP).

Trumpa Vasario 16-osios Akto istorija

Pirmojo pasaulinio karo gale okupacinė vokiečių valdžia, pajutusi karo baigtį ir norėdama Lietuvą išlaikyti savo rankose, lietuvių inteligentijai leido Vilniuje sušaukti konferenciją, kuri deklaruotų Lietuvos valstybės atkūrimą Vokietijos sudėtyje.

Vilniaus lietuvių konferencija, įvykusi 1917 m. rugsėjo 18-22 d., priėmė 2 dalių nutarimą dėl Lietuvos Valstybės atkūrimo, suderintą su visų politinių nuostatų atstovais. Jis skelbė:

I. Laisvam Lietuvos plėtojimos reikalinga yra sudaryti iš jos nepriklausoma, demokratiškai sutvarkyta valstybė etnografinėmis ribomis su būtinai reikalingomis ekonominiam gyvenimui ko-rektyvomis.

Lietuvos tautinėms mažumoms turi būti patvirtintos tinkamos jų kultūros

reikalams sąlygos.

Galutinai nustatyti nepriklausomos Lietuvos pamatams ir jos santykiams su kaimyninėmis valstybėmis turi būti sušauktas Steigiamas Lietuvos Seimas Vilniuje, demokratiniu būdu visų jos gyventojų išrinktas.

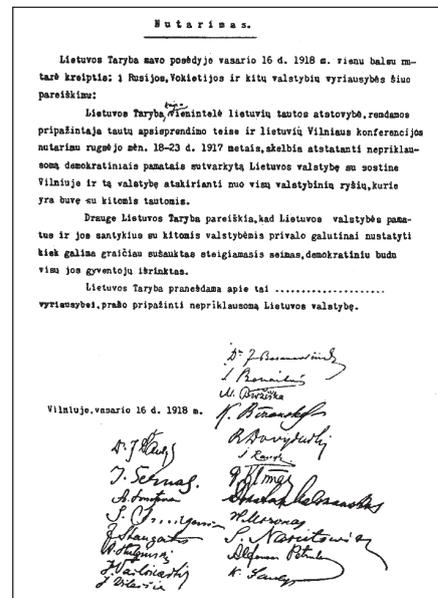
II. Jeigu Vokietija sutiktų dar prieš taikos konferenciją proklamuoti Lietuvos valstybę ir pačioje konferencijoje paremti Lietuvos reikalus, tai Lietuvos Konferencija, turėdama omeny, jog Lietuvos interesai yra [...] pasvirę ne tiek į rytus ir ne tiek į pietus, kiek į vakarus, pripažįsta galima sueiti būsimai Lietuvos valstybei, nepakenkiant jos savitam plėtojimos, į tam tikrus dar nustatytinus santykius su Vokietija”.

Bet Vilniaus lietuvių konferencijos išrinkta 20 atstovų Lietuvos Taryba, kuriai buvo pavesta rūpintis Lietuvos ateitimi, spaudžiama vokiečių okupacinės valdžios, dešiniųjų daugumos balsais 1917 m. gruodžio 11 d. formuluotę pakeitė taip:

I. Lietuvos Taryba, krašto ir užsienio lietuvių pripažinta kaip vienintelė įgaliota lietuvių tautos atstovybė, pasiremdama pripažintąja tautų apsisprendimo teise ir 1917 metų rugsėjo mėn. 17-23 d.d. lietuvių konferencijos Vilniuje nutarimu, skelbia nepriklausomos Lietuvos valstybės atstatymą su sostine Vilniuje ir jos atpalaidavimą nuo visų valstybinių ryšių, kurie kada nors yra buvę su

Dovidešimt Lietuvos Tarybos narių 1918 m. vasario 16 d. savo parašais patvirtino Nepriklausomybės aktą, „atstatanti nepriklausomą demokratiniais pamatais sutvarkytą Lietuvos valstybę“.

kitomis valstybėmis.

II. Tai Valstybei tvarkyti ir jos reikams ginti taikos derybose, Lietuvos Taryba prašo Vokiečių Valstybės apsaugos ir pagalbos. Atsižvelgdama į gyvų Lietuvos interesus, kurie reikalauja nieko netrunkant sueiti į artimus ir patvarius santykius su Vokiečių Valstybe, Lietuvos Taryba stoja už amžiną tvirtą sąjungos ryšį su Vokietijos Valstybe, kuris turi būti įvykdytas ypač militarinės bei susisiekimo konvencijos ir muitų bei pinigų sistemos bendrumo pamatais“.

Kaip rodo signatarų prisiminimai, gruodžio 11 d. Tarybos posėdyje, vykusiame iki vidurnakčio Vilniuje, J.Vileišio bute, buvo daug aštrių nesutarimų bei emocijų. Tokiam rezoliucijos tekstui, ypač konvencijoms, pasižadėjimams Vokietijai, kurių atkakliausias šalininkas buvo A.Smetona, prieštaravo J.Vileišis. Jį palaikė S.Kairys, S.Narutavičius ir M.Biržiška. Tokia formuluotė buvo visiškai nepriimtina šiai Tarybos kairiųjų mažumai, ir 1918 m. sausio 8 d. jie pasiūlė anuliuoti gruodžio 11 d. rezoliucijoje įrašytus įsipareigojimus Vokietijai ir pateikė nepriklausomybei skelbti formulę, kuri tik redakciniu atžvilgiu skyrėsi nuo būsimojo vasario 16 d. Akto. Joje buvo akcentuojama demokratinė Lietuvos respublika, ir be antrosios dalies. Keturiems kairiesiems buvo nepriimtina dešiniųjų

formuluotė ne tik dėl per didelių pažadų Vokietijai, bet ir dėl to, kad vietoj demokratinės Lietuvos respublikos pradėta deklaruoti tik nepriklausoma Lietuvos valstybė. (Kaip paaiškėjo vėliau, tarp dešiniųjų jau tada sklandė Lietuvos monarchijos idėja.)

Kairiųjų sausio 8 d. pateiktą formuluotę iš pradžių atvirai palaikė ir dalis dešinėsios pakraipos Tarybos narių – A.Stulginskis, P.Klimas, J.Staugaitis, A.Petrulis, K.Bizauskas. Net 12 narių balsavo už šią formuluotę. Tik trys buvo prieš, o du susilaikė.

Bet jau sausio 24 d. (kituose šaliniuose 26 d.) A.Smetonai ir J.Šauliui pasiūlius balsuoti už formulę su konvencijomis, rezultatas apsigvertė: 12 narių balsavo už, 5 prieš. Prieš A.Smetonos pasiūlymą balsavo visi kairieji – J.Vileišis, S.Kairys, M.Biržiška, S.Narutavičius ir krikščionių demokratų atstovas A.Stulginskis. Po šio balsavimo, protestuodami, kad Taryba pažeidė Vilniaus Konferencijos jai duotus įgaliojimus, visi keturi kairieji pasitraukė iš Tarybos.

1918 m. sausio 28 d. J.Vileišis Tarybai įteikė pareiškimą, išdėstydamas kairiosios opozicijos pasitraukimo argumentus. Panašiai argumentuodami tokius pat pareiškimus pateikė ir kiti kairieji – S.Kairys, S.Narutavičius ir M.Biržiška.

Tokia principinga kairiųjų pozi-

cija privertė dešiniuosius keisti nuostatas. Vasario 11 d. likusioji Tarybos dalis pradėjo svarstyti galimybę daryti nuolaidas ir sudarė komisiją deryboms su opozicionieriais dėl jų grįžimo. Šiose derybose aktyviausiai reišėsi P.Klimas.

Vasario 15 d. ši Tarybos kairioji opozicija įteikė Tarybos daugumos komisijai pareiškimą, kuriame buvo ir J.Vileišio ranka parašytas skelbtinos nepriklausomybės Akto tekstas. Taip pat buvo kategoriškai pareikšta, kad keturi kairieji grįš į Taryba tik tuo atveju, jeigu jos dauguma priims šią formuluotę, o A.Smetona turės pasitraukti iš Lietuvos Tarybos pirminko pareigų kaip neprincipingas, pataikaujantis vokiečiams, praradęs pasitikėjimą.

Kaip dabar žinome, be didelių džiugavimų 1918 m. vasario 16 d. po šia formuluote, pavadinta *Nutarimas*, pasirašė visi 20 Tarybos narių. Daug vėliau istorikas prof. Z.Ivinskis šį kairiųjų nuostatą laimėjimą taip apibendrins: „Dauguma pasidavė mažumai“.

Kairiosios opozicijos nuostatų raida

S.Kairys ir J.Vileišis buvo asmenybės, atstovaujančios naujoms, nebe monarchinėms, bet demokratinėms Europos politinėms nuosta-

Lietuvos Tarybos nuomsija:
iš pp. P. Klimo, J. Šaulio ir Ch. Černiausio

Įsteptas iš Lietuvos Tarybos
naujas d. šturis, H. Kairis
H. Černiausio ir J. Šaulio

Franciskus

Atsakydami, Jau, jausime, šioje
reikame, jį dėti: Lietuvos nepriklausomybės
pasveikimo mūsų tautai, be
si savanaučių formulu, ir grįžti Tarybos.

. Lietuvos Taryba savo priede Čarso 15
1918 m. vasario mėn. nutarė, kad
Lietuva ir kitos valstybės vyriausybės šioje
reikame:

Lietuvos Taryba, kaip nemahli Lietuvos
tautos atstovybė, remdama pripažintą
tautos apgyvendinimo teisę ir Lietuvos
naujas nepriklausomybę, nutarė, kad
1918 metais, valdžia atkelti nepriklausomą
demokratiškus pamatus sutarę, Lietu-
vos valstybę su tosios valdžia ir la-
stybę atstovinti. Šioje valstybės
vykio, kurie yra baigę su kitomis tautomis
drauge Lietuvos Taryba pareiškia, kad
Lietuvos valstybės pamatus ir jį, valdžia
su kitomis valstybėmis privalo galėdama
nustatyti, kad galima greičiau susaun-
teigiamasis šimas demokratiškus būda
šioje jį gyvatejė išvirstas.

Lietuvos Taryba, prasidedama apie tai

..... vyriausybė, praso pripažinti
nepriklausomą Lietuvos valstybę.

15. II. 1918.

Užrašius.

J. Šaulis
Kairis
M. Biržiška
Narutavičius

Kairiosios
opozicijos
pareiškimą
dėl skelbtinos
Nepriklausomybės
Akto teksto
1918 m.
vasario 15 d.
parašė:

Steponas Kairys

Mykolas Biržiška

Jonas Vileišis

Stanislovas
Narutavičius

toms. Tuo metu vykstantis Pirmasis pasaulinis karas akivaizdžiai buvo parodęs monarchinių Europos valstybių išsigimimą, neatitikimą visuomenės poreikiams. Jau buvo bežlungančios trys didelės imperijos: Rusijos, Austrijos-Vengrijos ir Vokietijos.

J.Vileišis 1902 m. aktyviai reiškėsi antrosios Lietuvos politinės partijos - Lietuvos demokratų partijos (LDP)kūrimu. Steigiamajame šios partijos suvažiavime, vykusiame „raudonojo grafo“ V.Zubovo Dabikinės dvare (netoli Viekšnių), svarstant partijos programines nuostatas dėl Lietuvos nepriklausomybės, J.Vileišis rekomendavo vadovautis demokrato socialisto Povilo Višinskio 1901 m. paskelbtu credo: *Mūsų idealas: laisva, nepriklausoma Lietuva, nusikračiusi nuo svetimų ir savų despotų, pamynusi po kojų tamsybes, išvien su kitomis laisvomis tautomis rūpinasi pagerinimu savo ekonomiško būvio ir žengia pirmyn.*

Tiesa, tuo metu Dabikinėje partijos programa nebuvo parengta. Buvo sudaryta LDP programos komisija ir atsakomybė užkrauta ant labiausiai kvalifikuoto J.Vileišio pečių. Nepraėjus ir mėnesiui po LDP steigiamojo suvažiavimo, partijos programa buvo baigta. Pirmojoje dalyje „Mūsų siekiai“ buvo deklaruojama Lietuvos autonomija teiginiu, kad *tai tegali įvykti tik išgavus pilną Lietuvos autonomiją etnografinėse ribose.* O apie ateities Lietuvos nepriklausomybę buvo sakoma: *Laisva ir nepriklausoma kitoms tautoms ir viešpatystėms Lietuva – tai tolimas siekis mūsų Lietuvių Demokratų Partijos.*

Gan dėsninga, kad 1902 m. vasarą, keliais mėnesiais anksčiau už demokratų, ir Lietuvos socialdemokratų savo V suvažiavime Kairiškėse (taip pat prie Viekšnių), kuriame labiausiai pasireiškė S.Kairys, pakoregavo LSDP programines nuostatas formuluotę dėl Lietuvos valstybingumo atkūrimo: *Pripažindami kiekvienai tautai teisę pačiai rūpintis ir daryti nusprendimus apie savo gerovę, LSDP iš politiškos pusės stengsis sutverti demokratišką Lietuvos Respubliką, susifederavusią su kaimyniškoms tautomis, esan-*

čiomis ant to paties laipsnio visuomeniško ir politiško ūgio.

Lietuvos socialdemokratų partija, 1896 m. gegužės 1 d. priėmusi savo pirmąją programą, minimumo dalyje jau buvo deklaravusi: *Savistovi demokratiška respublika, susidedanti iš Lietuvos, Lenkijos ir kitų šalių, paremta ant liosos federacijos.*

1900 m. S.Kairio po visą Lietuvą išplatintame LSDP atsišaukime buvo kviečiama: *Stengties sutverti demokratišką Lietuvos Respubliką laisvu noru susifederavusią su lenkais, gudais, latviais ir ukrainiečiais.* O 1905 m. LSDP VI suvažiavimo MANIFESTAS bylojo: *...mes šiandien einame prie to, kad būtų sušauktas Įsteigiamasis Seimas Vilniaus mieste, išrinktas Lietuvos gyventojų visuotiniu, lygiu ir slaptu balsavimu, neskiriant tautos, tikėjimo ir lyties.*

Greitai besikeičianti visuomeninė situacija ir demokratams parodė, kad Lietuvos nepriklausomybė kur kas artimesnė, nei buvo manoma Dabikinėje. Jau 1903 m., antrajame LDP suvažiavime, įvykusiame Vilniuje, J.Vileišio bute, tobulinant partijos programą, buvo numatyta vadovautis šiomis gairėmis: *1. LDP idealas yra liuosa ir savo etnografiškose ribose nepri gulinti nuo kitų viešpatysčių ir tautų Lietuva, pačių gyventojų valdoma slapčiu, betarpišku, visuotiniu, paremtu ant lygybės pamatų, balsavimu.* Įdomiausia, kad trečiuoju punktu buvo teigiama: *3. LDP pasitiki įvykinti savo tikslą tikrai kovos keliu.* Šioji trečioji programinė gairė akivaizdžiausiai atspindėjo to meto socialistines-revoliucines visuomenės nuostatas.

Todėl neatsitiktinai jau 1905 m. Didžiajame Vilniaus Seime abiejų to meto Lietuvos politinių partijų – LSDP ir LDP lyderiai S.Kairys ir J.Vileišis buvo vieningos nuomonės dėl Lietuvos nepriklausomybės, nors dėl neryžtingos daugumos nuostatos teko formuluoti rezoliuciją tik dėl Lietuvos autonomijos Rusijos Imperijoje: *Reikalauti Lietuvai autonomijos su Seimu Vilniuje, išrinktu visuotiniu, teisiu, lygiu ir slaptu balsavimu, neskiriant tautos, tikėjimo ir lyties.*

Kaip tik 1905 m., pajutus Lietuvos nepriklausomos valstybės realybę, pradėjo kurtis trečioji, dešinioji partija - Lietuvos krikščionių demokratų sąjunga (LKDS). Jos karščiausias organizatorius buvo Juozas Tumas-Vaižgantas, kuris dar 1900 m. visiškai netikėjo Lietuvos nepriklausomybės galimybe. Savo leidžiamame laikraštyje „Tėvynės Sargas“ (1900 m. Nr.8) jis piktinosi kairiųjų išplatintais ... *ant caro atsiliepimų, neseniai po miestelius išklejuotų, rėksnių iš Social-Demokratiškos partijos, kliešančių apie Lietuvos nepri gulmystę, apie ką niekam nė nesisapnavo...*, o 11 numeryje tvirtino, kad... *...politišką Lietuvos nepri gulmystę skaitome už tuščią svajonę ir prieš aną ...atvirai protestuojame... Sargiečiai, o su jais visa konservatyviška lig kaulų smegenų Lietuva pripažįsta Rosijos Cėcorių už tikrą savo valdovą, nuo Rosijos nerūpinas skirtis...*

Šis trumpas ekskursas į Lietuvą praėjusio šimtmečio pradžioje akivaizdžiai rodo Lietuvos socialdemokratų ir Lietuvos socialistų liaudininkų demokratų partijų reikšmingus reformistinius nuopelnus siekiant atkurti nepriklausomą Lietuvos valstybę – modernią Europos demokratinę respubliką be karalių, kunigaikščių ar vadų. Nesunkiai matyti, kad 1918 m. Vasario 16-osios Akto formuluotėje ryškiai matomos LSDP ir LSLDP programinės frazės, skelbiamos Lietuvoje jau nuo 1896 m.

Reziumuojant tenka atkreipti dėmesį, kad dabarties Lietuvos konstitucijoje, priimtoje 1992 m. spalio 25 d. referendume, vyrauja žodžiai - *...nepriklausoma demokratinė respublika,* kurių dar nuo 1896 m. reikalavo socialdemokratų, bet 1918 m. to labai nenorėjo dešinieji, o socialdemokratų padarė nuolaidą demokratams dėl žodžio *republika.* ■

Plačiau apie socialdemokratų vaidmenį Lietuvos valstybingumo idėjos atgimimo ir valstybingumo atkūrimo procese nuo XIX a. pabaigos iki 1918 m. rudens skaitykite 35-44 puslapiuose.

Nesugebame organizuotai reikalauti ir derėtis - renkamės emigraciją

Dar neišrastas geresnis būdas darbuotojams kovoti už savo teises bei darbo užmokestį, kaip tik organizuotai ir jungiantis į savo profesines organizacijas. O valstybės ir visuomenės tikslas - padėti šioms organizacijoms kurtis.

Sergejus GLOVACKAS
Tarptautinės Profesinių Sąjungų
Konfederacijos (ITUC) atstovas
Rytų ir Centrinėje Europoje

Darbuotojų išvykimas iš Lietuvos tapo populiari žiniasklaidos tema. Emigracija yra ir viena opiausių valstybės problemų, dažnai nustumiančių į antrą planą kitas vidaus politikos aktualijas. Statistikos departamento duomenimis, per 17 metų iš Lietuvos išvyko daugiau 430 tūkst. gyventojų. Atėmus tuos, kas išvyko susijungti su šeimomis į buvusią TSRS ar JAV, vis vien skaičius lieka išpūdingas – apie 11 procentų visų gyventojų. Užtikrintai pirmaujame visoje Europos Sąjungoje. Dar vienas Lietuvos paradoksas – kaimyninėse šalyse, nepaisant to, kad ten ekonominė padėtis panaši ar dar blogesnė, emigrantų skaičius yra mažesnis.

Tad kas gi vyksta?

Darbdaviai reikalauja iš valstybės imtis prevencinių priemonių, valstybė bando sprendimus užkrauti ant darbo rinkos partnerių pečių, profsąjungos dar tik ieško savo vietos ir yra permanentinėje formavimosi būsenoje. RAIT apklausoje į klausimą, kodėl žmonės išvyksta iš Lietuvos, nurodytas vienas pagrindinių motyvų – mažas darbo užmokestis, taip pat išnaudojimas darbo vietoje. Kitas tyrimas, atliktas „TNS Gallup“, parodė, kad darbuotojų lojalumas savo darbovietai bei motyvacija Lietuvoje yra vieni prasčiausių Europoje. Savo darbdavius lietuviai vertina daug prasčiau negu latviai ir estai. Sąryšis labai aiškus: motyvacija dirbti žemiausia – emigraci-

ja iš Lietuvos didžiausia tarp naujų ES šalių. Lietuva taip pat užima vieną paskutinių vietų Europoje pagal organizuotos darbo jėgos (profsąjungų narių) procentą nuo visų užimtųjų. Darbo užmokesčio dydis civilizuotame pasaulyje sprendžiamas derybų būdu tarp darbdavių ir profesinių sąjungų. Lietuvoje tai nustato viena pusė – darbdaviai, minimalų atlyginimą – Vyriausybė. Štai ir turime rezultatą – darbo jėgos bėgimas kelia pavojų valstybės pamatams. Perfrazuodami marksizmo klasikus, galime sakyti: „Prieštaravimai tarp darbo ir kapitalo pasiekė aukščiausia tašką“, tik mūsų šalyje tai neįgavo streikų ir masinių protesto akcijų formos, protestuojama kojomis. Nesugebame organizuotai reikalauti ir derėtis – renkamės emigraciją. Sunku rasti darbdavį, kuris savo noru dalintųsi pelnu su darbuotojais. Mes turime laisvąją rinką, politinę demokratiją, o štai darbo rinkos sferoje – autokratija. Kaip galima kalbėti apie pilietinės visuomenės kūrimą, kai žmogus nesijaučia laisvas ir visavertis savo darbo vietoje – joje visagalis ponas ir Dievas yra jo darbdavys. Kai atidirbi dvylika valandų vietoj aštuonių, kai skaičiuoji kiekvieną litą nuo algos iki algos, nuolat nerimauji, ar nesumažins atlyginimo, neišvays iš darbo, kai mintys sukasi apie tai, kaip išmaitinti šeimą, jokia demokratija nesinori tikėti.

O kai dar kasdien matai naujujų „nuvorių“ puikavimąsi lengvai gautais turtais, nesinori ne tik dalyvauti pilietinės visuomenės kūrime, bet ir galvoti apie tai.

Valstybės kūną laiko dvi kojos – darbdaviai ir darbuotojai. Lietuvo-

je viena ta koja labai raiša. Tai sukelia disbalansą. Tam, beje, padeda ir su įvairių institucijų (Laisvosios rinkos institutas ir kiti), kartais ir valdžios pagalba formuojama visuomeninė idealizuota opinija – darbdaviai verslininkai yra neklystantys ir teisūs, o darbininkai – nekvalifikuoti ir tinginiai. Profsąjungų silpnumas ir darbuotojų neorganizuotumas mūsų šalyje tapo ne samdomųjų, o visos valstybės ir visuomenės problema. Niekas dar neišrado geresnio būdo pasiekti harmoniją darbo rinkoje, kaip socialinių partnerių dialogas arba derybos. Argumentai, kad profsąjungos stabdo progresą, ir kuo jos silpnesnės, tuo didesnis ekonominis augimas, nėra svarūs. Suomijos ir Danijos ekonomikos yra pripažintos vienos konkurencingiausių pasaulyje – profsąjungoms ten priklauso daugiau nei 80 proc. darbuotojų. Čekijoje profsąjungų narystė – apie 40 proc., ten masinės emigracijos reiškinio nėra, stabiliai auga ekonomika. Prieš keletą metų atlikti Pasaulio banko tyrimai rodo, kad įmonėse, kur yra organizuota darbo jėga, darbo našumas yra daug aukštesnis.

Šiuo metu esame susidūrę su paradoksalia situacija – darbo jėgos trūksta (ta pati rinka viską sustatė į savo vietas), tačiau darbdaviai, kaip ir anksčiau, sutinka mokėti tiek, kiek jie nori, o ne kiek darbuotojai uždirba. Kai kurių darbdavių logika tokia: „Valstybė turi ir toliau sudaryti mums sąlygas išnaudoti pigią darbo jėgą, mes krausimės pelnus ir šiek tiek mokėsime mokesčių“. Panašiai skambėjo Prekybos įmonių asociacijos direktoriaus pono Sutkaus pasisakymai LTV forumo laidoje. Imtasi

šantažo – kad pigi darbo jėga bus įsivežama iš Rytų. Tai tikrai nepamatuoti grasinimai. Nevažiuos pas mus nei moldavai, nei rusai, nei ukrainiečiai (gal nebent tadžikai). Ko vargti Lietuvoje už 400 eurų, jei Pietų Europoje be vargo užsidirbsi 800. Maskvoje statybų sektoriuje ukrainietis ar moldavas uždriba vidutiniškai 3 tūkst. litų. Pagalvokime: savo pigią darbo jėgą eksportuojame, kitą įsivežame? Lietuva tampa darbo jėgos dempingo juodąja skylė? Ir tai viskas vardan pelno, o pelnas – tik išrinktam mažam ratui. Kitas darbdavių argumentas, kad gamyba bus perkelta į Rytus, irgi nėra labai svarus. Ten darbo jėgos našumas ir disciplinuotumas yra žemesnis negu Lietuvoje, profsąjungos karinesnės, atlyginimai irgi kyla. Ten jau taip pat trūksta darbuotojų. Pavyzdžiui, iš 4 mln. Moldovos gyventojų užsieniuose dirba apie 1 mln. Iš Ukrainos yra išvykę daugiau nei 6 mln. gyventojų.

Lietuvos kapitalas užsienyje tikrai neprisideda prie pozityvaus šalies įvaizdžio formavimo – Lietuvą pasiekia skundai dėl žmonių išnaudojimo lietuviško kapitalo įmonėse Latvijoje, Estijoje, Kaliningrado srityje, netgi Bosnijoje. Vakarų Europos šalys kuria barjerus mūsų kompanijų veiklai jų rinkose. ES investuoja didžiules lėšas civilizuotos darbo rinkos kūrimui Lietuvoje. Vakariečius gąsdina ne tiek mūsų nusikaltėliai ar laisvo elgesio moterys, kiek pigi, užguita darbo jėga, kuri griauna daug dešimtmečių kurtą tų šalių socialinės gerovės modelį. Beje, tas modelis kurtas siekiant apsaugoti Vakarų demokratijas nuo „komunizmo šmėklos, klaidžiojančios po Europą“, būtent vidutinė klasė, sukurta iš darbininkų, tapo skydu nuo komunistinės ideologijos ekspansijos. Tenka sutikti su teiginiu, kad viena iš prieštaringų 1940 metais TSRS invazijai į Lietuvą buvo visuomenės pasyvumas bei nusivylimas valdančiuoju elitu. Socialinė diferenciacija ir prieštaravimai buvo pasiekę grėsmingą laipsnį. Arti to esame dabar. Grėsmių valstybės stabilumui reiktų ieš-

koti būtent socialinėje sferoje, ką parodo populistinių partijų sėkmė, kai vargingiausi visuomenės sluoksniai palaiko Paksą ar Uspaskichą vardan protesto prieš esamą situaciją. Nepasitenkinimo garas iš dalies buvo išleistas bėgimu iš šalies. Kas žino, kokias forma tas protestas igaus ateityje? Turtuolių pogromais? Fizinio susidorojimu su darbdaviais? Spontaniškos darbo nutraukimo akcijos jau prasidėjo („Iki“, „Delano“ prekybos įmonėse). Jokiu būdu nevadinau šių desperatiškų darbuotojų veiksmų streikais, nes streikas yra organizuota darbo nutraukimo forma nepavykus deryboms. Nepriklausomoje Lietuvoje dar nevyko nė vienas klasikinis streikas. Mokytojų ar vairuotojų streikus greičiau galima pavadinti išpėjamosiomis akcijomis, nes jie trunka kelias valandas. Norint organizuoti ilgalaikį streiką, reikia turėti streikų fondą bei normalią įstatyminę bazę. Pavyzdžiui, Danijos profsąjungų streikų fondas įgalina tęsti visuotinį streiką 2 mėnesius.

Nereikia išradinėti dviračio. Pokario Vakarų Europos visuomenės visomis išgalėmis stiprino profesines sąjungas ir darbininkų atstovavimą (kol to nepadarė TSRS, nutarė padaryti patys, bet civilizuota forma). Profsąjungos tapo vienu pagrindiniu pilietinės visuomenės garantų. Ne be reikalo visų totalitarinių režimų pirmas žingsnis yra profsąjungų suvalstybinimas – ir Tarybų Rusijos, ir nacių Vokietijos pavyzdžiai tai puikiai iliustruoja, o šiais laikais – Baltarusijos pavyzdys.

Profsąjungos egzistuoja jau daugiau nei 150 metų. Lietuvoje joms galima pasakyti daug karčių žodžių – vis neranda savo vietos, trukdo tarybinių laikų lyderių šleifas, tarpusavio intrigos ir vaidai, turto dalybos, pasigendama ilgalaikės strategijos ir nuoseklios programos. Nemažai charizmatinių lyderių nusivylę perėjo į politikos ar verslo sferą (kur, beje, pasiekė neblogų rezultatų). Profsąjungos yra tokios, kokios yra, tai mūsų visuomenės atspindys. Mūsų šios dienos realijas galima apibūdinti karčiu juoku: „Jei tarybiniais

laikais žygdarbis buvo nebūti profsąjungos nariu, tai šiais laikais žygdarbis būti“. Profsąjungų narių persekiojimas darbo vietoje, susidorojimas su darbininkų aktyvistais, veiklos varžymas tapo normalia praktika Lietuvoje. Nuolat pažeidžiamos Tarptautinės darbo organizacijos konvencijos dėl asociacijų laisvės ir kolektyvinių derybų. Užmirštama, kad teisė jungtis į profesines sąjungas yra įrašyta į Visuotinę žmogaus teisių deklaraciją (23 straipsnis). Pagal žmogaus teisių pažeidimus šioje sferoje mes vieni pirmųjų Europoje.

Neišrastas geresnis būdas darbuotojams kovoti už savo teises bei darbo užmokestį, kaip tik organizuotai ir jungiantis į savo organizacijas. O valstybės ir visuomenės tikslas padėti šioms organizacijoms kurtis ir stiprėti dabartiniame etape. Dažnėja atvejų, kai darbininkų organizacijoms bando vadovauti ar perimti savo įtakon įvairios populistinės radikalios organizacijos, streikų ginklą išnaudoti savo siauriems interesams. Susidarius kritinei situacijai darbo rinkoje, reikalinga platesnė valstybinė ir visuomeninė intervencija. Tai jau ne darbo rinkos partnerių, bet valstybės problema. Dabartinė Vyriausybė, vadovaujama socialdemokrato Gedimino Kirkilo, regis, tai suvokia. Valstybės biudžete skirtos lėšos socialinei partnerystei (profsąjungoms) stiprinti. Pirmą kartą Vyriausybės programoje aiškiai apibrėžta darbuotojų organizacijų svarba, įvesta patarėjo profsąjungų reikalais pareigybė.

Profesinės sąjungos išveda į gatves vis daugiau ir daugiau žmonių. Į gerą pusę pasikeitė ir žiniasklaidos pozicija darbuotojų organizacijų atžvilgiu. Šimtai lietuvių pradėjo stoti į Airijos, Anglijos, Norvegijos profesines sąjungas. Šių šalių profsąjungų centruose dirba samdomi darbuotojai lietuviai, kurių darbo tikslas agituoti mūsų tautiečius burtis į darbininkų organizacijas. Auga ir Lietuvos profsąjungos – dažnai dėka grįžtančių migrantų, kurie parsiveža į Lietuvą ne tik pinigų, bet ir savigarbos jausmą. ■

Ar sustiprės kairioji alternatyva?

Petras EIDUKEVIČIUS

Demokratinės valstybės tiltas tarp valstybės ir jos piliečių yra partijos. Jos jungia ir valdžioje atstovauja bendrų socialinių interesų piliečiams. Partijos formuoja, kontroliuoja valdžią. Geresnio būdo demokratijai realizuoti civilizacija nesurado. Tačiau mūsų partijos, piliečių akimis, yra žemiau kritikos. Lietuvos žmonės nepasitiki partijomis. Juos atstumia partijų ideologinė paininga, jie nemato realios savo dalyvavimo jose prasmės. Kas lieka? Partijoms teks išgryninti savo ideologines nuostatas ir įtikinti šviesuomenę: valstybėje tvarką darys vien oligarchai, jei kritiškai mąstantys piliečiai stovės politinėje šalikelėje. Kiek realu praradusius viltį sukviesti į partijas?

O gal jas gali pakeisti judėjimai? Jau buvo Piliečių chartija, dabar dešinieji buria inteligentus „Vardan Lietuvos“... Kas yra judėjimas? Neregulamentuota, neaiški, nenuspėjama esybė. Net mūsų senos patyrę partijos neišvengia chaotiškumo, perbėgėlių ir ideologinio neapibrėžtumo. Ko tada laukti iš judėjimų? Partijų – valdžios pagrindo - jie nepakeis.

Kita vertus, negalima nurašyti pačių judėjimų. Tik verta įsisavinti Sąjūdžio pamoką. Kol Sąjūdis buvo vien judėjimas be valdžios, apjungtas bendruoju interesu, jis rodė savo galią – rėmėsi žmonių dvasine stiprybe ir jų vienybe. Tačiau jis, kaip ir priklausau revoliucijai, laimėjęs „rijo savo vaikus“. Sąjūdis valdžioje tapo partija, nors ja ir neįsivardijo. Chaotiška, be ideologijos partija. Vienybę draskė privatūs interesai. Ar ne čia svarbiausia Sąjūdžio nuopuolio priežastis? Tai pamoka būsimiems judėjimams. Jie, siekiantys ką nors rimčiau nuveikti, turėtų pakilti aukščiau partijų – bendruoju interesu apjungti partinius ir nepartinius. Kaip Sąjūdžio pradžioje.

Plačiai paplitęs prastas požiūris į pačią ideologiją, kaip viešųjų priemonių įrankį. Neva, ji kliudo, žlugdo eko-

nomiką. Bet ideologija – tai tik strategija. Gera strategija negali kliudyti.

Lietuvoje partijų ideologinį skirtumą sunku išvelgti. Tačiau pažiūrėkim, kas konkrečiai skiria kairiuosius nuo dešiniųjų?

Abi politinės kryptys svarbiomis ideologinėmis vertybėmis pripažįsta laisvę ir demokratiją. Vien kairiosios vertybės – tai socialinis teisingumas, solidarumas, kolektyvizmas, rinkos reguliavimo socialinė nauda, o dešniosios – laisvoji iniciatyva, privataus intereso pirmenybė prieš bendrąjį interesą, individualizmas, kuo mažiau valstybinio ekonomikos reguliavimo. Abi šios kryptys, kaip rodo gyvenimas, pas mus persipynė.

Negalima per daug kaltinti Lietuvos kairiųjų dėl jų ideologinio silpnumo. Ir Vakarų kairieji serga panašia liga. Ideologinis silpnumas lėmė kairiųjų nesutarimus taktiniais klausimais – jų susiskaldymą. Kai tik socialdemokratai mažiau akcentuoja savo tapatybę ir principus, tuo kaip mat pasinaudoja „tvarkos, teisingumo darytojai - gelbėtojai“. Sėjamas nepasitenkinimas, kuris augina populistinius kairiųjų pakaitalus.

Akivaizdu ir tai, kad ideologiniai dalykai yra bene patys sudėtingiausi.

LSDP vadovai neseniai buvo kaltinami, kad jie prieš rinkimus žada viena, o po rinkimų jau daro visai ką kita. Atrodytų, čia viskas taip paprasčia. Prieš rinkimus dar nežinomi būsimi koalicijos partneriai valdžioje ir tada akcentuojami vien savi gražieji siekiai. Po rinkimų „jau kas kita“ ir tenka apsiriboti su koalicijos partneriais suderintais ir realiai įgyvendinamais uždaviniais. Nors kartais atrodo, kad partiniai principiniai programiniai tikslai tėra graži iškaba, dėl jų akivaizdžiai nekovoja. Štai kur gali praversti nepartinių žmonių energija.

Štai kur ir praverčia kritikos banga iš visų pusių dėl energetinio triagalvio slibino šešėlių. Skaidrumas, viešumas visiems tik į naudą, išskyrus nešvariai suinteresuotus. Ir nėra

ko svaidytis „spjūviais į partinį veidą“, kaltinti viešu skalbinių ploviu, tildant kritiką. Kai nėra viešumo, argumentuoto aiškinimo, ir atsiranda „prasčiokiška“ nepatenkintųjų nuomonė: „visi jie ten prie lovio“.

Nusivylusieji visa kuo taip „prasčiokiškai“ galvoja ne vien apie socialdemokratų. Visomis Lietuvos partijomis kartu pasitiki tik apie penki procentai gyventojų. Pastaraisiais metais socialdemokratai veža pagrindinį valdžios krūvį. Kas veža, tam ir kritikos daugiau kliūna. Nežiūrint į tai, socialdemokratų reitingai tarp visų partijų per visus praėjusius metus buvo vieni geriausių.

Lietuvos socialdemokratų partijoje, regis, visą laiką pulsuoja tarsi dvi srovės. Partijos pragmatikus dėl jų vykdomos (liberalios, dešniosios) politikos aštriai kritikuoja „tikrieji kairieji“. Nors jei tikėtume filosofu L.Donskiu, Lietuvoje jokios kairės lyg ir nėra. Kritika dėl partijos liberalių „realpolitik“ metodų ir rezultatų šimtą kartų teisi. Tik kaip tą realią politiką daryti geriau? Be gerų makroekonominių rodiklių nebus ir gerovės. Nei policininkams, nei mokytojams. Verslo galingieji torpeduoja kairiasias iniciatyvas, pavyzdžiui, progresinių mokesčių. Jie turi daugybę galimybių diskredituoti jau vykdomas kairiasias iniciatyvas. Ir Vakaruose kairieji daro tik tiek, kiek jiems leidžia verslo galingieji. Problema - ne tiek politika, kiek terpė. Vartotojiška dauguma nori kuo mažiau duoti (mokesčiais) ir kuo daugiau gauti. Taigi, problema nelengva: kairioji politika ar makroekonominiai rodikliai?

Bene geriausiai realią kairiąją politiką pažymi valstybinis reguliavimo ekonomikai laipsnis – biudžetinis BVP persikirstymas. Mūsiškis persikirstymo rodiklis (kartu su Bulgarija ir Rumunija) yra vienas žemiausių visoje Europos Sąjungoje. Panašus kaip JAV, tik jos turi aukšto progresyvumo pajamų mokesčius. Ten tarifų ribos skiriasi daugiau kaip tris kartus. Išvada akivaizdi: mūsų visos

Vyriausybės vykdė ir vykdo dešinesnę politiką nei JAV. Tik tai nėra absoliuti blogybė. Dešinioji politika geriau nei kairioji tinka ūkio stiprinimui rinkos sąlygoms, ypač pradiniam rinkos išsigalėjimo etape, geriau skatina konkurencingumą, priverčia visus sparčiau suktis, lygai kaip ir nedarbas kelia samdomųjų darbo našumą.

Politikos kairumą žymi didesnis mokesčių tarifo ribų skirtumas. Atsiskaitus progresinio mokesčio principo, kairiąja politika net nekvepia. Daugelyje Vakarų valstybių pajamų mokesčiai - progresiniai. Jie ypač naudingi mažesnių ir vidutinių pajamų piliečiams, ekonomikai. Jie mažina socialinę atskirtį, taisy bendrąjį apyvartos balansą. Žodis „progresiniai“ viską pasako. Žiniasklaidos, ekonomikos, kitų autoritetų tendencingi aiškinimai paskleidė klaidingą nuomonę apie juos. „Progreso“ principas ekonomikoje reiškia balanso siekį ekonominiuose santykiuose ir yra pritaikomas ne vien mokesčių srityje.

Kairiąją politiką reprezentuoja socialdemokratų savo tikslais: „laisvė, demokratija, socialinis teisingumas, solidarumas“. Gaila, dabartinėje situacijoje šie ideologiniai tikslai atrodo tik graži svajonė. Praktiškai jie sunkiai suderinami su realiomis sąlygomis. Taip yra visur laisvojoje rinkoje. Šioje sistemoje tavo pasirinkimo laisvė priklauso nuo turimų pinigų, o renkama „demokratinė“ valdžią puikiai renka ir tvarko tie patys pinigai – oligarchai. Gera žinia iš Briuselio. Ten jau susirūpinta, kad „stambieji verslininkai, naudodamiesi neproporcingai didele rinkos galia, negalėtų nusigriebti visos grietinės“. Tai akmeniukas į oligarchų daržą. Tai jau „gera pradžia – pusė darbo“. Nuolat didėjantys socialiniai skirtumai mindo socialinį teisingumą. Rinkos ekonominis variklis - konkurencija skatina žmonių tarpusavio priešišumą. Tuo pačiu naikina solidarumą.

Kaip matome, iš tų gražiųjų socialdemokratiškos tikslų „realpolitik“ erdvėje mažai kas ir lieka. Dešinioji ideologija rinkos sąlygomis yra arčiau žemės. Ją reprezentuoja Lietuvos laisvosios rinkos institutas. Šio instituto prezidentas Remigijus Šima-

šius („Respublika“, 2007 11 30, straipsnis „Patarimų Vyriausybei neprireikė“) įvardija valstybę kaip neišvengiamą blogybę: „Problema yra atvirkštinė – energetikos sektoriuje dominuoja valstybė. Ir būtent valstybinė dalis kelia problemų, o ne privačioji“. Pagrindinė dešiniųjų, kaip ir minėto instituto prezidento, nuostata: privatus verslas dirba efektyviau nei valstybinis, todėl ir būtina mažinti valstybės dalį ekonomikoje. Tačiau taip yra ne visur ir ne visada. Jei būtų taip, kaip teigia dešinieji, pažangiausiose šalyse valstybinio reguliavimo seniai nebūtų likę. Be to, konkurencinis rinkos variklis be privatumo ekonomikos plėtrai, jos efektyvumui turi ir vieną pragaištingą savybę. Konkurencinėje kovoje pranašesnis tas, kurio veiksmų nesaisto moralinės priedermės. Todėl net ir pažangiausiose šalyse kova su nusikalstamumu rinkos sąlygomis yra nedėkingas darbas. Nukirtus vieną galvą atauga kelios. Šešėlinė ekonomika, terorizmas, narkotikų plitimas nemažėja. Didėjantys socialiniai skirtumai augina skurdą – buitinio nusikalstamumo šaltinį.

Sąjūdžio žmonės, atlikę, atrodytų, neįmanomą žygdarbį, dar neišmirė. Mūsų laukia nemažiau neįmanoma užduotis. Būtina pasiekti ir įtvirtinti, kad gyventume pagal priešingą dabartinei konkurencijai, žmogiškais – ne vilkiškais, solidariais santykiais pagrįstą, dėsningumą.

Galima išvelgti tokį apibendrinantį rinkos dėsningumą. Kai asmenų privatus interesai viršija, užgožia viešąjį interesą, bendram sutarimui, solidarumui nėra realaus pagrindo. Net ir sutarimai „iš reikalo“, kaip kad vyksta ES praktikoje išorinių ekonominių konkurentų gigantų akivaizdoje, nėra patikimas instrumentas. Matome, kaip varganai buvo lipdoma ES reformų sutartis, kai kiekviena šalis savanaudiškai naudosi paklodę traukė į savo pusę. Konservatyvus požiūris?

Tačiau visuotinis žmonių integracijos procesas jau nesulaikomas. Bendrą teigiamą šios integracijos įvaizdį kiek gadina tarptautinių korporacijų godumu pažymėti viršpelniai. Tik yra jau minėta „gera žinia

iš Briuselio“ - siekiai riboti gigantų viršpelnius. Europa - pavyzdys pasauliui. Globalizacija – tai ir yra integracija, bendrumo didėjimas. Iškalbingi faktai: amerikiečiai prasčiausiai iš visų vertina globalizacijos procesą, o Indijos ir Kinijos gyventojai – geriausiai. Vieni praranda, kiti atranda. Akivaizdu, ir kam priklausau ateitis.

Ateitis žmonijai tik bendra visiems! Kaip ir solidarių žmonių tikroji laisvė gali būti tik bendra. Liberalaus individo laisvė, kaip atrado E.Kantas, gali būti tik pusinė. Solidarios žmonių ateities (socializmo) idėjai pagrįsti argumentų galima rasti ir Šventajame Rašte, ir filosofų I.Kanto ar A.Maceinos ir kitų darbuose, ir šiandienos mokslininkų knygose.

Įvertinkime (priešrinkiminė!) dešiniųjų iniciatyvą „Vardan Lietuvos“. Kairiesiems taip pat būtina mobilizuotis, jungti bendraminčius. Yra proga įrodyti donskiams, kad kairiųjų Lietuvoje esama. Devizu galėtų būti: „Tikroji laisvė“ be pinigų (kapitalo) diktato ar „Solidarumas“. Galima net pasvajoti apie naują Sąjūdžio bangą, pasak Regimanto Adomaičio, - dvasinį Lietuvos atgimimą. Toks judėjimas būtų terpės darymas kairiajai politikai.

Socialdemokratų „solidarumas“ turi gilią filosofinę prasmę, yra artimas katalikų „Mylėk savo artimą kaip pats save“. Galėtų jis tapti kairiosios ideologijos atramos tašku. Bus solidarumas, bus ir socialinis teisingumas, ir galimybių laisvė, ir demokratija. Delsti neturime laiko.

Socialdemokratai, įsirašę savo programoje solidarumo siekį, yra ateities partija. Išnaudokime tai. Reikia tiek nedaug – patiems įsitikinti, kad šie siekiai pasiekiami. Ir šių siekių - kriterijų šviesoje vertinti savo iš tikro neprastus darbus. Pirmiausia vertėtų ne tiek girtis gerais makrorodikliais, o kalbėti apie tai, kas daugiausia skaudina žmones ir ką galvojama daryti. Tuomet ir nusivylusieji patikės, kad yra toks patikimas tiltas tarp valdžios ir žmonių – seniausia, laiko patikrinta partija socialdemokratų. Protingiausi tada ateis į partiją, kad prisidėtų prie ateities kūrimo. ■

Kaip vertiname priklausomybės metus?

Pažvelgti į 1940–1990 metus nėra lengva. Bet kokie mėginimai kalbėti apie pasiaukojamą šimtų tūkstančių mūsų tautiečių darbą gana nelengvomis sąlygomis, kurio daugeliu vaisių naudojamės iki šiol, dešiniųjų sutinkami su neapykanta ir pasibaisėjimu ir laikomi komunizmo apologetika.

Jonas RUDOKAS

Iš karto tenka paaiškinti, kodėl tą 1940–1990 metų laikotarpį vadinu ne „sovietmečiu“, kaip dabar įprasta, o kitaip. Priežastys, manau, pakankamai rimtos: mūsų kalbą dabar užplūdo žargonybės, kuriomis sąmoningai, politikuojant (sovietmetis, kolchozai, komsomolcai) ar nesąmoningai – mėgdžiojant Vakarų „vyresnius brolius“ – teršiama mūsų senoji, graži kalba, neretai net pačių kalbininkų, akademikų iniciatyva, tad ginkimės nuo to kaip išmanydami! Man regis, kad sąvoka „priklausomybės metai“, pasiūlyta dar 1992 m. dviejų tikrai rimtų išėivijos istorikų¹, o ne L. Šepečio, kaip tvirtina kai kas, yra kur kas tikslesnė ir labiau artima mūsų kalbai, nors ji ir amerikoniškos kilmės (Year of Dependence) – bet tai gal dar vienas šios sąvokos plusas?

Pridursiu, kad šiuo atveju netinka ir „okupacijos metai“, nes okupaciją visi žodiniai apibūdina kaip laikiną procesą², – o juk pas mus tas užtruko net 50 metų, yra ir kitų šios sąvokos trūkumų, kuriuos nagrinėti čia ne vieta.

O dabar apie temos esmę. Objektvūs praeities įvykių, reiškinių ir asmenybių įvertinimas paliečia ne tik kabinetinius mokslo žmones, teoretikus. Anaip tol – neveltui senovės išminčiai tvirtino: kas mes į praeitį akmenį, tam ji gali atsakyti trenkdama iš „armotos“. Iš tiesų – tik teisingai, sąžiningai įvertinę praeitį, mes galime iš jos pasimokyti, ištaisyti pirmųjų padarytas klaidas, pasinaudoti jų darbo vaisiais, jų patyrimu, ir to dėka sparčiai žengti pažangos keliu. Ir priešingai – apjuodinę, prakeikę

tuos darbus, atsižadėję jų, kaip įprasta revoliucionieriams, sugriovę tai, kas iki mūsų buvo sukurta, mes neišvengiamai patirsime milžiniškus ir visai beprasmiškus nuostolius, net žmonių aukas.

Deja, dėl mūsų lyderių perdėto revoliucingumo (anot V.Lenino – rrevoliucingumo), prasto politinių, socialinių ir ekonominių procesų išmanymo, jų polinkio į avantiūras ir beždžioniavimą 1990 metais mes pasukome ne evoliucijos, o revoliucinės suirutės, visuotinio griovimo keliu. Mūsų vadai, o jų įkandin ir didelė visuomenės dalis nusprendė, kad absoliučiai viskas, kas priklausomybės metais buvo daroma ar padaryta, yra bloga, bjauru, kenksminga mums – nuo politikos iki gramatikos. Iš to sekė kategoriška ir aiški išvada: darykime viską atvirkščiai – ir gyvensime kaip švedai, tuojau pat!

Žinoma, taip neatsitiko ir negalėjo atsitikti – revoliucijos visada brangiai kainuoja, ypač paprastiems žmonėms, liaudžiai, nors dažnai ir vadai netenka galvų. Norint papasakoti, kodėl pas mus taip atsitiko, reiktų parašyti didelę knygą, o gal ir ne vieną. Ši kartą mūsų uždavinys kuklesnis – priminti tik keletą ryškesnių, labiau reikšmingų abejotino ar nesąžiningo netolimos praeities vertinimo pavyzdžių, parodyti tokio vertinimo pasekmes ir taip skatinti skaitančius ir rašančius nemėtyti į praeitį akmenų.

Partizaninis karas

Tai labiausiai skausmingas mūsų pokario istorijos klausimas, jį svarsiant ir anksčiau, ir dabar labiausiai reiškiasi vadinamoji švytuoklės taisyk-

lė. O tai neginčijamai rodo, kad įvykių vertinimai politizuoti, konjunktūriški, labai nutolę nuo istorinės tiesos. Vyresnės kartos žmonės dar prisimena, kad partizanai buvo vaizduojami tik kaip hitlerininkų tarnai, kiek vėliau – buožvaikiai, ginantys savo tėvų ūkius nuo kolektyvizacijos, paprasti galvažudžiai – sadistai: apie tai kalba ir knygų apie juos antraštės³. Natūralu, kad rimtos partizaninio karo priežasčių, aplinkybių ir pasekmių analizės nebuvo: viską buvo priimta aiškinti klasių kovos teorija, nors vėlesni archyvinių dokumentų tyrimai parodė, kad 1944–1953 metais miške atsidūrė ne tiek buožių, kiek vidutiniokų ir mažazemių valstiečių vaikai⁴. Nepaisant to ir šiandien, pasirodo, netrūksta žmonių, išpažįstančių primityvų, absurdišką klasinį požiūrį į istorijos procesus⁵.

Natūralu, kad po „dainuojančios“ revoliucijos partizaninis karas imtas vaizduoti visai kitaip: vien romantiškomis, rožinėmis spalvomis, nutylint nekaltų žmonių žudymus, plėšimus, išdavystes – o vien buvęs aukštas partizanų vadas Bronius Kalytis–Siaubas įdavė valdžiai dešimtis partizanų–vadų ir eilinių, ir savo rėmėjų⁶. Žiaurūs buvę tik enkavedistai, sribai, o partizanai – geručiai. Deja, tai netiesa: partizaniniai karai visada pasižymi klasta ir žiaurumu iš abiejų pusių, ir 1944–1953 m. įvykiai pas mus nebuvo išimtis, tą priversti pripažinti net aiškiai simpatizuojantys partizanams autoriai⁷, nes tai dėsninga: tokiose karuose negalioja jokios taisyklės ir konvencijos. Tačiau šios „detalės“ pripažįstamos tik mokslinėje literatūroje ir tai ne dažnai, o popularioje viskas dėstoma primityviai, pavyzdžiui, partiza-

nai skelbiami Lietuvos išgelbėtojais nuo migrantų antplūdžio iš Rytų arba net mūsų išlaisvintojais, nors šie teiginiai neišlaiko jokios kritikos⁸.

Nepaisant to, Lietuvos Seimas 1997 m. priėmė įstatymą, skelbiantį, kad „partizanų vadovybė buvo aukščiausioji Lietuvos politinė ir karinė valdžia“, o tai reiškia, kad nepriklausoma Lietuvos Respublika egzistavo tol, kol vyko partizaninis karas, partizanai turėjo teisę reikalauti iš piliečių nepadėti priešui – nedirbti neteisėtai LTSR valdžiai, o nevykdantiems šio reikalavimo jie galėjo taikyti sankcijas, įskaitant ir mirties bausmę⁹. Iš to seka, kad pokaryje pas mus reikėjo uždaryti mokyklas, ligonines, kultūros įstaigas, fabrikus, parduotuves, o visiems LTSR gyventojams, aišku, savanoriškai mirti badu, nes totalitarinė valstybė buvo vienintelis darbdavys.

Nėra jokios abejonės, kad pokario metais miške, pogrindyje atsidūrus tūkstančiams įvairių pažiūrų ir likimo mūsų žmonių, tarp jų nemaža buvo ir patriotų–idealų, visų jų gyvenimas buvo nepaprastai sunkus ir pilnas pavojų. Bet greitai paaiškėjo, kad šautuvas – nelabai tinkama, mažai efektyvi priemonė tiems idealams ginti dėl to, kad ši kartą teko kariauti prieš žymiai stipresnį ir geriau ginkluotą priešą. Todėl kaip galima skelbti partizanus vienintele teisėta valdžia, jeigu čia pat pripažįstama, kad ta valdžia buvo bejėgė¹⁰? Ką pokary būtų galėję paguosti tokie juridiniai išvedžiojimai?

Visa tai ne tik sukėlė sumaištį žmonių galvose, bet atnešė ir nemalonias praktines pasekmes. Visų pirma mūsų ir taip nedidelė tauta dirbtinai skaldoma į „patriotus“ ir „kolaborantus“, vyksta raganų medžioklė: „patriotai“ reikalauja surasti ir nubausti ar nors pasmerkėti priešus¹¹, nors tiek metų praėjus tokios paieškos visai nebeturi prasmės. Beje, pokario rezistentai, jų palikuonys su keistoku pavydu vis prisimena, kad prancūzai po karo iššaudė 8000 savo kolaborantų, o mes 1990 m. to, gaila, nepadarėme. Bet tai nevisai tiesa: prancūzai nuteisė mirti tik 2000 vokiečių bendrininkų¹², o pas mus tų priešų, tikrų ar tariamų (pavyzdžiui, gulinių lopšiuose), buvo nubausta žymiai daugiau – 20-25 tūkstančiai,

tik kiek anksčiau, 1944-1953 metais, argi to dar maža? Argi ne laikas tiek metų praėjus, pasikeitus jau kelioms Lietuvos gyventojų kartoms, pagaliau liautis suvedinėti sąskaitas, pamiršti skriaudas, juo labiau, kad tų sąskaitų turi abi pusės?

Tiesa, to supriešinimo pasekmės pas mus ne tokios pragaištingos, kaip Ukrainoje, kur jau kelinti metai viešpatauja suirutė, dar pakurstoma iš šalies. Bet vis viena žymiai geriau būtų, jei būtume vieningi – kaip Baltijos kelyje. Partizaninių, teroristinių veiklos metodų išaukštinimas (ir kada – tuo metu, kai daugelis pasaulio šalių kenčia nuo terorizmo!), manau, susijęs ir su tragiškais įvykiais – Bražuolės tilto susprogdinimu, karininko Juro Abromavičiaus nužudymu ir t.t. Svarbiausia – ar nebus tokių teroro aktų daugiau? Kol ankstyvesnių nusikaltimų užsakovai ir vykdytojai nenustatyti, nenubausti – negalime būti ramūs.

Bet kuri knyga, straipsnis ar televizijos laida apie priklausomybės metus neaplenkia valdžios represijų – trėmimų, lagerių, žudynių temos. Iš tiesų J.Stalino režimui tai buvo būdinga, dėl to buvo daug aukų ir kitose šalyse, kurių vadai ėjo tuo pačiu keliu – Rytų Europoje, Kinijoje, Kampučijoje¹³. Tačiau šiuo atveju paprastai nutylimos kai kurios svarbios šio proceso aplinkybės: kad ne tik valdžia savo veiksmais provokavo ginkluotą pasipriešinimą, bet ir pogrindis žymiu mastu skatino valdžios represijas, nors dėl jų nukentėdavo ir visai niekuo dėti žmonės, kad jokia valstybė, net ir labiausiai demokratiška, vakarietiška (pvz., Izraelis) netoleruoja tokio priešiško pogrindžio savo viduje, imasi griežtų represinių priemonių jam likviduoti, kad pagaliau po J.Stalino mirties masinių represijų pas mus ir visoje TSRS nebuvo.

Ar buvo Tarybų Sąjungoje socializmas?

Į šį mūsų svarstomai temai aktualių klausimą G.Mitrulevičius atsakė aiškiai ir tvirtai: jokių būdu!¹⁴ Bet charakteringa, kad jis rėmėsi tik Vakarų autoriais – o jeigu jis to paties būtų paklauses Lietuvos pensininkų, bedarbių, kaimo žmonių ar emigrantų–tremtinių, vergaujančių JAV, Vakarų

Europoje, ne elito atstovų, tai atsakymą būtų galėjęs gauti ir visai priešingą. Žinoma, jei socializmu vadinti tokią santvarką, kurioje socialinio teisingumo yra daugiau nei pas mus dabar. Panašiai vertina padėtį ir Aleksandras Zinovjevas, garsus rusų filosofas, rašytojas, nemaža nukentėjęs nuo tarybų valdžios. Jo nuomone, tarybinė visuomenė be aiškiai pastebimų trūkumų „turėjo ir pranašumų, kurie ilgą laiką buvo užkrečiantis pavyzdys šimtams milijonų planetos žmonių. Vakaruose didelę baimę kėlė tie pranašumai, o ne komunizmo baisenybės. Vakarams dar teks pakovoti dėl daugelio tokių dalykų, kurie Tarybų Rusijoje buvo realybė“¹⁵.

Kodėl? Ar ne dėl to, kad paprasčiau žmonėms, deja, labiau rūpi ne teisė (daugumai – grynai teorinė) laisvai keliauti po egzotiškas šalis ar kartą per ketvertą–penketą metų rinkti sau valdžią iš 20–30 partijų atstovų, o visai kas kita, pavyzdžiui, teisė valgyti kasdien, teisė gyventi ir dirbti savo tėvynėje? Pagaliau socializmo atmainų buvo daug: Izraelio, skandinavų, J.Stalino, M.Gorbačiovo, net A.Hitlerio – pasirodo, buvo ir toks, ir gana geras, bet tik vokiečiams.¹⁶

Todėl nereikia stebėtis ir pikintis, kad pas mus vis dar didelė dalis gyventojų prisimena to tikrojo ar netikrojo socializmo laikus su gailėsčiu: nepaisant totalitarinio režimo, iškreiptos demokratijos (teisės balsuoti, bet ne pasirinkti), socialinėje sferoje tada įvyko didelė pažanga. Tada atsirado daug naujų mokyklų, ligoninių, sanatorijų, pionierių stovyklų ir svarbiausia – visa tai buvo priinama daugumai gyventojų, nebuvo tokios baisios prarajos tarp „elito“ ir „runkelių“, kaip dabar, kas labiausiai erzina ir stumia į neviltį mūsų žmones. Ne iš vieno šių dienų inteligento teko girdėti – jeigu ne tarybų valdžia, aš būčiau likęs mažaraštis kaimo bernas...

Tą sparčią socialinę pažangą labiausiai lėmė radikalios permainos ekonomikoje: industrializacija, urbanizacija ir net iš dalies kolektyvizacija, nors ji ir buvo prievartinė, neprotinga, atnešusi didelių nuostolių. Iš dalies tas buvo būdinga visoms socializmo, kuri, manau, galima pavadinti rusiškuoju, atmainoms, tą pri-

pažįsta ir rimti Vakarų autoriai: „Sovietinis komunizmas visų pirma tapo atsilikusių šalių pertvarkymo į pažangias, išsivysčiusias šalis programa“¹⁷. Mums tos permainos buvo ypač aktualios, nes socialistinėje, ekonominėje sferoje buvome atsilikę ne tik nuo vokiečių ar švedų – net nuo artimiausių kaimynų: 1930 m. Estijos pramonėje dirbo 17,4 procentai visos darbo jėgos, Latvijos – 13,5, o mūsų – tik 6 procentai. 1935 m. miestuose gyveno 30 proc. estų, 32 proc. latvių ir vos 16 proc. mūsų tautiečių¹⁸. Tikrai galima pasigirti, kad LTSR vadovai, mūsų inžinieriai, mokslininkai, gavę kiek daugiau teisių ekonomikos srityje N.Chruščiovo laikais, ėmėsi drąsių ir rizikingų reformų savo iniciatyva, kad pasivytų kaimynus. Jie ryžosi peršokti pradinį primityvios krašto ūkio industrializacijos etapą, kai kuriama tik lengvoji, maisto pramonė, ir iš karto ėmė statyti sudėtingų technologijų – tikslųjų staklių, radiotechnikos, elektronikos įmones. Eksperimentas pavyko, sėkminga buvo ir kita tuometinė LTSR valdžios, mūsų mokslininkų, inžinierių iniciatyva – regioninis planavimas, tolygus miestų ir pramonės išdėstymas po visą respubliką¹⁹. Daug gero tada padarė mūsų energetikai, kelininkai ir kitų šakų žmonės.

Tačiau bet kokie bandymai pasakoti apie tai – apie pasiaukojamą šimtų tūkstančių mūsų tautiečių darbą gana nelengvomis sąlygomis, kurio daugeliu vaisių naudojamės iki šiol, dešiniųjų rankose sukonzentruotoje žiniasklaidoje sutinkami su neapykanta ir pasibaisėjimu – tai komunizmo apologetika, anot vienos profesorės, „melas, melas, melas...“²⁰ Pakako tuometiniam premjerui Algirdui Brazauskui tik užsiminti apie didžiules investicijas į ekonomiką tarybiniais metais – ir sukilo prieš jį visa žurnalistų bendruomenė: kaip galima, ką apie tai pagalvos Vakaruose?!

Dar su didesne pagieža sutikta nauja A.Brazausko knyga (beje – gana populiaru knygynuose), kurios vien antraštė „Ir tuomet dirbome Lietuvai“ sukėlė ištisą šmeižto ir purvo srautą žiniasklaidoje²¹. Vieningai smerkiami to meto veikėjai L.Šepečio, V.Kazanavičiaus, J.Januičio ir kitų memuarai – visa panaši literatūra va-

dinama komunistų nusikaltimų bal-tinimu²². Pasigirsiu – kluvo ta proga ir man, dėl knygos „Istorija, kuria galime didžiuotis“: per daugelį žurnalo puslapių smarkiai tą knygą iškeikęs narsus kritikas tikėjosi ją pribaugti tokia išvada: „autoriui taip stipriai galvą susuko LKP archyvų studijavimas...“ Bet čia pat padėjavo, kad panašių niekšų ar ligonių yra ir daugiau, net išėivijoje²³.

Dar geriau parašė vienas filosofas, užbaigdamas savo stambią studiją apie tai aiškia užuomina, kad panašius rašinius reiktų iš viso uždrausti²⁴. Aišku kodėl, – kad žmonės nežinotų teisybės, kaip gyveno, ką veikė jų vyresni broliai ir tėvai priklausomybės metais, kad jaunoji mūsų karta patiktų dešiniųjų plepalais ir plūdimais. Mat kol kas, nors politinė cenzūra faktiškai ir egzistuoja, jos užtvarytose pasitaiko spragų... Ar ne dėl to paties noro nuslėpti teisybę iš Mažvydo bibliotekos ekonomikos skaityklos lentynų dingę statistikos rinkiniai apie 1939–1988 metus Lietuvoje, nors apie Prancūziją, Japoniją, Norvegiją – prašau, negaila...

Kultūros griuvėsiai

Taip mūsų revoliucionieriai Atgimimo metais pavadino kultūros būklę priklausomybės laikais. Gaila, ne užsirašiau, kur tas buvo skelbiama, bet turbūt visi tą girdėjo, girdime ir dabar – nejaugi tai tiesa?

Žinoma, Tarybų Sąjungoje, kuri išlaikė daugelį totalitarinės valstybės bruožų N.Chruščiovo ir net M.Gorbačiovo laikais, kultūros reikalai buvo sudėtingi, kūrybos laisvė buvo ribojama. Mat vienintelei, visagalei partijai kultūra – švietimas, mokslas, menas visų pirma rūpėjo kaip įrankis komunistinei ideologijai skleisti ir įtvirtinti. Dėl to nukentėdavo ir mūsų rašytojai, teatralai, mokslininkai – daug ką apie tai sužinojome tik po to, kai atsivėrė archyvai, kai apie tai pasirodė knygos²⁵. Tai, kas jose išdėstyta – neginčytini, neretai labai skaudūs ir net tragiški faktai.

Tačiau jie nušviečia tik vieną medalio pusę, o buvo ir antroji, kurią stengiamasi apjuodinti ar bent nutylėti: kultūros srityje taip pat pavyko daug nuveikti – nepaisant įvairių

kliūčių, pažanga buvo neabejotina. Ją lėmė keletas labai charakteringų tam laikotarpiui aplinkybių.

Visų pirma tai, kad švietimas tapo, galima sakyti, visiems prieinamas: gausybė pradžios mokyklų, progimnazijos bažnytkaimiuose, vakarinės mokyklos dirbantiems, bibliotekos, neakivaizdinės studijos, stipendijos, bendrabučiai – tikras švietimo bumas vyko mūsų krašte. Antra, augo miestai, miestiečių lyginamasis svoris, o jiems kultūra ir kiti civilizacijos malonumai visada labiau prieinami. Trečia: labai pasitarnavo kultūros plėtrai sudėtingų technologijų pramonės atsiradimas Lietuvoje – gamykloms, institutams, projektavimo įstaigoms prireikė tūkstančių išsilavinusių žmonių. Dėl to sparčiai augo vidurinioji klasė – techninė inteligentija, vadinamoji darbininkų aristokratija – aukštos kvalifikacijos darbininkai, turintys vidurinę ar net aukštąją išsilavinimą – pagrindiniai kultūros vartotojai.

Dėl to ir grožinės literatūros tiražai tapo milžiniški, šiandien neišivaizduojami – 50-100 tūkstančių, žurnalo „Mokslas ir gyvenimas“ tiražas viršijo 200 tūkstančių. Ir tai gerų knygų nuolat trūko, nes rusiško socializmo sąlygomis trūko popieriaus, norintieji užsiprenumeruoti pasaulinės literatūros seriją turėjo stovėti eilėse per naktis, sunku buvo gauti bilietų ir į teatrus, į koncertus. Ar visa tai panašu į kultūros griuvėsius? Kaip tada pavadinti dabartinę mūsų kultūros būklę, kai mokslo darbuotojų 1989-2004 metais sumažėjo nuo 36,7 tūkst. iki 15,1 tūkst., knygų tiražai – nuo 24,6 iki 7,9 mln. egzempliorių, laikraščių tiražai – „tik“ per pusę²⁶? Pagaliau, ką sakyti, kai priklausomybės metais per nemažus vargus įkurta lituanistikos skaitykla Respublikinėje bibliotekoje nepriklausomybę paskelbus buvo likviduota!

Dar reikia pabrėžti, kad kultūros reikalams didžiules lėšas skyrė valstybė – nepaisant to, kad jos ekonomika buvo neefektyvi, kad vyko baisios ginklavimosi varžybos. Vis dėlto atsirasdavo lėšų ir teatrams, ir kultūros rūmams statyti, nors čia galiojo labai griežti apribojimai, už jų pažeidimus miestų, įmonių vadovai gaudavo bausmes, bet kultūros įstaigos dygo visur –

Vilniuje, Klaipėdoje, Panevėžyje²⁷ – tai vis to meto paradoksai. Pagaliau daug lėšų kultūrai, ypač saviveiklai skirdavo gamyklos, kolūkiai: iš tolimiausių kaimų į spektaklius Vilniuje, Kaune, Panevėžyje riedėjo pilni autobusai, veikė chorai, ansambliai, kaimo kapelos. O dabar daugelis kultūros rūmų arba apiešti griūva, arba privatizuoti, paversti verslo įstaigomis... Kultūra smuko labai smarkiai, bet ne dėl kokių atsitiktinumų ar blogų ministrų, tai dėsninga. Anot jau kartą cituoto A.Zinovjevo, „kultūra tapo kapitalistinio verslo sfera... Aukščiausiais kultūros produktų vertės kriterijais dabar yra pasiūlos ir paklausos santykis. Rinkos kaina išstūmė estetinį įvertinimą“²⁸.

Žinoma, priklausomybės metais mūsų tautinei kultūrai grėsė mirtinas pavojus: partija skelbė, kad netolimoje ateityje turės įvykti TSRS tautų suartėjimas ir susiliejęs, kas reišė visuotinę rusifikaciją. Todėl ne kartą buvo reikalaujama visas lietuviškas mokyklas paversti rusiškoms²⁹, taupyti kultūros sąskaita: uždaryti teatrus, kultūros žurnalus, ansamblių „Lietuva“, vaikų bibliotekas ir t.t. Vargu ar to buvo siekiama lėšų ekonomikos sumetimais – greičiau tai buvo puolimas prieš vadinamąjį lietuviškąjį nacionalizmą. Bet galime didžiuotis, kad tas puolimas dažniausia gaudavo subtilų, gerai užmaskuotą atkirtį, gudriai manevruojant atakos būdavo atremiamos³⁰. Visiškai teisingas prof. L.Truska, tvirtindamas, kad pasipriešinimas kultūros fronte buvo kur kas svarbesnis lietuvių išsaugoti, negu kova ginklais, kuri laukiamų rezultatų neatnešė, kaip ir 1863 m. sukilimas³¹.

Tačiau anot akad. J.Lankučio, „tarnystė lietuvių niekada nebuvo lengva“³². Ir neginkluota kova nešė nemažus pavojus tiek kultūros žmonėms, tiek LTSR partijos, vyriausybės veikėjams. Saugumas ne kartą puolė geriausias mūsų inteligentijos atstovus profesorius A.Purėną, K.Daukšą, V.Girdzijauską, partijos suvažiavimuose dažnai buvo piktai kritikuojami J.Paleckis, M.Šumauskas, M.Gedvilas, Vytautas ir Feliksas Biečiauskai ir kiti. A.Sniečkui teko paaukoti šias figūras, kaltinamas buržuaziniu nacionalizmu (išskyrus J.Paleckį), ir jo paties kėdė svyravo kelis kar-

tus, pavyzdžiui, kartą dėl Trakų pilies atstatymo³³ – tokie buvo laikai. Tačiau dabartiniai anų laikų kritikai nenori to suprasti, laikosi bukagalviškos utopinių maksimalistų pozicijos: jeigu nebuvo nepriklausomybės, tai kam mums universitetas, autostrados, teatrai, pramonė?!

Komunistų nusikaltimai ir nuopelnai

Šis klausimas labiausiai painus ir prieštaringas. Dar ne taip seniai girdėdavome tik apie komunistų žygdarbius ir nuopelnus, mums nuolat kalbė į galvas: partija – mūsų epochos garbė, protas ir sąžinė, kas, žinoma, buvo gerokai perdėta. Dabar visi komunistai vadinami nusikaltėliais, reikalaujama jiems surengti teismo procesą, tokį, koks įvyko naciams 1945–1946 m. Niurnberge, kažkas panašaus buvo organizuota Vilniuje 2000 metais³⁴. Ar iš tiesų visi mūsų tautiečiai – TSKP nariai, gyvenę ir veikę Lietuvoje 1940–1990 metais, buvo pragaro pasiuntiniai ir todėl juos – 200 tūkstančių – būtinai reikėjo iššaudyti?

Žinoma, tai primityvi žmogėdruų pozicija. Tarp komunistų, kaip ir bet kurioje kitoje struktūroje buvo visokių žmonių: karjeristų, sadistų, girtuoklių, aferistų, ištikimų Kremliaus tarnų, bet buvo ir idealistų, nesavanaudžių, darboholikų, gerų administratorių, gerų inžinierių, rašytojų, agronomų, dailininkų, gydytojų ir kitokių profesijų žmonių. Nepamirškime, kad Tarybų Sąjungoje kompartija užėmė ypatingą vietą: nepriklausantys jai negalėjo eiti jokių atsakingų pareigų. Todėl pirmaisiais pokario metais Lietuvą užplūdo partiniais bilietais apsirūpinę vadovaujantys darbuotojai, atvykę iš Rytų, jų buvo pilna visur, ne tik Vilniuje, Klaipėdoje, bet ir Salantuose, Užpaliuose, nes mūsų siškai kurį laiką lūkuriavo, į partiją stoti neskubėjo. Tai buvo labai pavojingas, kritiškas laikotarpis mūsų tautai: savo krašte gyvendami galėjome tapti svetimųjų pastumdėliais – apie tai viename iš LKP(b) CK plenumų atvirai kalbėjo LTSR Ministrų Tarybos pirmininkas M.Gedvilas³⁵.

Laimei taip neatsitiko, nes mūsų inteligentai suprato, kad svetimųjų valdžia užtruks ilgai ir teks prisitaikyti

prie taisyklių, veikiančių rusiškojo socializmo imperijoje – stoti į partiją ir taip gauti galimybę išstumti atėjūnus iš valdžios, iš įstaigų, aukštųjų mokyklų, įmonių ir tvarkytis patiems, žinoma, tam tikrose ribose. Taip palaiptinui ir buvo padaryta, tačiau tai nebuvo atsitiktinis ir lengvas procesas: į Maskvą plaukė šimtai kolonistų skundų apie tariamą lietuviškojo nacionalizmo siautėjimą, iš ten važiuo komisijos skundikų gelbėti, teko prieš jas teisintis ir atgailauti. Nors, regis, kaip buvo galima 1946 m. kaltinti partijos Kauno miesto komiteto pirmąjį sekretorių J.Grigalavičių nacionalizmu, jei iš 27 to komiteto atsakingų darbuotojų lietuvių buvo vos 5? Tačiau apkaltino, J.Grigalavičius, LKP(b) narys nuo 1933 metų, neteko kėdės ir vos išvengė lagerio³⁶. Bet jis nepakeitė savo pažiūrų ir už jas, už lietuvių vėl nukentėjo 1959 metais. V.Jakelaitis vadina jį liaudies kultūros fanatiku³⁷, panašių žmonių partijoje buvo ne vienas.

Taigi kova buvo sunki, rizikinga, ir iš esmės ji buvo laimėta: 1959 m. CK plenumui A.Sniečkus galėjo pranešti, kad 16 tūkstančių valstybės, ūkinių organizacijų tarnautojų jau 70 proc. lietuvių³⁸, o 1950 metais jų buvo perpus mažiau. Tai, regis, nenuginčijami faktai, užfiksuoti šimtuose dokumentų, bet kaip tik jie ir kelia „patriotinės“ žiniasklaidos įniršį: ji nori įtikinti žmones, kad jokios vietinių komunistų kovos prieš atėjūnus niekada nebuvo (nors apie tai gerai žinojo net mūsų išeiviai JAV³⁹), kad LKP vadovai buvo tik Maskvos liokajai, kad „A.Sniečkus ir jo parankiniai ne skatino, o bandė sutrukdyti lietuvių įėjimą“, kad „vienaip ar kitaip Sniečkus prisidėjo, kad Maskva jau iki 1965 m. Baltijos šalyse įkurtų apie milijoną kolonistų“⁴⁰. Panašioms kaltinimams pagrįsti jokių argumentų nėra ir būti negali, bet jų ir nereikia!

Bet jeigu iš tiesų tokios kovos nebūtų buvę, tai kaip tada paaiškinti atėjūnų skundus Maskvai, kaltinimus LKP ir LTSR vadovams lietuviškuoju nacionalizmu, ypač J.Paleckiui, M.Gedvilui, M.Šumauskui, LTSR plano komisijos pirmininko J.Vaišnoro įkalinimą lageriuose 10 metų, J.Bulavo nuopelnus atlietuvinant Vilniaus universitetą ir dar daugybę panašių nenuginčijamų faktų?

Atsakymo į tokį, regis, paprastą klausimą, žinoma, iš karingųjų kritiku nesulauksite. Ir apskritai jų rašiniai, nors ir pasirašyti profesorių, daktarų, stebina savo primityvumu, rimtų argumentų ir elementarios logikos stoka, nors pikantiškų detalių juose pasitaiko, pavyzdžiui, – susirūpinimas, kad teisinga informacija apie priklausomybės laikus nepasiektų vyresniųjų brolių Vakaruose – juk jie tada bartųsi...⁴¹

Dar reiktų pridurti, kad LTSR vadovams tekdavo ginti mūsų kultūrą, jos didžiulius laimėjimus ne tik nuo Maskvos klerkų, bet ir nuo vietinių jos pataikūnų, neišmanėlių aukštuose poste: taip A.Sniečkus gelbėjo V.Žalakevičiaus filmą „Niekas nenorėjo mirti“, G.Jakubonio paminklą Pirčiųupių tragedijos aukoms, parėmė „Kultūros barų“ žurnalo įkūrimą⁴², – o dabar šis žurnalas ypač mėgsta smerkti tai, kas buvo nuveikta anais laikais. O kiek žmonių, ypač inteligentų, išgelbėjo nuo lagerių tremties J.Paleckis, nepaisydamas to, kad už tai jį žiauriai plakdavo CK plenuose ir partijos suvažiavimuose!⁴³

Tikrai būtų sunku paneigti didžiulį LKP narių lietuvių indėlį visose gyvenimo srityse – ekonomikoje, kultūroje ir kitur. Bet kaip tada paaiškinti jų dalyvavimą J.Stalino režimo represijose, ypač masiniuose trėmimuose? Žinoma, to nepaneigsi ir nepateisinsi, tačiau apie tai rašant nereiktų nutylėti kelių svarbių tų reiškinų aplinkybių. Visų pirma tai, kad totalitarinė valdžios sistema paprastai nepalieka žmogui laisvės pasirinkti, neveltui jos šūkis – kas ne su mumis, tas prieš mus! Žmonės buvo įtraukiami į nusikalstamą veiklą prievarta, grasinimais, apgaule – ir nebe galėjo iš jos ištrūkti. Antra, nepamirškime, kad trėmimai vyko žūtbutinio partizaninio karo metu, kai ir partizanai negailėjo komunistų, komjaunuolių: kankino, šaudė juos kai tik galėjo: pavyzdžiui, Jūžintų valsčiuje 8 asmenų šeima buvo išžudyta net už tai, kad dukra įstojo į komjaunimą... Trečia, LTSR, LKP(b) vadai paprastai nebūdavo nei tų trėmimų iniciatoriai, nei – juo labiau – jų organizatoriai, kaip dabar dažnai rašoma⁴⁴, – juk buvome priklausomi, tai kodėl visa atsakomybė už represijas su-

kraunama A.Sniečkui, M.Gedvilui ir kitiems? Ar dėl to, kad jie kažkur padėjo savo parašus, – o ką, be tų parašų trėmimai būtų neįvykę? Nieko panašaus, Maskva turėjo tam savų patyrusių ir labiau patikimų specialistų, nors ir tarp jų, pasirodo, pasitaikydavo geraširdžių žmonių⁴⁵.

Pabaigai bent pora sakinių nomenklatūros tema, kuri vis neduoda ramybės mūsų vieningai žiniasklaidai. Jei ja patikėti, tai visos mūsų bėdos dabar kyla dėl to, kad mus valdo nomenklatūra, t.y. buvę komunistai, – o juk jie negali ką nors gero padaryti, jeigu nešauda, neveža žmonių į Sibirą, tai bent vagia, trukdo, kenkia mums visiems! Tai dar viena išpopuliarinta nesąmonė, o ji paremta iš tų pačių komunistų pasiskolintu klasiniu požiūriu į žmones, į kadrus: viską lemia tik jų kilmė!

Deja, tai seniai pasmerkta ir išjuokta teorija, nes žmogaus elgesį apsprendžia įvairios aplinkybės, dalis jų net nelogiškos, sunkiai nuspėjamos: juk būdavo pokary šeimų, kur vienas sūnus nuėjo į mišką, o kitas – į stribus... Beje, ir tie patys „patriotai“ smerkia ne visus „buvusius“, – tie, kurie perbėgo į jų stovyklą, iš karto tapo geri, nesvarbu, kokia jų praeitis⁴⁶.

Šią temą būtų galima tęsti ir tęsti, nes faktų, argumentų gausybė. Tik ar daug kas dabar norės jus išgirsti ir tinkamai įvertinti?.. ■

Šaltiniai

- 1 Misiūnas R.J. ir Taagepera R. Baltijos valstybės: priklausomybės metai 1940/1980, V., 1992.
- 2 Tarptautinių žodžių žodynas, Kaunas, 1936; Vaitkevičiūtė V. Tarptautinių žodžių žodynas. V., 2001 ir kt.
- 3 Žudikai bažnyčios prieglobstyje. V., 1963; Hitleriniai parašiutininkai. V., 1966; Kruvinos žudikų pėdos. V., 1968 ir kt.
- 4 Truska L. Lietuva 1938–1953. K., 1995, p. 153.
- 5 Vainauskas J. Ar tik hektarai buvo kalti? Gairės, 2007, Nr. 9.
- 6 Utenos krašto enciklopedija. V., 2001, p. 274.
- 7 Starkauskas J. Stribai. V., 2001, p. 196, 198, 217, 482.
- 8 Truska L. Karas, kurio pasaulis nepastebėjo. Gairės, 2003, Nr. 5; Vilutienė A. Iš tark mano vardą. V., 1999.
- 9 Gailius B. Partizanai tada ir šiandien. V., 2006, p. 42, 61.

¹⁰ Gailius B. P. 27.

¹¹ Veidas, 2007 03 08.

¹² Laqueur W. Europa mūsų laikais, 1945–1992. V., 1995, p. 47.

¹³ Courtais S. ir kt. Juodoji komunizmo knyga. V., 1997.

¹⁴ Gairės, 2007, Nr. 9.

¹⁵ Зиновьев А. Запад. М., 2007, с. 376.

¹⁶ Плеков А., Шредих. Социализм Гитлера. С.-Петербург, 2004.

¹⁷ Hobsbawn E. Kraštutinių amžius. V., 2000, p. 434.

¹⁸ Misiūnas R.J. P. 19; LYA LKP DS f. 16895, ap. 2, b. 354, l. 1-3.

¹⁹ Rudokas J. Istorija, kuria galima didžiulotis. V., 2002.

²⁰ Voverienė O. Vėl „baltinami“ komunistų nusikaltimai Lietuvoje. Lietuvos aidas, 2003 08 13.

²¹ Pavyzdžiui, Veidas 2007 10 11, p. 39,90

²² Voverienė O.

²³ Terleckas V. Knyga, kviečianti didžiulotis sovietine okupacija ir Sniečkumi. Kultūros barai, 2003, Nr. 7.

²⁴ Rubavičius V. Nomenklatūrinės atminties diskursas ir tapatumo politika. Kultūros barai, 2007, Nr. 9, 10.

²⁵ Lietuvos kultūra sovietinės ideologijos nelaisvėje. V., 2005; Rašytojas ir cenzūra. V., 1992 ir kt.

²⁶ Lietuvos statistikos metraščiai 1989–2005.

²⁷ Rudokas J. Istorija..., p. 56, 63, 102.

²⁸ Зиновьев А. С. 323.

²⁹ Liutikas V. Mokyklos nacionalumo gynėjas. Tarybinis mokytojas, 1988 09 30.

³⁰ Sniečkaus fenomenas. V., 2003, p. 90-94.

³¹ Truska L.

³² Cit. iš Šepetys L. Neprarastoji karta. V., 2005, p. 238.

³³ Jakelaitis V. Saulei leidžiantis – toks buvimas drauge, II t., V., 2002, p. 213-216; LYA LKP DS f. 1771, ap. 274, b. 439, l. 12, 15, 19.

³⁴ Vilniaus tribunolo nuosprendis. V., 2000.

³⁵ LYA LKP DS f. 1771, ap. 9, b. 20, l. 144, 153.

³⁶ Grigalavičius J. Kai Lietuvoje šeiminkavo stalinistai. V., 1991, p. 35, 75.

³⁷ Jakelaitis V. I t., p. 150.

³⁸ LYA LKP DS f. 1771, ap. 196, b. 29.

³⁹ Aistis J. Milfordo gatvės elegijos. V., 1991, p. 382; Misiūnas R.J., Taagepera R., p. 183-186.

⁴⁰ Lietuvos žinios, 2003 01 29; Terleckas V.; Rubavičius V.

⁴¹ Rubavičius V.

⁴² Jakelaitis V., II t., p. 204; Šepetys L. Neprarastoji karta. V., 2005, p. 90.

⁴³ LYA LKP DS f. 1771, ap. 151, b. 2.

⁴⁴ Tininis V. Komunistinio režimo nusikaltimai Lietuvoje 1944-1953 m. V. 2003; LCV, f. R754s, ap. 11, b. 36, l. 52-53.

⁴⁵ Rudokas J. Mes – kilmingi žmonės. V., 2007, p. 359.

⁴⁶ Terleckas V.

Europos rožė

SPECIALI ŽURNALO SEKCIJA

Joje skaitytojus informuojame apie Europos Parlamento Socialistų grupės ir Lietuvos socialdemokratų delegacijos Europos Parlamente veiklą ir požiūrius į Europos bei Lietuvos aktualijas.

Medžiaga „Europos rožei“ rengiama kartu su Europos Parlamento Socialistų grupe ir Lietuvos socialdemokratų delegacija

Šiluma, kuri gali sulaužyti mūsų visų kaulus

Klimato kaita yra neabejotina ir spartėja – taip vieną aktualiausių planetos problemų nusako mokslininkai, pripažįsta politikai. Kad žmonija išvengtų blogiausių padarinių, pasaulinė tarša iki 2050 metų turi būti sumažinta iki 50-15 proc. 2000 metų lygio. Žmonėms, matyt, teks mokytiis gyventi kitaip.

Apie klimato kaitos problemą ir socialistų požiūrį į ją kalbamės su Europos Parlamento (EP) Saugumo ir gynybos pakomitečio vicepirminiu, Aplinkos apsaugos komiteto nariu, Lietuvos delegacijos EP Socialistų frakcijoje vadovu Justu Paleckiu.

- Apklausa rodo, jog 80 proc. europiečių supranta kovos su klimato kaita svarbą. Tačiau tik kas antras iš jų pasirengęs kažko atsisakyti, kažką aukoti šiai kovai. Panašūs apklausų rezultatai ir Lietuvoje. Tai jau kelia nerimą. Vadinasi, kas antras galvoja tik apie save, - sako J.Paleckis. - Jeigu ši tendencija išliks, dabartiniams dvidešimtmečiams tikriausiai dar bus lemta gyventi daugmaž normaliam pasaulyje. Bet jų vaikams, o ypač vaikaičiams, pasaulis jau gali virsti karščiu alsuojančiu rutuliu, kur tautos ir žmonės vėl kruvinai pešis – dėl vietos po nesvilinančia saule, dėl tragiškai mažėjančių vandens, mais-

to išteklių. Ir keiks jie mus paskutiniaisiais žodžiais už abejingumą, neribotą pelno troškimą, švaistūnišką gyvenimo būdą. Žodžiu, už mūsų trumparegiškumą, kurio laiku neišgydėme, naiviai tikėdami, kad šiluma kaulų nelaužo...

- *Europos Parlamentas, atrodo, yra rimtai susirūpinęs šia problema – pernai buvo sukurtas net Laikinasis komitetas kovai su pasauliui vis rūsčiau grasinančia klimato kaita.*

- Aplinkosaugos komitetas ir įsteigtas Laikinasis komitetas kovai su klimato kaita rodo Europos Sąjungos prioritetus. Aplinkosaugos komitetas pagal pateikiamų Parlamen-

to plenarinei sesijai teisės aktų skaičių yra produktyviausias. Abiejuose komitetuose (esu ir laikinojo komiteto narys) gvildenamos užterštumo mažinimo miestuose, ekologiško transporto, taršos sumažinimo aviacijoje ir daugybė kitų problemų. Svarstomi pasiūlymai dėl mokesčių sistemos, kuri skatintų įmones pereiti prie gamtą tausojančio režimo, o žmones – prie kuklesnio ir taupesnio gyvenimo būdo.

Pažymėčiau dar vieną aspektą. EP saugumo ir gynybos pakomitetis irgi susidomėjo klimato kaitos keliamomis grėsmėmis. Pasikvietėme specialistų iš NATO, ekspertų ir tarėmės, kaip dėl atšilimo kylančios problemos darys įtaką ES, kitų pasaulio regionų saugumui. Grėsmės, deja, rimtos ir reaguoti reikės rimtai.

Beje, tenka su apgailestavimu konstatuoti, kad bandymai mūsų Seime sukurti kovos su klimato kaita komitetą ar pakomitetį sužlugo. Tai, manyčiau, atspindi ne tik Seimo narių, bet ir mūsų visuomenės požiūrį: ši problema esą ne tokia ir svarbi, tegu didžiosios šalys ir tarptautinės

organizacijos tąsosi su ja. Kategoriškai su tokiu požiūriu nesutinku.

- *Ar skiriasi Europos Parlamento politinių grupių požiūriai į klimato kaitą?*

- Europos Parlamente ir kairiosios, ir dešinėsios partijos neabejotinai mato grėsmę, kurią kelia klimato kaita. Tačiau požiūriai dėl kovos su ja skiriasi. Dešinieji, atstovaudami daugiau turtingųjų, verslo žmonių interesams, neretai bando įrodinėti, kad nieko tragiška nevyksta, jog tai tik tam tikras atšilimo ciklas, kad jis esą netrukus baigsis ir vėl viskas sugrįš į normos ribas. Tokie teiginiai ir tokios teorijos itin pavojingos dabar, kai laikas nelaukia. Mūsų įsitikinimu, tai gerai apmokama propaganda, siekiant trumpalaikio pelno, neatšizvelgiant į aplinką. Dešinieji teigia, kad ekonomikos kilimas, naujų darbo vietų kūrimas yra svarbesni už klimato atšilimo stabdymą.

Mes, kairieji, laikomės nuomonės, kad abu šie dalykai yra vienodai svarbūs. Mes - už ekonomikos kilimą, mes - už naujų darbo vietų kūrimą, bet jokių būdu ne klimato kaitos stabdymo sąskaita. Mes puikiai suvokiame, jog klimato pokyčiai ir su tuo susiję įvairiausių kaštų didėjimai pirmiausia smogia skurdžiausiems įvairiose šalyse, todėl kairiųjų atsakomybė ypač didelė.

- *Teko girdėti, kad Laikinojo komiteto kovai su klimato kaita Socialistų frakcijos grupė specialiai susirinkusi Limeleto miestelyje prie Briuselio. Apie ką ten kalbėjote?*

- Kolegos pabėrė jau žinomų ir naujų skaičių, mokslininkų teiginių, neginčijamai įrodančių, kas mums gresia, kaip keisis klimatas, kaip kils vandenynų ir jūrų vanduo, kaip apsems salas ir pusiasaliai, kaip vis sparčiau dykumos slinks ašigalių link, kaip karštas klimatas užlies net šiaurinius rajonus. Tačiau tai jokių būdu nereiškia, kad šie procesai jau nebesustabdomi ir jau galima pasiūlyti paniką. Išgelbėti planetą galima ir būtina. Mūsų credo: žmogus susargdino planetą, jis turi ją ir pagydyti. Jei to nepadarysime, visos kalbos apie keliones, laisvalaikį, gražią ateitį bus beprasmės, nes tie siaubo scenarijai - visai realūs. Kita vertus, panikuoti, vaizduoti, kad artėja pasaulio pabaiga, neverta. Reikia labai

blaiviai daryti tai, kad to neatsitiktų.

Posėdžiui buvo parinktas viešbutis, įrengtas senoviškoje pilyje. Atvykę kiekvienas gavome elektronines korteles kambario durims atidaryti. Bet kai pabandėme susirasti savo kambarius... Nors teko pažinti ir kai kurias klaidžias angliškas pilies, į tokius painius koridorių ir laiptų labirintus dar nebuvau patekęs. Regis, viskas turėtų būti lyg ir aišku - visur rodyklės, užrašai. Ir mes su visais lagaminais - aukštyn, žemyn, kairėn, dešinėn, vėl aukštyn, vėl žemyn... Vieni savo kambario ieškojome 10 minučių, kiti - 20, o kai kas gal ir pusvalandį klaidžiojo. Matyt, architektas, projektavęs šią piliį prieš 150 metų, turėjo labai lakią vaizduotę. O gal būsimos pilies šeimininkas pageidavo tokiu būdu atspindėti svečiams gyvenimo vingius ir sudėtingumus...

Kai pagaliau suradau savo kambarį, pagalvojau: o gal sąmoningai mums šis viešbutis buvo pasiūlytas? Juk problema, kurios gvildinti susirinkome, tokia panaši į pilies labirintus. Regis, viskas aišku, rodyklės ir nuorodos yra, o kaip surasti kelią vieningai kovoti prieš klimato atšilimą, ieškome ir ieškome.

Vieningai niekaip neišeina. Šalis, labiausiai teršianti aplinką ir skatinanti klimato kaitą, niekaip nenori suprasti blogai besielgianti. Juk, jeigu vartojimo lygis visoje žemėje būtų toks, koks yra JAV, žmonijai reiktų keturių planetų. Taigi, visi būtume jau seniai uždusę. Augantys Azijos gigantai duria į JAV pirštą ir nori sau išimčių. Europos Sąjunga rodo gražų pavyzdį, bet kas tas geras pavyzdys be pasekėjų... Taigi, visa žmonija - kaip labirinte. Ar greitai rasime išėjimą, ar sugebėsime susiorientuoti, sustabdyti savo planetos naikinimą?

Paradoksas, kad neturtingi žmonės įvairiausiose šalyse mažiausiai kalti dėl klimato kaitos (skirtingai nuo įmonių, elektrinių, transporto bendrovių savininkų ir akcininkų ar tiesiog prabangaus gyvenimo mėgėjų), o neišvengiamos dėl to išlaidos, kylančios kainos kaip tik aštriausiai smogia gaunantiems mažas pajamas. Tas pat su skurdžiausiai gyvenančiomis valstybėmis arti pusiaujo. Jose ir taip karšta, ir taip jas viena po kitos siaubia gamtos stichijos. Šios

šalys paprastai nekenkia planetai, nelina, neteršia ir nedegina jos pramonės atliekomis, ten nėra milijonų automobilių. Tų valstybių piliečiai gyvena primityvų gyvenimą, o kenčia labiausiai. O mažiausiai kenčia tie, kurie gamtai nusidėję labiausiai.

- *Kaip reaguoti į šią neteisybę? Kokius kelius išėiti iš „labirinto“ siūlo socialistų grupė?*

- Mokesčių politika Europos Sąjungos šalyse turėtų būti ypač jautri, palanki silpniausiems. Siūlome, kad aršiausi gamtos teršėjai su naujos mokesčių sistemos pagalba būtų priversti modernizuoti savo įmones ir elektrines, lėktuvų ir autobusų parką, pereiti prie tausojančio režimo. Mūsų sąjungininkai - tos firmos ir kompanijos, kurios jau dabar investuoja į ateitį: tyrimus ir mokslą, taiko naujausias, draugiškas gamtai technologijas. Tokių jau nemažai, bet reikia taip formuoti mokesčių politiką, kad visoms apsimokėtų dirbti naujoviškai, o ne deginti ir naikinti planetą - atsarginės neturime.

Mokslininkai padarė išvadą, kad klimato kaitos stabdymas ilgalaikėje perspektyvoje gali kainuoti 3-5 procentus pasaulio šalių bendrojo vidaus produkto. Tai nepaprastai dideli pinigai. Tačiau, jeigu negydysime planetos, ji tiesiog numirs. Nėra kitos išeities, kaip investuoti į žmonių ir pasaulio sveikatą. Štai Europos Sąjungoje klimato kaitą stabdančių teisių įgyvendinimas iki 2020 metų pareikalaus papildomų 0.5 procento ES BVP arba 3 eurų (apie 10 litų) per savaitę iš kiekvieno piliečio. Vėl nemaža suma. Bet be tų pinigų žala būtų daugiau kaip dešimt kartų didesnė, žmonės nukentėtų dešimterio pai daugiau.

Artėja laikas, kai trokštantys gyventi prabangiai turėtų mokėti žymiai daugiau, riboti savo poreikius. Spėčiau, kad po 30-40 metų, pavyzdžiui, kiekvienas žemės gyventojas turės teisę pasinaudoti lėktuvu, tarkim, penkis kartus per metus, o norintieji skraidyti dažniau turėtų mokėti paskišką kainą. Per mokesčius reikia skatinti gyventi jautriai, taupyti energiją, neteršti gamtos. Mes siekiame, kad toks gyvenimas būtų ne tik gražus, bet ir apsimokėtų taip gyventi.

- *Ar tai įmanoma pasiekti, kai konkuru-*

reincinė kova nežino sentimentų?

- Kad tai įmanoma, rodo patirtis ir gyvenimo būdas Šiaurės šalyse, kuriose socialdemokratinės tradicijos įleido gilius šaknis. Net į valdžią atėję dešinieji nekeičia socialinės politikos. Ten daugiausia naudojama atsinaujinančių elektros šaltinių, sėkmingiausiai perdirbamos atliekos. Vis laukiu, kada bent Lietuvos Seime ar Vilniaus oro uoste atsiras atskiros šiukšliadėžės popieriems, pakuotėms, kitoms atliekoms... O mano minėtose šalyse rūšiavimas ir perdirbimas – savaimė suprantamas dalykas. Daugiausia atliekų Europos Sąjungoje perdirba Nyderlandai.

Demonstruoti prabangą Skandinavijoje, Beneliukso valstybėse nepriimtina, o pas mus, deja, visai kitaip. Ten nieko nestebina, kad, tarkime, premjeras ar ministras į darbą važiuoja dviračiu. Užtat ten nuostabos sulaukia, kai kas nors ima demonstruoti prabangą, pirkti automobilius, kurie ryja benzina ir teršia gamtą. Tokiais dalykais ten niekas itin nesišavi, skirtingai nuo mūsų žurnalų blizgančiais viršeliais skaitytojų. Iš pirmo žvilgsnio tai - tik smulkmena, bet jeigu tokios „smulkmenos“ pasklistų po visą Europą ir pasaulį, jos padarytų mūsų gyvenimą žymiai gražesni, o tai neabejotinai turėtų įtakos ir klimato kaitos stabdymui. Štai šiuo metu 50 proc. Europos Sąjungos piliečių naudojami savo automobiliais ir tik 20 proc. – visuomeniniu transportu. Šias proporcijas reikia nedelsiant keisti.

Gamta žymiai mažiau nukentėtų, jei žmonės sąmoningai imtų keisti gyvenimo ir mąstymo būdą: ribotų išlaidavimą, prabangą, vertintų aktyvų poilsį gamtoje, pamėgtų vaikščiojimus pėsčiomis, dviračius...

- *Jūs jau kelintą kartą užsimeriate apie vaikščiojimą pėsčiomis, dviračius...*

- Visada stengiuosi kuo mažiau važinėti automobiliu. Ir savo vaikus, bendradarbius agituojau taip daryti. Briuselyje darbo tikslams, kelionėms iš namų ir namo galime išsikviesti EP automobilius, bet jais naudojuos tik tam, kad nusigaučiau iš oro uosto

ir į jį. Gyvenu netoli Parlamento, todėl po ilgos darbo dienos 20 minučių pėsčiomis – vienas malonumas. Tas pats Strasbūre, kur susiradau viešbutį ne taip ir toli nuo Parlamento. Vilniuje irgi pėsčias į savo biurą Pylimo gatvėje, ir nuo ten iki Vyriausybės ar Seimo rūmų. O mano padėjėjai, deja, mėgsta ir pavažiuoti...

- *Girdėjau, kad į vieną ringinį Jūsų*

J. Paleckis Briuselio gatvėse.

biure Vilniuje vėluojantis Užsienio reikalų ministerijos pareigūnas teisinasi, jog jam sugedo automobilis... Ir neatvyko. O to kelio – vos daugiau nei kilometras...

- Toks mūsų jaunimo „pavargimas“, nesugebėjimas bent 10-20 minučių paėjėti greitu žingsniu stebina. Juk gali net sutaupyti laiko neieškodamas vietos automobiliui pastatyti, kas pas mus tampa vis didesnė ir brangesnė problema (o bus dar blogiau), pagaliau prisidėti prie aplinkos švarinimo.

Vilniuje, deja, dviratininkams sąlygos ne kokios, bet pasitaikius progai sėdu ir namie ant dviračio. Poilsio be dviračio neįsivaizduoju. Palangoje išvažinėjau visus dviračių takus, tas pats ir Nidoje. Jeigu svečia-

me mieste atsiranda laisvesnė valanda, tuoj ieškau dviračių nuomos punkto. Juk ratuotas dviračiu gali pamatyti žymiai daugiau, betarpiškiau nei iš mašinos lango.

Amsterdamas, Kopenhaga, Stokholmas – tikros pasaulinės dviračių sostinės. Be abejo, Lietuvoje nuolat važinėti dviračiais kiek sudėtingiau dėl klimato, bet reikia ir pas mus stengtis sukurti geras sąlygas, tada, neabejoju, daugiau žmonių važinės dviračiais. Štai Nyderlanduose yra 8 mln. automobilių ir 16 mln. dviračių. Ten labiau apsimoka važinėti dviračiu, o ne automobiliu, nes nemažai kainuoja automobilį pastatyti, apdrausti.

Pamenu, kai dirbau Užsienio reikalų ministerijoje, kelionės į Švediją metu Stokholme išsikalbėjome su Užsienio reikalų ministerijos protokolo vadove. Ji sakėsi važinėjanti po miestą dviračiu, į automobilį sėdanti tik kai lyja. Pas mus tokias pareigas einantis žmogus neišlipa iš „Mersedeso“.

Briuselyje spūsčių nedaug, nes kai šalis pokariu išgyveno ekonomikos pakilimą, turėjo turtingų kolonijų, belgai daug investavo į kelius. Sostinėje dar tada įrengta 80–100 km tunelių po žeme. Yra žiedinis tunelis po miesto centru, iš jo lengva pasiekti bet kurią miesto vietą.

Aš jau trečius metus iš eilės savo komentaruose internetiniame puslapyje www.paleckis.lt lyginu Briuselį ir Vilnių rugsėjo pabaigoje – kaip abiejose sostinėse atrodo diena be automobilio. Nuo 1998 m. Europos Komisija kasmet ragina Europos Sąjungos miestelėnus bent vienai dienai pamiršti automobilius. Į Komisijos kvietimą kiekvienais metais atsiliepią vis daugiau Europos Sąjungos miestų, pernai jų sąrašas išaugo iki 1153.

Vilniuje per didinamąjį stiklą reikėtų žiūrėti, norint pamatyti, kad ta diena ypatinga. Briuselyje kitaip. Reklaminiai užrašai ant autobusų, tramvajų, metro stotelėse iš anksto skelbia: „Ir be automobilių galima išgyventi!“ Tą dieną iki 19 val. į miestą automobiliais be specialaus leidimo įvažiuoti draudžiama. Lėtai (30

km/val.) juda tik viešasis transportas, taksi. Viešuoju transportu važiuojama nemokamai, jis dirba sutankintu grafiku. Jei vis dėlto negali apsieiti be automobilio, gali važiuoti, tik iš anksto reikia nurodyti priežastį ir gauti leidimą. Ar buvo pažeidėjų? Buvo, bet jie jautėsi labai nesmagiai, nes į juos rodė pirštais, švilpė. Mieste karaliavo pėstieji, dviratininkai, buvo populiarūs ir riedučiai.

Daug kur už simbolinį mokesčių buvo galima išsinuomoti dviratį, bet tik pateikus asmens dokumentą ir kreditinės kortelės duomenis. Dviratčiuose įmontuoti elektroniniai lustai fiksuoja važiuotojus ir padarytus defektus (kokia lengvabūdiška, švelniai tariant, buvo „oranžinių dviratukų“ akcija Vilniuje...).

Keista didžiuliam mieste girdėti pamirštus garsus: čiulbančius paukščius, vaikų krykštavimą. Briuseliečiai pajuto, kad ta diena jiems virsta švente. Todėl mieste ruošiami koncertai, mugės, gatvės spektakliai. Ta diena ypatinga – gali išsiveržti iš rutinos, kuri siejama su automobiliu arba būtinumu bėgti nuo jo.

Labai norėčiau, kad tai, ką mačiau Briuselyje, kuo greičiau įsitvirtintų Vilniuje ar Klaipėdoje, Kaune ar Šiauliuose... Reikia daryti konkrečius žingsnius ta linkme. Dabar tokia būtinybė pas mus pateikiama kaip Europos Sąjungos rekomendacija, kurią privalu vykdyti. Bet to juk reikia ne dėl Europos Sąjungos, o mums patiems...

- *Ar Lietuva aplinkosaugos srityje yra kuo nors išpareigojusi?*

- Lietuvai, kaip ir kitoms Europos Sąjungos šalims, galioja tie patys išpareigojimai: iki 2020 m. 20 proc. sumažinti išmetamų į atmosferą kietųjų dalelių kiekį; siekti, kad energijos suvartojimas iš atsinaujinančių energijos šaltinių sudarytų 20 proc. Ši rodiklį Lietuvai pasiekti bus sunku, nes neturime pakankamai nei saulės, nei vėjo, nei potvynių energijos. Hidroenergetiniai išteklių taip pat gan riboti. Biodegalai – viena iš efektyviausių priemonių. Dabar mes naudojame apie 9 proc. atsinaujinančių energijos šaltinių, tad reikės dar smarkiai pasitempti.

Na, o tam, kad 20 proc. sumažintume įmonių ir automobilių taršą, rei-

kia ne tik naujų Vyriausybės ir Seimo teisės aktų, bet ir gero bendradarbiavimo su verslininkais. Ir visuomenė turėtų suvokti, kad kova vyksta ir vietiniu, ir globaliu mastu.

- *Vienas didžiausių taršos šaltinių – šiluminės elektrinės. Matyt, Lietuvos siekis išlaikyti atominę elektrinę yra visais atžvilgiais palaikytinas?*

- Europos Sąjungoje nuolat svarstoma: atominė energetika – gėris ar blogis? Pabrėžčiau, kad vieningo požiūrio į atominę energetiką Briuselis neturi. Kiekviena ES valstybė pati apsisprendžia, kaip jai elgtis,

Iki pastarųjų metų Europos Parlamente vyravęs skeptiškas požiūris į atominę elektrinę pamažu keičiasi. Lietuvoje esame jų entuziastai, jokie matome vienintelį išsigelbėjimą. Atominė elektrinė turi daug pliusų, bet daug ir minusų. Nekalbant jau apie didžiulį avarijos, sprogimo, radiacinio išsiveržimo pavojų, kuris visad kybo virš tokio objekto, radioaktyviųjų atliekų laidojimas – didžiausias galvos skausmas. Tai ir labai brangu, ir pavojinga. Vienas dalykas, kai tai daroma Kanadoje, Švedijoje, Prancūzijoje – didelėse valstybėse arba turinčiose užjūrio teritorijų, neprieinamų kalnų, uolynų, ir visai kitas – mūsų nedidelėje lygaus reljefo šalyje. Nors kaimyninės šalys ir žada dalyvauti atominės elektrinės statybos projekte, jos net negalvoja pasiimti bent dalį šių atliekų laidoti. Viskas liks mums ir ateities kartoms.

Žinoma, nesūčiau atsakyti naujos atominės elektrinės statybos planų. Manau, kad ji gali būti naudinga. Bet pasigendu tikslų, objektyvių skaičiavimų. Visuomenėje, žiniasklaidoje nebuvo atvirų diskusijų, pasveiriant argumentus už ir prieš.

Lietuvoje daug kalbame apie energetinės priklausomybės mažinimą, tačiau per mažai – apie ne mažiau svarbų dalyką. Juk geriausia, švariausia, pigiausia energija yra sutaupyta energija. O Lietuva, deja, pirmauja pagal energijos suvartojimą vienam produkcijos vienetui pagaminti, jeigu lygintume su kitomis ES šalimis. Panašus vaizdas ir dėl „oro šildymo“. Mūsų daugiabučiai gyvenamieji namai, ypač blokiniai, tiek nesandarūs, kad daugybė energijos išeina per visokius plyšius, langus ir du-

ris. Naujosios ES šalys kaip, pavyzdžiui, Lenkija, jau renovavo arti pusės tokių pastatų. O mes? Darome tik pirmuosius žingsnius. Iš 38 tūkst. blokinių namų, kuriuose gyvena 65 proc. Lietuvos gyventojų, kapitališkai renovuota 300 (ten energijos sąnaudos sumažėjo 50-60 proc.). Paspartinime tą procesą, ir turėsime žymiai daugiau švarios ir pigios energijos. Europos Parlamente kartu su kolegomis iš Vokietijos ir Lenkijos darome viską, kad Briuselis leistų šiems tikslams panaudoti daugiau lėšų iš struktūrinių fondų.

- *Būtų įdomu sužinoti, kokį aplinkos tausojimo pavyzdį rodo pats Europos Parlamentas?*

- Trijose Parlamento darbo vietose – Briuselyje, Strasbūre ir Liuksemburge – šiuo metu dirba daugiau kaip 5000 valstybės tarnautojų. EP kasmet sunaudoja daugiau kaip 800 tonų popieriaus. Jo biurų patalpų plotas viršija 900 tūkstančių kvadratinį metrų. Kasmetinės išlaidos elektros energijai siekia maždaug 6 milijonus eurų. Kadangi Parlamentas aktyviai leidžia aplinkosauginius teisės aktus, labai svarbu taikyti deklaruojamus principus „savo namuose“. Prieš pora metų buvo pasirašyta „Europos Parlamento aplinkosaugos deklaracija“. Ji atspindi Parlamento pastangas organizuoti savo veiklą ir infrastruktūrą taip, kad kiek įmanoma būtų saugoma aplinka.

Stengiamasi mažinti popieriaus sunaudojimą, rinkti popierių, gamina iš atliekų, taupyti energiją, rūšiuoti atliekas, taip pat rengti vaizdo konferencijas siekiant sumažinti kelionių skaičių.

Pridurčiau, kad iš 785 Parlamento narių nemaža dalis ir gyvenime, buityje stengiasi daryti tai, apie ką kalba iš tribūnos: mažiau važinėti automobiliais, mažiau naudoti gamtą teršiančių atliekų (kad ir plastikinių maišelių), rūšiuoti atliekas, taupyti elektros energiją... Žinoma, daug tokių, kurie į visa tai žiūri pro pirštus, mėgaujasi nereikalingais patogumais, prabanga. Po pusantrų metų visi ES piliečiai vėl turės progą rinkti europarlamentarus – manau, atsižvelgs ir į tai, kas mėgsta gamtai draugišką gyvenimo būdą, o kas į tai nekreipia dėmesio. ■

Apie misiją „Socialinis teisingumas“ ir socialdemokratiją Lietuvoje

Pokalbis su Europos Parlamento Socialistų grupės nariu prof. Aloyzu Sakalu.

- Lenkų filosofas M.Krolis yra teigęs, kad artėja socialdemokratijos saulėlydis. Jis pripažįsta, kad XIX a. pabaigoje susikūrusi socialdemokratija pakeitė daugelį įstatymų ir praktikų, kurios neabejotinai buvo įtvirtinusios socialinį neteisingumą, tačiau dabar socialdemokratija, įgyvendinusi beveik visus savo tikslus, tapusi tiesiog nebereikalinga, daugelyje Europos šalių galutinai praradusi socialistinį padorumą. „Nė vienoje šalyje, sako M.Krolis, socialdemokratai nebereaguoja aštriai ir raiškiai į skurdą, nedarbą, ksenofobiją, moterų nelygiatėsiškumą, o nei ideologinis jų reakcijos pamatas, nei jos stiprumas niekuo neišsiskiria iš kitų centro kairiųjų ir dešiniųjų partijų pozicijų. Socialdemokratijos legitimumas išseko, ir jau dabar matyti, kad jos galas netoli“. Ar sutiktumėte su tokia nuomone?

- Jokiu būdu. Nežinau, ką M.Krolis pasakytų, susipažinęs su prieš metus paskelbtu Europos socialistų partijos (PES) dokumentu „Naujoji socialinė Europa“. Tame išsamiam dokumente išdėstytos ir dabarties problemos, ir jų sprendimo būdai. Tai yra socialdemokratinė vertybių praktinio realizavimo programa. „Naujosios socialinės Europos“ principus jau esu komentavęs žiniasklaidoje, bet pasitaikius progai dar kartą priminsiu juos.

Teisės ir pareigos visiems - santarvės esmė. Visiškas užimtumas – bazė ateičiai. Investicija į žmones – priemonė panaikinti nedarbą ir socialinę atskirtį bei užtikrinti socialinį teisingumą. Nepalikti nė vieno socialiniame dugne. Visuotinė vaikų priežiūra. Lygios vyrų ir moterų teisės. Socialinis dialogas tarp darbdavio ir darbuotojų. Jokios ksenofobijos mažumoms. Bendros pastangos kojoje su klimato kaita.

Kiekvienas iš šių principų tiesiog atspindi šiuolaikinės socialdemokra-

Europos Parlamento narys prof. A.Sakalas (viduryje) su Europos socialistų partijos generaliniu sekretoriumi Filipu Korderi ir LSDP pirmininko pavaduotoja M.Petrauskiene.

tijos ideologiją.

Noriu pasakyti, kad Europos socialistai niekada nepritarė laisvos rinkos dominavimui ir visados pasisakė už socialiai reguliuojamą rinką, kur laisvos rinkos mechanizmas nėra paliktas veikti be griežtos socialinės priežiūros. Kitaip sakant, laisva rinka negali būti savitikslių, nes tada ji naudingiausia turtingiems žmonėms.

Europos Parlamento Socialistų politinėje grupėje dažnai kalbama apie Europos socialinį modelį ir visomis išgalėmis priešinamasi ekonomikos plėtros spartinimui socialinių garantijų sąskaita. Socialistų grupės lyderis M.Šulcas laisvąją rinką tiesiai vadina laukiniu kapitalizmu, tik ją pavertę socialiai reguliuojama rinka galėsime kalbėti apie socialinį teisingumą. Taigi, socialdemokratijos misija nesibaigia.

- Kokią įtaką socialdemokratinėms judėjimui, partijų veiklai turi Socialistų internacionalas? Kokios jo nuostatos yra

svarbios Lietuvos socialdemokratams?

- Sakyčiau žymiai daugiau įtakos Europos socialistams turi Europos socialistų partija. Jos traktate apie naująją socialinę Europą pateikti principai, kuriais turėtų vadovautis kiekviena socialistų ir socialdemokratų partija, rengdama savo rinkimų ir bendrąsias programas. Socialistų Internacionalo uždavinys įvertinti nūdienos situaciją pasaulyje ir atitinkamai pakoreguoti pasaulio socialistų politiką.

Galiu teigti, kad Socialistų frakcija, kolegės iš kitų šalių Lietuvą ES kontekste vertina iš tiesų palankiai ir skiria jai pakankamai nemažai dėmesio, savo iniciatyva čia rengdamos įvairias konferencijas bei vykdydamos kitokius projektus.

- Lietuvos tapsmas ES nare sudarė galimybę kuo daugiau ir plačiau kalbėti apie socialdemokratinę Europą, apie socialiai orientuotą rinką. Heidelbergo universiteto prof. V.Merkelis straipsnyje „Europos socialdemokratija XX a. pabai-

goje: trečiojo kelio paieškos“ Europos Sąjungą laiko reikšminga strategine erdve socialdemokratinei politikai ir kartu pastebi, kad reikia daug labiau naudotis šia erdve. Ar tuo politinėje praktikoje pakankamai pasinaudoja LSDP, ar ji eina Europos socialdemokratų keliu?

- Neina, deja. Todėl ir savo elektorata perleidinėjame tokioms vieno žmogaus partijoms, kaip „Tvarka ir teisingumas“ ar Darbo partijai. Jei ir toliau taip tęsis, tai mūsų perspektyvos artimiausiuose rinkimuose yra ne itin šviesios.

- Ne vienas politologas ar politikos apžvalgininkas teigia, kad Lietuvai kaip oro reikia kairiosios partijos. Bet ar žmonėms svarbu ideologija, programos – tai daugiau politologų nagrinėjimo objektas. Kai žmonės balsavo už socialdemokratų, jie paprasčiausiai emociškai balsavo už Brazauską kaip Landsbergio antipodą. Kuo partija gali ir turi patraukti rinkėjus?

- Anksčiau galėjo patraukti tiesos sakymu ir tuo parodyti, kokiai rinkėjų grupei partija atstovauja. Bet dabar po šitiek apsimelavimų ir po to, kai partijos užmiršo žmogų ir pradėjo atstovauti stambaus verslo grupėms, rinkėjas jau nebetiki jokiais partijų pažadais, o partijų programos jiems neįdomios savaime, nes po rinkimų jos užmiršamos.

- Politologai, netgi ir kritiškai vertinantys socialdemokratiją, vis dėlto pripažįsta, kad socialdemokratiniai lūkesčiai šiandien būdingi daugumai Lietuvos žmonių. Tačiau girdėti ir teiginys, kad Lietuvoje nėra kairiosios inteligentijos. O gal jos balso tik negirdėti?

- Ir kairiosios inteligentijos esama, ir socialdemokratinės politikos pasiilgusių rinkėjų. Nėra tik socialdemokratinės politikos. Vietoje jos mes rinkėjams peršame Laisvosios rinkos instituto parengtą liberalios politikos surogatą.

- Susidaro įspūdis, kad pati LSDP per mažai rodo pastangų telkti ir angažuoti politikus, mokslininkus, publicistus, politologus, nevyriausybinę organizacijų, profesinių sąjungų atstovus kairiajai politikai, jos vertybių propagavimui. Gal daugiau reikia kalbėtis su žmonėmis, aiškinti jiems partijos nuostatas, diskutuoti viešojoje erdvėje?

- Kalbėtis visada reikia, bet kalbė-

ti reikia klojant tik tiesą ir nieko daugiau, kad klausytojas patikėtų. Jei klausytojas pajus ar pamatys iš kalbėtojo veido, kad jis kažką suka, tai amen pasitikėjimui. Jei partijos politika bus tokia, kuri tenkintų tuos 60 proc. sunkiai gyvenančių piliečių, tai nereikės specialių kvietimų jungtis prie mūsų. Imkime Vakarų socialdemokratų seniai jau užmirštą pajamų mokesčių progresinių tarifų ir turto mokesčio problemą. Tokia mokesčių sistema seniai veikia Vakarų valstybėse, o mūsų socialdemokratai ją apniko, pakartotinai perskaitę savo programas. Dabartinis Seimas, nekreipdamas dėmesio į socialdemokratų pastangas, net nemano to svarstyti. Bet kodėl nesužinoti tautos nuomonės per reprezentatyvią apklausą, reikia tokios sistemos Lietuvai, ar ne. Kodėl pasikliaujama vien Laisvosios rinkos instituto nuomone, kuri visada yra šio instituto rėmėjų nuomonės veidrodinis atvaizdas, o rėmėjai - tai ne ta kuklias algas gaunanti žymi tautos dalis, o pinigus kastuvais žarsantys turtingi žmonės. Ar atsirastų daug naivuolių, kurie imtų tvirtinti, jog svarbiausias turtingų žmonių tikslas ne kuo daugiau uždirbti ir kuo mažiau sumokėti valstybei mokesčių švietimo, sveikatos, socialiniams ar kitiems reikalams, o stiprinti visuomenės solidarumą? Kokių tada išvadų galime tikėtis iš milijonierių realiai valdomo instituto? Kad jis pritarėtų progresinei pajamų mokesčio tarifų sistemai ir nekilnojamojo turto mokesčiui? Na, jau ne.

Arba ES valstybėse mokamas turto mokestis, kurio Lietuvos politikai bijo smarkiau nei velnias kryžiaus. Kodėl? Atsakymas aiškus: jis ne tik atimtų dalį pelno iš turtingųjų, bet ir priverstų juos efektyviai naudoti turimą nekilnojamojo turto. O tada turtingieji ne taip noriai šelptų politines partijas, kurių finansai susideda iš valstybės paramos ir neafišuojamos verslo žmonių paramos, dažnai tūkstantinėmis sumomis plūstančios per eilinių piliečių, net ir bedarbių, aukas savo mylimoms partijoms.

Štai dėl mokesčių sistemos bent du klausimai, į kuriuos tauta galėtų atsakyti, ar ji mano, kad visų mūsų tikslas yra kuo daugiau remti turtin-

guosius, nes tada ir kitiems gali šis tas nukristi, ar stengtis solidarizuoti tautą taip, kad kuo žmogus turtingesnis, tuo jis didesnę procentą savo pajamų skirtų bendroms visuomenės reikmėms.

- Bet ar visada žmonių apklausa galima remtis? Ar, tarkim, vienas partijos skyrius gali nuspręsti, jog reikia taip ir taip daryti ar nedaryti?

- Drįstu tvirtinti, kad ne. Tauta vargu ar atsakytų, kokie turi būti konkretūs progresiniai tarifai, ar koks nekilnojamas turtas turėtų būti apmokestinamas. Tuos dydžius turėtų nustatyti ekspertai. Juos partija turėtų pasitelkti. Yra ir daugiau kitų, ne mažiau svarbių visai Lietuvai, bet reikalaujančių specialių žinių klausimų, kurie sukeltų diskusijų net tarp ekspertų. Kaip pavyzdį paimkime atominės energetikos perspektyvas. Manau, kad žmonės pritaria atominės elektrinės statybai, nes kiekvienam žinomi atominės energetikos būtinumo argumentai. Bet jei paklaustumė žmonių nuomonės apie liūtu virtusį trigalvį slibiną, tai rezultatai būtų sunkiai nuspėjami. Nes čia reikia ekspertų nuomonės. Ir ne vieno eksperto, o jų konsiliumo, nes klaidingas sprendimas pavirstų milijardiniais nuostoliais, kuriuos dengtų mokesčių mokėtojai. Todėl, kai išgirstu vieno nors ir labai tituluoto eksperto teigiamą ar neigiamą nuomonę, man jos nepakanka. Bet kada sužinai, kad Prezidentūros veikėjai, užuot sukviėtę ekspertų konsiliumą ir išgirdę jo verdiktą, pasiūlė minėtam ekspertui laikyti liežuvį už dantų, man tai jau nebeįdomu ir atsiranda visiškai nereikalingų minčių, kad slypi kažkas neaiškaus šioje istorijoje. Nors gal to ir nėra.

- Kaip dažnai svarbiais valstybės gyvenimo klausimais atsiklausoma gyventojų nuomonės kitose valstybėse? Ar partijos rengia panašias apklausas?

- Nieko negaliu pasakyti apie opozicines partijas, bet valdžioje esančios nori sužinoti piliečių nuomonę ir pagal ją pakoreguoti savo veiksmus.

- Ar galima išsiugdyti tokias socialdemokratams būdingas savybes kaip an-tai: savo pažiūrų pastovumą, laisvę reikšti savo nuomonę ir ją ginti, pagarbą opo-

mentui ir jo nuomonei, tiesos sakymą, ar reikia tiesiog gimti socialdemokratu?

- Galima, jei esi bebaimis, tada nebijai laisvai reikšti savo nuomonę ir ją ginti. Jei neapkenti netiesos, tada sakai tik tai, ką pats galvoji, ir nebūtinai tai, ką norėtų išgirsti pašnekovas ar kas surašyta kuriuose nors kanonuose. Jei nesi konformistas, tada nekaitalioji savo pažiūrų ir partijų pagal reikalą. Bet jei nesi jautrus kitiems, tai visos aukščiau minėtos savybės gali būti panaudotos vi-

sai netinkamai. Istorija pateikia gana daug tokių pavyzdžių. Tačiau jautrumas kitiems – tai jau grynai prigimtinė savybė, kuri dar labiau gali suvežėti tinkamai auklėjant. Socialdemokratų vertybių triada - laisvė, solidarumas ir socialinis teisingumas. Kiekvienas liberalas yra laisvas, bet tik jautrumas kitiems yra solidarumo ir socialinio teisingumo variklis. Todėl ir sakau, kad socialdemokratu ne tampama, o gimstama.

- Galima manyti, kad nuosekliai so-

cialdemokratinė yra Lietuvos socialdemokratų sąjungos programa, bet jos praktinė veikla - sektantiška ir neefektyvi. Tai rodo, koks pražūtingas yra skaldymosi kelias. Kuo naujas skilimas būtų pavojingas ir pačiai LSDP, ir nuo jos atskilusiai grupei, kad ir koku kilmiu atsinaujinimo motyvu tai būtų daroma?

- Neburkime iš kavos tirščių. Praktika parodė, kad atskilusi partijos dalis nebesugeba patraukti rinkėjų. Pavyzdžių turime pakankamai tiek dešinėje, tiek ir kairėje. ■

Socialdemokrato V.Branto vardas – naujam Europos Parlamento pastatui

Naujieji Europos Parlamento (EP) pastatai Liuksemburgo aikštėje Briuselyje pavadinti pirmojo pokomunistinės Vengrijos ministro pirmininko Jožefo Antalo (József Antall) bei buvusio Vokietijos kanclerio Vilio Branto (Willy Brandt) vardais. Nauji pastatai išaugo po Europos Sąjungos plėtros atsiradus erdvės poreikiui.

J.Antalo ir V.Branto vardais pavadintuose Parlamento pastatuose kuriasi nauji parlamentarų biurai ir posėdžių salės. Šalia Liuksemburgo aikštės duris atvėrė ir naujasis EP lankytojų centras.

Dabar Europos kairiųjų politikų vardais pavadinti du EP pastatai – vienam jau anksčiau buvo suteiktas italų antifašisto Altiero Spineli vardas.

Nobelio premijos laureatas V.Brantas (1913-1992 m.), jo tikroji pavardė - Ernst Karl Frahm, nuo mažens domėjosi politika. Žurnalisto kelią pasirinkęs vaikas 1930 m. tapo Socialdemokratų partijos nariu. Į valdžią atėjus Hitleriui jis dirbo pogrindyje. E.K. Frahmas pasirinko Willy Brandt slapyvardį. Jis buvo priverstas emigruoti į Daniją, Norvegiją. 1936-1937 m. Pilietinio karo Ispanijoje metu ten dirbo kaip norve-

gų laikraščių korespondentas. 1940 m. Vokietijai okupavus Norvegiją emigravo į Švediją, kur aktyviai dirbo emigracinėse socialdemokratų organizacijose.

1945 m. jis grįžo į Vokietiją – rašė straipsnius apie Niurnbergo tribuno-

lo veiklą bei dirbo spaudos atašė Norvegijos ambasadoje. 1949 m. V.Brantas išrenkamas į Bundestagą, 1957-1966 m. buvo Vakarų Berlyno meras. Vėliau jis tapo koalicinės vyriausybės užsienio reikalų ministru, o 1969-1974 m. – pirmuoju Socialdemokratų partijai priklausančiu kancleriu pokario Vokietijoje.

1971 m. V.Brantui už „Ostpolitik“ – dialogo diplomatiją su Rytų Europos režimais – paskirta Nobelio taikos premija. 1979 m. V.Brantas tapo pirmą kartą tiesiogiai rinkto Europos Parlamento nariu. 1976-1992 m. buvo Socialistų Internacionalo pirmininkas.

Taip pat įamžintas kito Vokietijos vadovo Konrado Adenauerio, 1949-1963 m. užėmusio pirmojo Vokietijos Federacinės Respublikos kanclerio pareigas, bei 2006 m. nužudytosios Rusijos žurnalistės Anos Politkovskajos atminimas.

K.Adenauerio vardu Briuselyje pavadintas V.Branto ir J.Antalo pastatus tarpusavyje ir su senaisiais EP pastatais jungiantis tiltas.

A. Politkovskajos vardu pavadinta Europos Parlamento spaudos konferencijų salė. ■

Viršuje iš kairės: V.Brantas ir J.Antalas, apačioje: K.Adenaueris ir A.Politkovskaja

N.Sarkozy privatus gyvenimas užgožia politinius reikalus

Europos Parlamento Socialistų grupės lyderis Martinas Šulcas (Schulz) bene pirmasis iš žymesnių ES politikų išreiškė susirūpinimą dėl to, jog Prancūzijos prezidento N.Sarkozy privačiam gyvenimui skiriama pernelyg daug dėmesio, tai užgožia debatus politiniais klausimais.

M.Šulcas Strasbūro naujienu konferencijoje sakė, jog jam „kelia nerimą“ tai, kad N.Sarkozy figūruoja bulvarinėse televizijose ir „neturi pasakyti nieko politiškai reikšmingo“: „N.Sarkozy privatus gyvenimas mažesnis nedomina. Keturis mėnesius visuose televizijos ekranuose šmėžavo jo buvusi žmona Cecilia, dabar – Karla. Tai juokinga“.

M.Šulcas kalbėjo: „Per ateinančius šešis mėnesius, kai ES Tarybai pirmininkaus Slovėnija, bus sprendžiami trys itin svarbūs klausimai – kli-

mato kaita, Kosovo ateitis ir Lisabonos sutarties ratifikavimas. Mes turėtume visomis išgalėmis padėti Slovėnijos vyriausybei spręsti šiuos klausimus. Tačiau vietoj to, kad visas dėmesys būtų nukreiptas į svarbius politinius iššūkius, jis yra nukreiptas į privatų N.Sarkozy gyvenimą“.

Klausimus apie Prancūzijos, kuri iš Slovėnijos perims ES Tarybos pirmininkės vaidmenį antroje šių metų pusėje, pirmininkavimo prioritetus M.Šulcas pavadino „pernelyg anksstyvais“ ir pridėjo: „Nuostabu, kad Slovėnija – viena iš naujųjų narių, prisijungusių prie ES 2004 metais – dabar pirmininkauja Europos Sąjungai. Tai yra labai svarbus įvykis. Mes privalome susitelkti ir paremti Slovėniją jos pirmininkavimo metais, o kitos valstybės pirmininkavimu rūpintis kai tam ateis laikas“.

Europos Parlamento Socialistų grupės pirmininkas M.Šulcas.

Žūtys darbe – kas tris su puse minutės

Europos Parlamento Socialistų grupės nariai pritaria Parlamento nario britų leiboristo G.Vilmoto parengtam pranešimui, kuriuo raginama imtis naujų priemonių siekiant stiprinti Europos Sąjungoje darbuotojų sveikatos ir saugumo priežiūrą.

G.Vilmotas Europos Parlamente Strasbūre sakė: „Europos agentūra dėl saugumo ir sveikatos apsaugos darbe preliminariai paskaičiavo, kad kiekvienais metais daugiau nei 140 tūkst. žmonių Europos Sąjungoje miršta dėl profesinių ligų ir beveik 9 tūkst. – dėl nelaimingų įvykių, susijusių su darbu. Šie skaičiai reiškia, kad Europos Sąjungoje kas tris su puse minutės kas nors miršta darbe“.

Parlamentas sveikino pasiūlymą sumažinti nelaimingų atsitikimų darbe skaičių iki 25 proc. per ateinančius penkerius metus, tačiau pabrėžė, kad kur kas didesnė problema –

profesiniai susirgimai. Todėl ir šiems taip pat turi būti taikomi ir priimami panašūs tikslai. EP nariai taip pat parėmė G.Vilmoto kreipimąsi dėl veiksmų mažinti raumenų ir skeleto negalavimus. „60-90 proc. žmonių patiria nugaros skausmus juosmens, klubų srityje ar pasikartojančius susižalojimus pasitempus“, - tvirtino G.Vilmotas.

Parlamentas taip pat pritarė, kad daug dėmesio reikia skirti neįgaliems asmenims ir pažeidžiamoms žmonių grupėms, įskaitant imigrantus, jaunus ir pagyvenusius darbuotojus. Akcentuota, kad labai daug nelaimingų atsitikimų pasitaiko tarp laikinas sutartis turinčių darbuotojų.

Nors ir buvo priimti raginimai peržiūrėti ES įstatymus dėl kancerogeninių medžiagų, EP nariai (361 prieš 304) balsavo neįtraukti klausimo dėl silicio dioksido. Socialistų grupės na-

rius šokiravo toks konservatorių ir liberalų balsavimas prieš ES veiksmus, siekiant sumažinti silicio dioksido, sukeliančio vėžį, išmetimą į aplinką, su kuriuo susiduria daugiau nei 3 milijonai darbuotojų ES.

G.Vilmotas tvirtino, kad toks balsavimo rezultatas reikštų, jog šimtai tūkstančių darbuotojų nebus apsaugoti nuo labai pavojingos medžiagos silicio dioksido, kuri „Pasaulinė sveikatos organizacija“ jau priskyrė kancerogeninių medžiagų pirmai klasei. Dauguma EP narių, priklausančių konservatoriams ir liberalams, taip pat atmetė raginimą kontroliuoti nanotechnologijas ir įvertinti sveikatos riziką.

G.Vilmotas sakė: „Praleidome galimybę. Kiekvienam yra suteikiama teisė į tokias darbo sąlygas, kur yra rūpinamasi darbuotojo sveikata ir saugumu. Tai pagrindinė teisė, įtraukta į „Pagrindinių teisių chartiją“.

Kaimą jis jautė kaip savo širdies plakimą

„Agronomų seklyčia“ ėmėsi nelengvo triūso - televizijos juostoje atkurti Alfonso Giedraičio, Lietuvos švyturio, kaimui paskirtą gyvenimą.

Virmantas VELIKONIS

Gyvenimas - kepalas duonos. Diena - viena riekė. Panevėžio rajono garbės piliečiui Alfonsui Giedraičiui likimas iškepė didelį duonos kepalą. Bet diena po dienos, riekė po riekės, per aštuoniasdešimt trejus metus duonelė baigėsi (2007 metų rugpjūčio 12 dieną). Nutrūko meilės, bičiulystės styga su penkiasdešimt dvejus metus Ąriškių žemės ūkio bendrovei vadovavusiu agronomu, buvusiu Lietuvos Respublikos Seimo nariu, kaimynu, bendražygiu. Kaimą, jo žmones jis jautė kaip savo širdies plakimą. Žmogus gyvas tol, kol jį prisimena bent vienas žmogus. Tai galima sakyti, kad Alfonsas Giedraitis niekur neišėjo, nes jį mena Lietuvos kaimas.

Įsiminė monsinjoro Kazimiero Vasiliausko prieš daugiau kaip dešimt metų išsakyta mintis: „Kad nors šimtą tokių kaip Kudaba turėtume, Lietuva visai kitokia - vieninga, šviesi ir laiminga būtų“. Mūsų mylimas profesorius Česlovas Kudaba šiandien tikriausiai pasakytų: „Kad nors šimtą tokių Alfonsų Giedraičių turėtume, Lietuvos kaimas visai kitoks - vieningas, šviesus, turtingas būtų“.

Ąriškių kolūkio pirmininką Alfonsą Giedraitį pirmą kartą mačiau ir girdėjau, berods, Žemės ūkio akademijoje. Mums, būsimiems agronomams, renkantis ateities kelią, buvo svarbus kiekvienas jo žodis. Norėjom būti panašūs į jį, nes jis žinojo, ką kada reikia padaryti.

Kai iki Žemės ūkio akademijos diplomo buvo likę vos keli mėnesiai, laikmečio paragintas išėjau į „atvirą kosmosą“ su labai silpnu skafandru - tapau ekonominio šulinio dugne esančio ūkio vadovu. Vėliau - įvairios kėdės, ir prieš trisdešimt metų tapau kone stambiausio užmirkusio

Ramygalos kolūkio pirmininku, kuriame net varlės sirgo reumatu. Apjodamas ūkio valdas pamačiau, jog ilgiausia mūsų ūkio „valstybinė siena“ ribojasi su Ąriškių kolūkiu, kuriam vadovauja Alfonsas Giedraitis, o agronomu dirba buvęs akademijos bičiulis, darbuotojas Petras Peleckis. Čia tikrai didvyriškai buvo naikinami krūmokšniai, išvežama iš laukų daugybė akmenų. Pelnytai Petras Peleckis buvo tapęs TSRS liaudies deputatu. Atrodė - viskas prieš akis, gyvenimas kaip saldainis... Nuvyniojai popierių ir į burną. Pasirodo, nuvyniojai vieną, randi antrą, paskui dar ir dar kitą. Ieškai ir ieškai...Petras netikėtai anksti nuvyniojo paskutinį ir rado ne saldainį, o žemės gumulėlį... Klaiki neteisybė!

Visi esame iš savo vaikystės, iš tėvų namų. Tenlink mus traukia oras ir žemė, medžiai ir duona, gelės ir

paukščiai. Prieš daugelį metų Alfonsas Giedraičio kvietimu viešėjome jo gimtinėje Latavos kaime, netoli Andrioniškio, prie Šventosios. Čia visą valaką valdžiusių ūkininkų Viktoro ir Marijonos Giedraičių šeimoje gimė Alfonsas, Albertas, Antanas, Adolfas, Vanda ir Saulė. Klaikiais 1948 metais tėvas ir brolis buvo ištremti prie Baikalo. Būtų pamatę Sibirą ir kiti Giedraičių šeimos nariai, jeigu nebūtų išvažinėję iš Latavos, glaudęsi pas gimines. Didelė, dviejų galų, apmušta geltonai dažytais lentomis gryčia ir šiandien gražiai atrodo. Viena iš kambarių ant sienos kabo įrėminti tėvų Giedraičių portretai. Vaikai saugo jų atminimą. Ši šeima daug išgyveno, neteko artimųjų, buvo laiminga ir buvo nelaiminga.

Paskutinį kartą mielas pokalbis prie sumuštinų ir kavos vyko dvi savaitės iki jo išėjimo Anapilin. Ramsty-

A.Giedraitis (centre) „Agronomų seklyčios“ posėdžio pertraukoje Upytėje.

damasis dviem lazdomis palydėjo mane iki mašinos, pamojavo, laukdamas išvažiuojant. Nepaliauju stebėtis jo sugebėjimu turėti laiko bendravimui bet kada, bet kur - namie ar darbe. Ir ne tik man. Žmona Alfonsa, garsėjusi šeiminkės talentu, neišleisdavo svečio nepavaišinusi. Metais anksčiau ji išėjo laukti savojo Alfosa. Atrodo, gyvenimas ilgas ir dar žada kažką pakeisti, sužavėti, nugalėti. Nespėji apsidairyti - jau stovi toje pačioje bendroje eilėje. Kuo virsi, niekas nežino...

Nedievinau Alfonso Giedraičio - stengiausi jį suprasti, o per jį suprasti, stebėti save. Laiko bendravimui pa-

kako. Į Seimą ir iš jo dažniausiai važiuodavom kartu, pasikeisdami prie vairo. Gavę naują „Gairių“ numerį, jį aptardavome ir perduodavome kaimynams, kurie domėjosi juo. Jis daug skaitė, buvo įdomus, tolerantiškas pašnekovas (jo ir gyvybė užgeso naktį prie atverstos knygos). Jo nepavergdavo daiktai. Su žmona Alfonsa užaugino tris vaikus - Gailę, Gytį, Gina, susilaukė anūkų.

Baigęs tik „kaimiškąjį universitetą“, jis buvo įvairių organizacijų narys, dirbo Žemdirbių sąjungos, Agromųjų seklyčios vadovybėje, rajono socialdemokratų prezidiume, žemdirbių

sąjūdyje, rajono savivaldybės taryboje... Tarp daugelio apdovanojimų - 2006 metais Alfonsui Giedraičiui įteikta Gerumo angelo statulėlė nominacijoje „Kaimui paskirtas gyvenimas“.

Ėriškių žemės ūkio bendrovės žmonės vieningai savo vadovu išrinko jo sūnų Gytį. „Ar matei verkiantį Tėtį?“ - klausiu Gyčio. „Mačiau“, - sako jis. Ir aš mačiau jo ašarotas akis - kai guodėsi, kad staiga sunkiai susirgo anūkėlė, kai užtikau jį didžiuliame rapsų lauke, kurį iškūlė ką tik praėjęs viesulas.

Geras buvo žmogus Alfonsas Giedraitis. Užtat niekur Jis ir neišėjo. ■

Iš ažuolų gyvenimo

Feliksas JAKUBAUSKAS

Užverti knygą, bet neapleidžia šviesus išpūdis, lydėjęs nuo pirmojo puslapio iki paskutinių epilogo eilučių. Reikalas tas, kad visi knygos herojai, pradėdant pagrindiniu - Izidoriumi Jasiūnu ir baigiant 87 metų statybininku iš Antalieptės Mečislovu Urbonu, yra tikri savo krašto patriotai, mylėję Lietuvą, negailėję jėgų, o kiti - net ir gyvybės vardan jos išlikimo ir suklestėjimo.

Kalbame apie Edvardo Makelio knygą „Ažuolas lieka gyventi“, kurią, baigiantis 2007 metams, išleido „Gairių“ leidykla. Tai vertingas darbas. Jos pagrindinio veikėjo ir kitų žmonių likimuose tarsi saulė lietaus lašelyje atsispindi visos Lietuvos likimas nuo 1863 metų iki mūsų dienų.

Aukštaitijos krašto ūkininkų sūnaus Izidoriaus Jasiūno septyniolikmetis sutampa su 1905 metų revoliucijos įvykiais. Gabiam, darbščiam ir prasilavinusiam jaunuoliui buvo pranašauta agronomo, žemdirbių dinastijos tęsėjo ateitis. Tačiau socialdemokratijos ir kovos už laisvę idėjos, įtraukusios jauną žmogų į savo verpetus, pakreipė jo gyvenimą visiškai kitokia vaga. Izidorius artimai bendravo su vienu žymiausių to meto revoliucinių idėjų skleidėju bei anticarinio judėjimo organizatoriumi Jurgiu Smalsčiu (Smolskiu), veikusiu kaimyniniame Rokiškio rajone ir visame Aukštaitijos regione, tapo jo bendramintis.

Pralaimėjus revoliucijai, aktyviausi kovotojai turėjo gelbėtis nuo kartuvių ar kazokų kardų. Taip Izidorius atsikūrė Amerikoje, tapo metalo liejyklų darbininku. Svečioje šalyje jis praleido veik dešimtį brandžiausios jaunystės metų. Tačiau gimtųjų vietų ilgesys bei noras ūkininkauti tėvų žemėje skatino Izidorių nedvejojant grįžti namo. Tuo labiau, kad sunkiu praktiku uždirbti doleriai leido būsimajam ūkininkui nusipirkti papildomai kelias dešimtis hektarų dirbamos žemės gimtajame Antalieptės valsčiuje.

Bet likimas vėl iškrėtė pikta pokštą. Užuoat aręs žemę, Izidorius buvo mobilizuotas ir privalėjo kasti tranšėjas rusų pusėje Pirmojo pasaulinio karo fronte. Taip ketveri metai tapo vėl iš gyvenimo išbraukti. Po karo - ūkininkas, vienas pirmųjų Antalieptės valsčiaus viršaičių nepriklausomybę paskelbusioje Lietuvoje, Zarasų apskrities Tarybos narys, aktyvus visuomenininkas.

Gyvenimas taip susiklostė, kad Izidoriui teko išsiskirti su jaunystės socialdemokratinėmis idėjomis bičiuliu Jurgiu Smalsčiu. Pastarasis, tapęs profesionaliu tarptautinio komunistinio judėjimo dalyviu, iki paskutinės akimirkos liko įsitikinęs, kad Lietuvos kelias - su darbininkų ir valstiečių Tarybomis, su bolševikine Rusija. Izidorius kitaip galvojo: Lietuva turi gyventi laisva ir nepriklausoma, be jokių svetimšalių diktato.

Kartoju - apie knygą lieka šviesus

ir netikėtas išpūdis. Kodėl netikėtas? Daug atsakymų. Pirmiausia, maloniai nustebina pats knygos pasirodymas, jos tematika gausiame dabarties memuarų leidybos kontekste. Užuoat, kaip įprasta, autorius pasirinkęs save giminės genealoginio medžio centru, jis pasakoja apie pagarbos vertą žmogų - savo senelį. Ir ne tik pats pasakoja, tačiau surenka kitų plačios giminės atstovų išpūdžius apie senelį. Taip be tikrojo knygos bendraautorio Aloyzo Urbono savotiškais bendraautoriais tampa pagrindinio herojaus sūnėnas matematikos mokslų daktaras Henrikas Jasiūnas, Izidoriaus dukra Milda Patapavičienė, kalbininkė Birutė Jasiūnaitė, kraštotyryninkas Vytautas Indrašius, pensininkas Lionginas Prakapavičius ir daugelis kitų.

Sklandant šios knygos puslapius, laukė dar vienas malonus netikėtumas. Kadangi prieš gerą dešimtmetį pats tapau Zarasų rajono pilietis, pasirodo, daugelį šios knygos herojų arba prisiminimų autorių pažinojau, teko su jais bendrauti. Tai kitas knygos autoriaus senelis (pagal tėvo liniją) Jonas Makelis, autoriaus tėvas šviesios atminties Viktoras Makelis, buvęs jų kaimynas Lionginas Prakapavičius, Zarasų kraštotyros muziejaus darbuotoja Laima Raubiškienė ir kiti. Todėl labai įdomu palyginti savo išpūdžius su tuo, kas išdėstyta knygoje. ■

Sveikatos apsaugos „reformatorių“ siūlymai perša mintį: „Žmogau, nesirk ir neik pas gydytoją“

Povilas LAPEIKIS

Gyvenimas vis gerėja, gerėja ir gerėja. Jeigu jūs tuo abejojate, prašom perskaityti pirmąjį sakinį ir sužinosite, kad gyvenimas vis gerėja, gerėja ir gerėja. Tą patvirtinti gali ir visažinis Statistikos departamentas. O jeigu kas nori, kad jo gyvenimas ir toliau gerėtų, privalo laikytis dviejų taisyklių: nesirgti ir neiti pas gydytoją. Tai išvados, kurias galima pasidaryti išklausus garsiai per radiją ir televiziją skambančių, spaudoje mirgančių dviejų iškilų ponų – L.Labanausko ir H.Baubino auksinių minčių. Pirmasis jų vadovauja Lietuvos gydytojų sąjungai, o antrasis yra Sveikatos apsaugos ministerijos sekretorius. Žmonės autoritetingi ir solidūs, todėl turi ką pasakyti, reikia tik klausyti.

Štai ponas L.Labanauskas labai susirūpinęs Lietuvos piliečių sveikata, sveikatos įstaigų būkle, jų materialinės bazės turtinimu, naujausios medicinos įrangos gausinimu, ligonių gydymu ir slauga (ligoninėse), pacientų aptarnavimo kultūros kėlimu, eilių mažinimu prie gydytojų kabinetų poliklinikose, sveikatos profilaktika. Koks kilnus, gražus Gydytojų sąjungos prezidento noras! Mažai to, jis trokšta, kad Lietuvos neapleistų gyventojams taip reikalingi medikai, kad savo žinias ir patirtį jie skirtų savo krašto, o ne svečios valstybės piliečiams. Na ir kaip nesidžiaugti, kai išgirsti, kad prezidentas turi ne tik gražių norų, bet ir žino kelius, kaip juos įgyvendinti?

Sakoma, kad genialu tai, kas paprasta. Štai ir pateikė ponas L.Labanauskas Sveikatos apsaugos ministerijai „genialią“ idėją, kuri, anot jo, labai paprasta: norint išspręsti sveikatos apsaugos problemą, reikia... apmokestinti ligonius. Atėjai pas apy-

linkės (šėimos) gydytoją – mokėk 15 litų, panorėjai, kad jis išrašytų vaistų, – už kiekvieną receptą atiduok po du litus, išsigeidei, kad (šėimos, apylinkės) gydytojas nukreiptų tave pas gydytoją specialistą (akių, nosies, gerklės, širdies, nervų ir kitų ligų) – paklok 30 litų, jei prirėkė trečiojo lygio specialistų konsultacijos – neteksi dar 50 litų. O jei tavo kojos į polikliniką nebeneša – į namus atvykusiam gydytojui sumokėk 50 litų. Pasak L.Labanausko, nemokamo ligonių lankymo namuose turi nelikti. Lankyti sergantį namuose galima tik tokiais atvejais, jei jis visiškai neįgalus (seniau vadinti pirmos grupės invalidai) arba jis – iki vienerių metų amžiaus kūdikėlis. Nors ir 40 laipsnių karščio turi, važiuok pats pas gydytoją arba vežk sunkiai sergantį mažametį vaiką. Pasirodo, ligonių lankymas namuose sveikatos įstaigoms ir ligonių kasoms brangiai kainuoja! Jei vadovausimės gydytojų prezidento geležine ir labai „racionalia“ logika, išeis, kad vieno gydytojo kelionė brangesnė už dešimčių troleibuso, autobuso keleivių ir poliklinikoje prie gydytojų durų laukiančių pacientų būsimą gydymą, kai juos užkrės gripu sergantis ligonis.

Tad kuo skubiau reikia atsisakyti „sovietmečiu“ įteisintos ydingos praktikos – gydytojų vizito pas ligonius.

Štai kaip viskas paprasta! Argi sirgisi, jei neturi pinigų? Susirgai – ir ruoškis amžinybėn. Ir sumažės eilės poliklinikoje, ir nepabloginsite ligoninės „lovadienių“ rodiklių. O kai neliks ligonių, nebus ir problemų sveikatos apsaugoje. Ir ponas Labanauskas galės ploti „katučių“.

Atrodo, kad gydytojų prezidentas nežino, kiek paprastam žmogui kainuoja apsilankymas pas jo kolegą. Jau seniai daugelis polikliniko-

se teikiamų paslaugų (taip procedūras vadina medikai) yra mokamos: masažas, inhaliacijos (vaistai ir aptarnavimas), rentgeno nuotraukos, įvairūs šildymai ir kt. O ligoninėse reikia turėti savo vaistus, švirkštus, net tvarsliaivą. Apie atlygį gydytojams, chirurgams, anesteziologams ir slaugytojoms ir kalbėti neverta. Visi žino tą viešą „paslaptį“, ligonių vadinama „taksa“. Nežino gal tik gydytojų prezidentas. Matyt dėl to ir nesuka sau galvos - ligoniai nėra jo sąjungos nariai... Svarbu, kad jie nepamirštų, jog visomis išgalėmis reikia atsidėkoti gydytojams, nes jie mažai uždirba.

Ligoniai – ne kiaulės, ypač jeigu jie paprasti, o ne valdžios žmonės. Geram gydytojui už dėmesį, jautrumą ir gerą žodį atsilygina kaip išgali. Bet ar visi medikai verti padėkos? Juk yra, deja, tokių, kurie į pacientą žiūri kaip į visiškai nelauktą svečią. Sėdi kaip ledo skulptūra, varto „asmens kortelę“, o ligonio tarytum nemato. Ačiū, kad nepaprašo uždaryti duris iš koridoriaus pusės. Įdomiausių istorijų išgirsti, kai pasikalbi su draugais, kolegomis ar pažįstamais.

Viena moteris atėjo pasitikrinti, ar neserga krūtis vėžiu. Pirmasis gydytojos klausimas buvo:

- Kiek jums metų?
- Šešiasdešimt, – atsakė moteris.
- Ir jūs dar norite tikrintis? – nusistebėjo gydytoja.

Pacientė buvo „nepėsčia“ ir į klausimą atsakė klausimu:

- Tai ką, pasiimti man baltą paklodę ir eiti į kapines?

Vienas pažįstamas, jau pensininkas, padėjavo savo šėimos gydytojui, kad prastai jaučiasi. Gydytojas, beje, taip pat pensininkas, jį „paguodė“:

- Jei visi gyventų šimtą metų, žemėj vietos neliktų.

Gydytojas urologas pensininkui

išrašė siuntimą išsirtinti kraują, ar neįsimetė į prostatą vėžys. Įstatymai numato, kad pensininkams ši procedūra kartą per metus atliekama nemokamai, bet siuntimą turi patvirtinti savo parašu ir spaudu šeimos gydytojas. Ateina pensininkas pas savo daktarėlę, o ši vietoj palinkėjimo sveikatos drebia:

– Tas urologas, matyt, neturi darbo, kad siunčia ir siunčia savo ligo-nius.

Vienišas pensininkas, išgirdęs per radiją kviečiant nemokamai skiepytis nuo gripo asmenis, sulaukusius 65 metų, nuskubėjo į polikliniką. Ten jam paaiškino, kad nemokamos vakcinos nėra. Žmogus susimokėjo ir nuėjo skiepytis. Seselė nustebo:

– Kodėl mokėjote pinigų? Vakcina jums priklauso nemokamai. Eikite pas savo apylinkės gydytoją. Ji uždės štamputą, ir buhalterija jums grąžins pinigus.

Žmogus padėkojo maloniai sesutei už patarimą ir nuėjo pas savo gydytoją. Prie jos kabineto durų laukiančių pacientų nebuvo, todėl pravėrė duris ir pasiteiravo, ar tikrai jam priklauso nemokama vakcina.

– Jeigu jūs toks vargšas, – šaltai iškošė gydytoja.

– Bet per radiją sakė, kad mano amžiaus pensininkams priklauso, – kaltai teisinosi ateivis.

– Jei toks vargšas, tai užsiregistruokite ir ateikite. Tada ir žiūrėsime, – pokalbį baigė gydytoja.

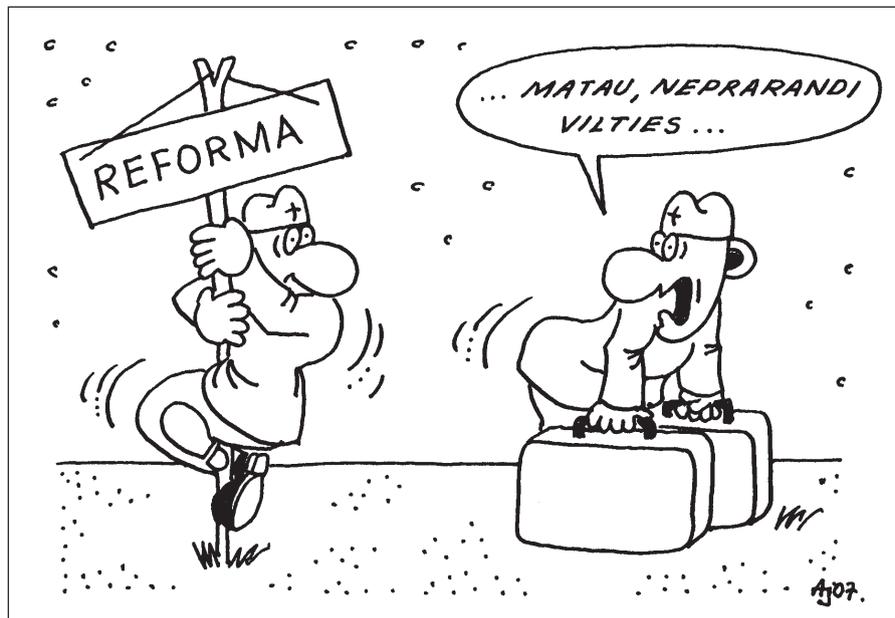
Registratūroje žmogeliui pasakė, kad talonėlį vizitui pas apylinkės gydytoją jis gali gauti po trijų savaitių. Numojo ranka pensininkas, sugrįžo į procedūrinį kabinetą ir pasiskiepijo už pinigus. Nebevargino savo gydytojos ir dovanavo poliklinikai „turtuolio“ pajamų dalį, nes įrodyti, kad esi „vargšas“ vargu ar pavyktų. Juo labiau, kad gripas gali ateiti anksčiau už galimą vizitą pas gydytoją.

Tai tik kelių poliklinikų kelių pacientų pokalbiai su savo gydytojais. Skirtingos gydymo įstaigos, bet jose dirbantys gydytojai yra pono L.Labanausko vadovaujamos organizacijos nariai. Nejaugi prezidento pareiga tik rūpintis savo narių algomis?

Dėmesio verta dar viena L.Laba-

nausko idėja – ligonius konsultuoti telefonu. Jis taip susirūpino eilėmis prie gydytojų kabinetų, kad numatė būdą jas išnaikinti. O tai labai paprasta. Susirgai – neik į polikliniką, bet imk telefono ragelį ir skambink savo gydytojui. Telefonu pasakok jam savo ligos simptomus ir telefonu jis nustatys diagnozę. Kaip patogu ir šiuolaikiška. Anot vienos gydytojos,

ima pasakoti savo bėdas, ir vėl telefono skambutis. Vėl skambina ligonis. Vėl konsultacija telefonu. Po jos atėjusysis vėl ima pasakoti apie savo negalavimus. Tik vargu, ar gydytojui viskas nesusijaukė, ar galėjo jis idėmiai išklaudyti tuo pačiu metu ir šalia sėdintį, ir namuose gulintį pacientą. Ir taip vietoj 10 minučių žmogus gydytojo kabinete išbus pusvalandį

A. Janušonio pieš.

universitetai turės pradėti rengti gydytojus ekstrasensus. Kodėl gi ne? Juk prisimename, kaip prieš daugiau nei porą dešimtmečių toks Kašpirovskis operacijas darė per televizorių. Per tą laikotarpį mokslas pažengė į priekį, tai kodėl negydyti telefonu? Ar nebus, ko gero, ponas Labanauskas Kašpirovskio mokinys? Įdomu, kokius gydytojus į gyvenimą išleis profesorius Labanauskas? Viena ištikimą mokinį jis jau turi. Tai Sveikatos apsaugos ministerijos sekretorius H. Baubinas, pritariantis profesoriaus siūlomoms naujovėms. Pabandykite įsivaizduoti šią naujovę įdiegtą praktikoje. Pacientas, kuris neturi telefono arba nesugeba juo išaiškinti gydytojui savo ligos, ateina pats pas gydytoją. Vos spėja žmogus atsisėsti – telefono skambutis. Gydytoja ima konsultuoti iš namų skambinantį ligonį. Praeina 5, 10 minučių. Gydytojas padeda telefono ragelį ir atsiverčia atėjusiojo ligos istoriją. Žmogus

ir ilgiau. Ir kaltų nebus, nes gydytojas – ne automatas ir ne kompiuteris. Jo žinioje - 1500 pacientų. Ir skambina jie gydytojui ne namų, bet darbo telefonu, jo darbo metu. Kol telefonu konsultuoja ligonius gydytojas, jaudinasi jo kabinete lankytojas, o už durų niršta jau atsiradusi didžiulė eilė kitų pacientų. Kada jie pateks pas gydytoją, ar galės ramiai pasišnekėti, ar galės gydytojas idėmiai juos išklaudyti, apžiūrėti ir nustatyti diagnozę? Į tai gali atsakyti tik ponų Labanausko ir Baubino šviesios galvos. Žinoma, jei jose negims dar naujesnės idėjos. O naujausia idėja jau gimė sveikatos apsaugos ministro R. Turčinsko galvoje. Jis pasirašė įsakymą didinti algas tiems apylinkės gydytojams, kurie nesiųs ligonių pas specialistus ir nenukreips jų į ligonines, o patys gydys visus ir nuo visų ligų iki nukreipimo į angelų karalystę. Šlovė šventajai, atsiprašau, išmincingajai trejbei! ■

Pažįstami nebepažįstami veidai

Užėjo medžių sodinimo vėjus. Sodinami ne bet kokie, o rinktiniai – plačiai išsikeroję, su gausia lapija, vadinami genealoginiais. Jų išskirtinė ypatybė ta, jog išauginti vaisiai dažniausiai vertingi. Norėdamas kurioje nors giminėje rasti kokį nevėkšlą, turėtum gerokai paplušėti, bet ir tai dažniausiai nevaisingai. Kilnūs ir garbingi buvo mūsų protėviai, ne kitaip.

Teodoras VALOTKA

Paveiktas gausybės genealoginių ieškojimų ir publikacijų, nusprendžiau, jog ir man laikas prikelti iš užmaršties protėvius, kad visuomenė sužinotų apie jų darbštumą, taikų būdą, pamaldumą ir kitas gerąsias savybes.

Nespėjau rašydamas dorai išsismaginti, kai susidūriau su rimtomis kliūtimis. Kiek stengiausi, nepavyko rasti giminėje bent vieno žymaus žmogaus. Visi protėviai buvo beraščiai baudžiauninkai, gyvenę dūminėse pirkiose... Pala, pala, o gal tai ir yra, ko ieškojau? Juk dabar nedaug kas dūminę pirkia ir išivaizduoja. Plūkta molio asla, didžiulė krosnis, į kurią puodai tarp žarijų pašaujami specialiu, ilgu kotu dvišakiu. Maži langeliai ir parudavusios nuo kasdien troboje sklindančių dūmų, tarsi nudažytos, storų, apvalių rąstų sienos. Trobos kampe ilgas neobliuotų lentų, bet per daugelį metų alkūnėmis nuzulintas iki blizgesio, stalas, už jo pasieniais tokie pat suolai. Po tuo pačiu stogu - mažas tvartelis, kuriame kriuksi paršiukas.

Kas gali pasigirti, kad yra gimęs tokioje dūminėje pirkioje? O aš gimiau ten. Vienišas namelis Čėniškių kaime dar stovėjo 1942 metais kol buvo gyva jo šeimininkė, mano senelė, Elžbieta Nemanienė. Vienintelės jos pajamos ilgą laiką buvo iš parapijos gaunami du litai kas mėnesį. Už tai sekmadieniais ji privalėjo tūnoti jai atvestame kampelyje Pabiržės bažnyčioje.

Buities gerinimu užsiimti nebuvo kam. Vyras mirė dar prieš Pirmąjį pasaulinį karą. Žemės dvaro ponas buvo paskyręs tik sodybėlei įkurti. Dvi dukros, nė dienos nelankiusios mokyklos, duoną užsidirbdavo tarnaudamos pas ūkininkus. Kai viena jų

užsimanė tapti siuvėja, teko mokytis trejus metus. Ne tiek mokytis, kiek atidirbinėti už mokslą ir ne vien siuvimu. Vėliau dar ne vieną sezoną tarnauti Latvijoje, kad sutaupyti nuosavai „Singer“ siuvimo mašinai.

Kaip beiškojau, bet neradau tarp artimiausių giminaičių bent vieno, kad ir menko plikbajorio. Kuo pasididžiuosai? Net kalėjime, negirdėti, kad kas nors būtų sėdėjęs... Nėra vertų knygų.

Teško gilintis į tolimesnę praeitį, o ne vien į devynioliktą šimtmetį, kaip daro daugelio šeimų istorikai. Ir ką manote? Radau vienoje knygoje parašyta, jog kadaise protėvių išskirtinis bruožas buvęs ilgaamžiškumas. Vienas jų, vardu Setas, gyvenęs 912 metų, jo provaikaitis Jafedas traukęs iki 962 metų, o daug kam žinomo mano protėvio Nojaus tėvelis Lemekas taip pat nugyveno gražų amžių – 777 metus.

Atrodo, jų būta didelių nenaudėlių, nes ponas Dievas šią giminę nusprendė nuskandinti. Visus iki vieno, mažus ir didelius, be tardymo ir teismo. Tiesa, vieną, tokį Nojų su sūnumis ir marčiomis, paliko veislei. Bet ir šiuo, didžiuoju visuotinio tvano vandenu nugalėtoju, labai nepasidžiaugsi. Tik spėjo išlipti iš savo arkos, dorai dar neįkurdino dramblų, asilų, tarakonų bei kitokios gyvasties, kurią atsivežė, o ėmė ir prisigėrė, tuo pastūmėdamas nusikalsti sūnų Chama, parodžiusį nepagarbą girtam tėvui.

Matyt, teks žvalgytis žymių žmonių istoriškai trumpesniame laikotarpyje. Manau, kad tai nebus išbrovimas į svetimos giminės valdas. Juk toje pat knygoje, o jos neklaidingumą pripažįsta, bent jau turėtų pripažinti, penktadalis žemės gyventojų, parašyta, jog visų mūsų baltųjų žmonių ben-

dras protėvis yra to pačio Nojaus sūnus Jafetas. Taigi esame iš tos pačios giminės. Neteko girdėti, kad kas nors šiam teiginiui būtų prieštaravęs.

Išgirdus, jog į Lietuvą atvažiuo iš JAV, pripažįstami įžymiais, tautiečiai Jonas ir Adolfas Mekai, suspurdėjo širdis. Na, Jonas, žinoma, manęs neprisimena. Kai tavo amžius sukasi apie dvidešimt, septyneriais metais jaunesnis paauglys kad ir painiojasi po kojomis, dėmesio nepatraukia. Man iš tų laikų labiausiai atmintin kažkodėl įstrigo Jono Meko trumpalaikis nesutarimas su tada garsiu rašytoju Matu Grigoniu. Ne nesutarimo esmė, o pats faktas. Bet su Adolfu teko „špaciruoti“ per pertraukas Biržų trimetės prekybos mokyklos, po karo pavadintos Vidurine ekonomine mokykla, koridoriais, – abu joje mokėmės. Rimtas vyras buvo Adolfas. Praėjo nuo tų laikų daugiau kaip 65 metai, bet dar prisimenu jo sugebėjimą atidžiai klausytis mano, dabar net juokas ima, literatų būrelio pirmininko, tauškėjimo, tik retkarčiais įterpdavo vieną kitą pastabą.

Buvo net kilusi mintis – pabandyti pamatyti buvusį bendramokslį iš arčiau, bet laiku atsitokėjau. Eru ditų ir didžiojo meno žmonių apsuptyje būčiau jam neįdomus. O kai pamačiau jį televizijos ekrane, klausinėjantį mergaičių, kaip pasakyti lietuviškai – filma ar filmas bei aiškinantį, jog jis galvojęs angliškai, o po to savo mintis verčia į lietuvių kalbą, supratau, jog praėję dešimtmečiai mus padarė skirtingais žmonėmis su skirtinga patirtimi, jog neturėsime ką vienas kitam pasakyti. O gal ir visai manęs nebepprisimintų – ne taip jau ilgai karo metais bendravome, ir aš pamiršau pavardes kai kurių žmonių, esančių grupinėje nuotraukoje, joje Adolfas sėdi greta klasės auklė-

tojo Gabrėno, nerašė apie tuos žmones laikraščiai - liko jie, kaip ir aš, niekuo neišskirtini.

Imsiu ir pasirodysiu jam neišmanėlis, nieko nenutuokiantis apie filmavimo įmantrybes, nesuprantantis fluxus meno.

Kad nesitėkščiau veidu į purvą galutinai, bandžiau aiškintis, kuo gi tas fluxus menas vertingas, bet nesėkmingai. Išgirdau tik, jog jis vertingas todėl, kad vertingas. O tokius, kas to nesupranta, mąstytojas L.Donskis vadina dvasios liumpe. Geriau jau susigūžus pasitraukti į šalį ir nedaryti gėdos protėvio Jafeto giminei. O išgirdęs Adolfo žodžius: „Neturiu Lietuvoj vietos, ji Amerikoje“, atidėjau nuotrauką į šalį ir nejučiomis pagalvojau: visgi aš ne nutautėjau, nors kai kas ir skundžiasi buvęs rusinamas.

Ne, nepavyks pasinaudoti protėvio Jafeto proproproprovaikaičių šlove prisigretinus prie žymių ar kilmingų žmonių. Teks daugiau dėmesio kreipti į nugyvenusius panašų gyvenimą, kaip sakoma, į panašaus mentaliteto žmones, tokius, kokiu tariasi pats esąs.

Gyvena Šilutės rajone mokytoja, beveik pusę šimto metų atidavusi – nesugalvoju protingesnių žodžių už šiuos „valdiškus“ – jaunosios kartos, tautos ateities auklėjimui. Saugodami privatumą, nes nežinia, kas ir kaip

įvertins parašytus žodžius juos perskaitęs Šilutėje, pavadinsime šią mokytoją Janina. Tai bus netoli tiesos.

Už ko čia užsikabinus, kad spalvingiau ir ryškiau nudažius giminaities asmenybę?

Pokario Lietuvoje, kai pradinės keturių skyrių mokyklos pradėtos „auginti“ iki septynmečių, o vėliau dar pridėti vieni mokslo metai, kai vietoj prieškarinių buvusių šešių skyrių pradinė mokyklų valsčių centruose atidarytos vidurinės mokyklos, priartinusios mokyklą prie moksleivio gyvenamosios vietos, – mokytojų poreikis buvo didžiulis. Pokario Klaipėdoje pedagoginė mokykla, kaip ir šimtus kitų, parengė darbu ir Janiną. Pirma jos darbovieta tapo kaimo septynmetė mokykla.

„Mes, kolūkio komjaunuoliai, pastatysime kolūkyje kultūros namus“, – drąsiai rėžė jauna mokytoja ir komjaunimo organizacijos sekretorė Janina viename renginyje, vykusiame Klaipėdos rajono centre Gargžduose.

Jauna mokytoja nežinojo ir net nenujautė, jog statybai neužteks vien entuziazmo. Tiesa, ši svajonė buvo realizuota, o į statinio pamatus atgulė komjaunuolių atvežti iš laukų akmenys, bet tai buvo vėliau, kai atsirado realios galimybės.

Apie mokytojus parašyta daug gražių žodžių, jais tebesižavi buvę jų mokiniai, bet Janina į praeitį žvelgia

su geroka rezignacijos doze.

– Kvaila buvau, – prasarė apie savo buvusią statybų iniciatyvą Janina.

Padvelkė depresija. Ar vertėjo po pamokų, skatinamai jaunatviško maksimalizmo, bristi kaimo keleliais purvą, kad telktų kaimo jaunimą po jaunimo vėliava? Kam reikėjo jau dirbant baigti rusų kalbos studijas Vilniaus pedagoginiame institute, – vėliau tai pasirodė nebereikalinga? Kodėl reikėjo kelis dešimtmečius priklausyti kompartijai, jei ir be jos 46 metai būtų praėję kaimo mokykloje? O ir moksleivių būta nei šiokių, nei tokių... Mokytojų atlyginimai nebuvo kokių norėta, buitįs džiugino ne visada...

Kai žmogus nebesugeba nusišypsoti dėl savo jaunatviško naivumo, kurį lėmė veržlumas ir idealizmas, tikėjimas, jog gyvenimą galima padaryti turtingesnį, kai nebelieka nieko šviesaus net prisiminimuose apie darbą, kurį atlikęs jautei tik pasitenkinimą, o materialinės naudos siekimas nebuvo ir išivaizduojamas, štai tada šeimos genealoginio medžio kūrėjas patenka į keblią padėtį. Negi ims dabar giminės istorikas įtikinėti Janiną, kad ji klysta, kad jos požiūris į save ir buvusį gyvenimą paveiktas įtikinėjimų tų, kurie patys nėra nė kiek geresni, teisingesni ar patriotiškesni. Reikia tik atidžiau apsidairyti aplinkui ir įvertinti pasikeitimus, kaip buvo vakar ir kaip yra šiandien. ■

Sunki meilė iš arti ir iš toli

*Mylime Lietuvą
mes visi. Tik vienu
meilė pasipūtusi,
nuolat reklamuojama,
kitų – prislėgta
išgyventų negandų
okupacijos metais ir,
kas be ko, -
jau laisvoj Lietuvoj.*

Dr. Elena LUKOŠIŪNIENĖ

Turėjau artimą giminę Amerikoje, – tai mamos brolis kunigas prelatas Kazimieras Toliušis. Jis išvyko, kaip anksčiau sakydavo, „už marių“ 1926 metais, būdamas vos 17 metų. Ten baigė mokslus, kunigavo. 1941 metais susiruošė dėdė Kazimieras aplankyti savo artimųjų Lietuvoje, tačiau atskrido iki Italijos ir grįžo atgal. Jei būtų tęsęs kelionę iki tėviškės, būtų atsidūręs ten, kur ir kiti du jo broliai: Tadas žuvo anglies kasykloje Vorkutoje, o likęs tėviškėje Andrius buvo išbuožintas ir mirė badu Šilutės koncentracijos lageryje.

Ir štai Lietuva tapo nepriklausoma. Mūsų dėdė Kazimieras atvyksta į Tėvynę. Žilas, aukštas. Sustojo su mano broliu Antanu – abiejų plaukai vienos spalvos, nors amžiaus skirtumas – dvidešimt metų. Aplankė dėdė daug nematytų jam vietų. Ypač domėjosi Kryžių kalnu. Apsilankė ir tėviškėje, tik neberado tų takelių, kur jauni būdami vaikščiojo.

Išvykdamas lyg ir apgailėjo, kad mes nelabai patenkinti esama valdžia, kad dar tikime „buvusiųjų“, kurie tuo metu irgi užėmė kai kuriuos nežymius postus, tvarka.

Žinoma, žmogui, nebuvusiam čia

A. Janušonius pieš.

karo, ypač pokario metais, nemačius kaip brolis eina prieš brolių, sunku susigaudyti, kas teisybė, kur teisybė.

Mes, gyvenę čia tuo metu, labai gerai žinojome dvi datas, – tai kiekvieno mėnesio pirmoji ir penkioliktąją dieną, nes, kaip buvo žadama, tuo laiku amerikoniai turėjo pradėti mus vaduoti. Laukdami tų dienų, „miško broliai“ žudė ne tik brolius, kaimyną, bet ir mažus vaikus.

Beveik iki pat dėdės mirties susirašinėjau su juo (mirė 2002 metais, deja, nors ir jaunesnis, mano brolis Antanas mirė 1998 metais).

Savo laiškuose dėdė Kazimieras vis primindavo, kad būtume nuolankesni, gerbtume esamą valdžią ir pamokslaudavo, ką negerai darėme anais, sovietiniais laikais: nereikėję stoti į partiją, palaikyti atėjūnų...

Į vieną tokią laišką aš atsakiau aprašydama gyvenimą tuometiniame kaime trylikos metų paauglės akimis.

...Sutemsta, kabliu užkabiname duris. Aš, nuvargusi po dienos darbų, nes buvau pagrindinė mamos pagalbininkė, eidavau miegoti. (Tėtis jau buvo miręs, o broliai ir sesuo – mokėsi). Tame pačiame miegamajame kambaryje, „alkieriumi“ vadinamame, buvo ir mamos lova. Kol užmigdavau, o kartais prabusdama, matydavau, kaip mama, sėdėdama ant lovos krašto ir tarp pirštų varinėdama rožančių, banguotai žvelgdavo į langus: ar nepasibels?..

Ryte nuėjusi į sandėliuką, kur mama vakarykščiai būdavo sudėjusi šešis kepalus duonos (tik tilpo duonke-

pėje), nerasdavau nė vieno.

– Pakentėk, vaikeliai, iškepsiu vėl, – sakydavo mama. Vadinasi, buvo atėję!

Pravažiuojantis vieškeliu sunkvežimis tada buvo retybė, todėl išgirdusios jo garsą, bėgdavome slėptis į rūgius po didžiuoju Smūtkaus ažuolu.

Ir taip diena dienon laukiant tų „amerikonų“.

Mano brolis Antanas tik per plauką liko neišmestas ir Že-

mės ūkio akademijos prieš pat valstybinius egzaminus – atėjo kažkoks skundas iš gimtojo rajono. Bet padėjo žmoniškas partietis prorektorius, idėjęs skundą į senų raštų bylą. Kitas brolis turėjo nemalonių susitikimų su miške gyvenančiais „patriotais“.

„Tai kaip, brangus Dėde Kazimierai, reikėjo mums gyventi?“ – klausiau aš laiške.

Matyt, jis labai daug galvojo, galiausiai atsiprašė už pamokymus.

Norisi tu pačiu paklausti ir tų, kurie „labai vargo“ užjūryje, – kaip jie būtų mylėję Lietuvą, alkanu pilveliu, vaikiškom rankom kirsdami tai goje mišką? Tą „malonumą“ patyrė mano vyro šeima. Prieš mokant kitus, reikia įgyti patirties patiemis.

Šiuo metu kaimas po truputį atkunta. Stiprėja ūkiai, žemės ūkio bendrovės. Bet ar ilgai? Juk kiekvienas „dvaras“ turės būti aptarnautas, žemė prižiūrėta, įdirbta. Gal vėl grįš Juro Taručio laikai?

Kai buvo pradėta gražinti žemę savininkams, teko pagelbėti vyrui pastovėti gana ilgoje eilėje, – reikėjo sumokėti kanadiečių atstovams po 30 dolerių, mat jie suviliojo savininkus kurti bendrovę ir paprašė pradinio įnašo.

Būryje pasigirdo gana piktų replikų tiems, kas gražinamoje žemėje buvo pasistatę namus ir gyveno. Pasirodo, tai buvusio kolūkio gyvenvietė.

– Kokią jis turi teisę čia gyventi, ko negyvena savo krašte? – niršo viena. Paklausta, ar iš toli atvykusi, atsakė – iš Kretingos. Mat ten gyvena sūnus!

– O kodėl jis negyvena tėviškėje? – pasidomėjau.

– Todėl, kad baigęs mokslus ten gavo paskyrimą.

– Tai gal ir Jūsų žemėje namelį pasistatė agronomas ar koks kitas žemės ūkio specialistas, paskirtas dirbti šioje vietoje?

Matyt, mano paaiškinimas jai nepatiko, nes tuo kalba ir baigėsi.

Dabar girdėti Amerikos lietuvius reikalaujant suteikti jiems antrą - Lietuvos - pilietybę. Ar tik patriotiniai motyvai skatina? Gal parūpo čia palikti tėvų, senelių dvarai, žemė? Ar nepradės savininkai iš užjūrio panašiai krapštyti nuo savo žemės jau 50 metų čia gyvenančius vaikus ir vaikčius išauginusius „grytelninkus“, kaip juos vadino šviesaus atminimo Tėvas Stanislovas?

Mylime Lietuvą mes visi. Tik vieną meilę pasipūtusi, nuolat reklamuojama, kitą – prislėgta išgyventų negandų okupacijos metais ir, kas be ko, - jau laisvoji Lietuvoje.

„Kalėjime, lageriuose nebuvo jau taip malonu. Keista, bet dabartinis laikotarpis gal pats sunkiausias.

– Kodėl?

Kai gauni laiškų, kuriuose esi išvadinamas tautos pardaviku, apšaukiamas kagėbistu, raudonu kunigu, apkaltinamas būtom ir nebūtom nuodėmėm, kai esi keikiamas, prakeikiamas, kai tau grasinama... Kai puola ir grasina jau nebe čekistai...“ (Citata paimta iš Vitos Morkūnienės knygos „Pokalbiai Tėvo Stanislovo celėje“, „Baltų lankų“ leidykla, 2006.)

Deja, tenka apgailestauti, kad panašaus įvertinimo susilaukė ne vienas, išvengęs tremties ir likęs gyventi Lietuvoje.

Mylėjo Lietuvą ne vien tie, kurie sėdėjo „po šluota“ ar „rašė į stalčių“. Mylėjo ir tie, kurie šoko ir dainavo Respublikinėse dainų šventėse. Ir mieste, ir kaime klestėjo kultūra ir menas. Nebuvo respublikoje teatro, į kurio spektaklius neatvažiuotų žiūrovai iš kolūkių. Dabar tokios išvykos kaimo žmogui labai retos. Manysčiau, kad tapdami kompartijos nariais saugojom ne tik save, bet ir savo kalbą, kultūrą ne blogiau už tuos, kurie pasitraukė į Ameriką. Gal nereikėtų išlindus „iš po šluotos“ girtis meile Lietuvai. ■

Dulkės ant veido

Nauji Pauliaus Širvio premijos laureato Felikso Jakubausko eilėraščiai iš parengto spaudai rinkinio „Pašiaušti vėjai“.

KAIP KŪDIKIO AŠARA

Graudus
kaip kūdikio ašara
ar ėjimas į nežinią
viltis tamsoje
skambantis Oginskio polonezas

Tolsta grįžimo valandos
ir siaurėja takas atgal
į laiko draskomą lizdą

Užmaršties voratinklis
pakibo ant blakstienų
ir pradėjo megzti
ilgesį
o gal praradimą

NETIRPSTANTI JŪROS DRUSKA

Iš nebuvimo
iš susapnuoto ilgesio
atsigeriu šviesos
kaip sulos iš verkiančio beržo
ir pamirštu tolimas keliones
tik ausyje
kaip kriauklėje
ošia vandenynas
spengia ir nenutyla laivų sirenos

Nuo rankų nusibraukiu nematomą
jūros druską
graužiančią blankstančiais prisiminimais

PELENŲ KVAPAS

Ne mylėjau
liepsnojau meile

dabar apanglėjau

laužavietėj jos pelenai
ir neišnykstantis kvapas

NEKEIKIU SAVĖS

Nekeikiu savęs
tai tik vėjas tarp medžių kvailioja
gal žaidžia slėpynių
suranda
apnuogina kūną
čia viskas seniai taip netikra
ir netikrai susipynę
žmonės ir žvėrys
kanopos ir buvusio draugo alkūnės

Į pievas žaliuojančias pušys išbrido
iš miško
ežero melsoų paviršių maurai užklojo
tarsi našlaičiai
gandrai išardytų namų tebeieško
ir dirvų savų neberanda pasenę artojai

Ne baudžiava
tiktai ponų kaip rudenį grybų
net ant mėšlo krūvos
susispaudę
kaip žirniai ankšty
nejaugi
klausiu
šis gyvenimas mūsų beribis
kad stiprieji silpnuosius
kaip nori taip lanksto

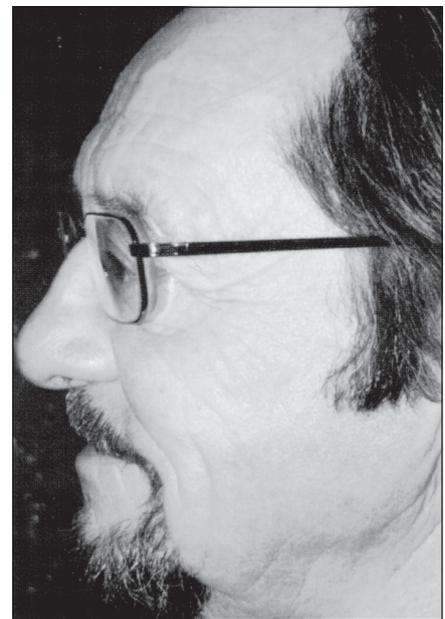
VARNA ANT KAMINO

Kaip paukštis gyvenu
kaip paukštis
trupiniais ir giesmelėm
giesmelėm ir trupiniais
ir niekur neišskrendu

kaip varna
vis ant kamino

LAIKINUMAS

Nesakyk
kad mes čia amžinai
po parimusiu medžių viršūnėm
nei dienos

nei nakties nežinai
kada dings akyse tas gražumas

Gal išliksi draugų atminty
ar sapnuos kam sudrumsi ramybę
laikinais palikti
ištremiti
laukia žmonės ir kryžiai parimę

KILMĖ

Kilmės grafoje vis rašydavau
iš v a l s t i e č i ū
dabar
iš b a j o r ū

tiki
kaip ir tikėjo

KODĖL

Onei Baliukonei

Ir vėl nuo diemedžio kuklaus
lėtai nukrito lapas žalias
ir negali šalnos paklaust
kodėl trumpėja dainių kelias

Kodėl nenukreipei strėlės
nuo angelo širdies
likime
slinks metai
o žaizda gilės
trapioj poezijos laukymėj

POETUI YY

Koks žavus žodžių faršas
iš jautienos
paršo
paukštienos
kai rašai dar apspangęs
nuo vyno ar bočių alaus
genialu tiktai tau
ir suvoki tą kratalą vienas
kad netaptų kvailiu
nieks paaiškint neklaus

Ir ramiai gyveni
atsidrėbęs į genijaus laurus
ditirambus pats sau atminimuos rašai
ir už savo didybę
vienatvėje pakeli taurę
o apsvaigęs
Maironį už plaukų pataršai

PRAEINANT PRO AUŠROS VARTUS

Išdalinau pensiją
po dešimt litų
ištiesusiam ranką
kepurę
ar aprūdijusių konservų dėžutę
po dešimt litų
išdidžiai
tarsi būčiau prezidentas
ar gailėstingas Seimo narys

Po dešimt litų kiekvienam
ištiesusiam ranką
apšiurusią kepurę
ar konservų dėžutę
su užrašu Ēdalas katēms
Kai saujoje liko paskutinė dešimtinė
supratau
jų buvo keturiasdešimt
ir aš
keturiasdešimt pirmas
kaip rusų filme
tik nebuvo gražios moters
paleidusios kulką į keturiasdešimt
pirmąjį

Gražių prie Aušros Vartų nebūna
Nebūna ir prezidentų

KLAUSANTIS KONCERTO „AŠ NEVERTAS ŠVELNIŲ TAVO ŽODŽIŲ“

„Aš nevertas“
ir šiurpas
nupurto
Rugiaveide
giedok lyg aušros
šitos eilės
iš skausmo sukurtos
vienumoj
ašarok
ašarok

Jis išsiverkė
vienas
kaip pirštas
išraudojo eiles naktimis

Taip
poetai
prasigeria
miršta
bet ir lieka
kažkur
su mumis

„Aš
nevertas
aš daug ko nevertas“...
o giesmė
išsiliek grauduly
kai užsiveria ilgesio vartai
kai naktim
neraudot
negali

POEZIJA

Suviliotas paukščio giesmės
nuklydau į girios tankmę

Kelio atgal neradau

PASKUTINĖ PASLAPTIS

Būk arti
kad galėčiau paliesti
būk prieš mano akis
kad matyčiau
būk bent taip
kad galėtum išgirsti
tai
ko niekad aš tau nesakiau

ŽIEMAVOJIMAS MIESTE

Nutolau nuo medžių
nuo ežerų pakrančių
apgarvažėjau rūdimis
triukšmu apaugau
nebegirdžiu net kaimynų šauksmo

Visiems po kojomis
ir visiems nematomas

A.Čapskytės pieš.

ATODŪSIS

Eilėraštis iš naujausios,
2007 m. išleistos knygos
„Kabančiais lieptais“. – Red.

Mano visas buvimas
dulkelė virš žemės
tirpsta girų kvapuos
ir laukų žalumoj
ar bent žodis išliks
kad esu čia gyvenęs
ar paklydėliu niekad
negrįšiu namo

Pokario metų Lietuvos istorijos fenomenas

Per pastarąjį dešimtmetį pasirodė ištisas srautas įvairių autorių (ne vien istorikų „genocidininkų“) knygų ir straipsnių apie sudėtingą Lietuvos pokario istoriją.

Stanislovas LAZUTKA
profesorius, habilituotas istorijos
mokslų daktaras

Atkreipiau dėmesį į Jono Rudoko straipsnį „Amnestija partizanams – malonė, provokacija ar išsigelbėjimas?“ („Gairės“, 2007 m., Nr. 9), kuriame trumpai aptariamas vienas tragiškiausių tautos gyvenimo momentų. Autorius, stengdamasis, kaip ir kituose straipsniuose, būti objektyvus, nesugeba išlikti „objektyvizmo pozicijose“, be to, aptaria tik vieną šio klausimo pusę – buvusių „miškinų-partizanų“ tragišką istoriją, o kitą – jų aukų ne mažiau tragišką likimą – nutyli.

Audiatur et altera pars, kaip sakė romėnai. Tegu būna išklaudyta ir antroji pusė.

J.Rudokas „miškinų“ istorijos tragediją vertina vienpusiškai ir labai siaurai, iš esmės – iš „Šarkių kaimo“ pozicijos. Jis rašo: „jauni vyrai, sėkmingai ir vieningai apsigynę nuo kelių šaukimų į vermachtą, į lietuvišką SS legioną, neturėjo jokio noro tapti patrankų mėsa kitoje svetimoje armijoje (paryškinta mano – S. L.), ir buvo savotiškai teisūs“, taigi vermachtas sutapatinamas su Tarybine armija. Tarsi autorius nežinotų ar nesuprastų, kad vermachtas, okupavęs ir pavergęs visą kontinentinę Europą, toliau tęsė grobikišką karą, okupuodamas TSRS teritoriją, siekdamas pasaulinio fašistinės Vokietijos viešpatavimo, o Tarybinė armija vadavo iš tos okupacijos ne tik Lietuvą, bet ir visą Europą. Todėl pirmuoju atveju jauni Šarkių kaimo vyrai, boikotuodami SS legioną, buvo ne „savotiškai“, o visiškai teisūs, nes vengė dalyvauti grobikiškame kare. O kitu atveju tų jaunų vyrų pateisinti negalima, nes jie vengė prisidėti prie visos Europos tautų kovos prieš vokiš-

ką ir itališką fašizmą, o svarbiausia – pasislėpė nuo kovos dėl savo tėvynės Lietuvos išvadavimo iš nacių okupacijos.

Noriu paklausti: kodėl mums visiems brangią tėvynę Lietuvą turėjo vaduoti „svetima“ Tarybinė armija? O gal nebuvo jokios okupacijos, gal nebuvo 1941 m. liepos 17 d. Hitlerio akto, kuriuo Lietuva ir kitų Baltijos valstybių vardai buvo išbraukti iš Europos žemėlapyje, o jų teritorijoje įkurta Vokietijos „Ostlando“ kolonija? Argi 1944 metais, susidarius palankioms sąlygoms, Lietuvos vyrai neturėjo prisidėti prie savo šalies išvadavimo iš hitlerinės okupacijos, jos vardo atstatymo Europos žemėlapyje? Ir daug jų tikrai prisidėjo, tik dabartinė mūsų valdžia nenori jų prisiminti.

Man, karo metais atskiros ryšių kuopos (ne 16-osios lietuviškosios šaulių divizijos) vado pavaduotojui, vyresniajam leitenantui, trečios kartos vaikinui iš lietuviško Sibiro Baisogalos kaimo, kuriame buvo išsaugota graži senolių kalba, nekilo tokia dilema. Nesprendė jos ir trisdešimt tūkstančių vyrų, kovojusių 16-osios lietuviškosios šaulių divizijos gretose, arba tie, kas krito didvyrio mirtimi mūšio lauke.

Man, kaip ir tūkstančiams kitų leitenantų, buvo savaime aišku, kad ką tik išvaduoję iš hitlerinės okupacijos teritorijų vyrai – lietuviai, latviai, baltarusiai, ukrainiečiai – turi nedelsiant įsijungti į Tarybinės armijos gretas kovai prieš hitlerinę kariauną. J.Rudokas neįvertina, o tiksliau nežino (o ir iš kur jam žinoti?) 1944 metų vidurio Tarybinės armijos, iš esmės jau nugalėtojos, karių nuotaikos. Įdomu, kokiomis akimis mes, jauni dvidešimtmečiai leitenantai, būtume pažūrėję į sutiktus kokiam „Šarkių kaimo“ slampinėjančius po savo kiemą

jaunus vyrus. Tokioje situacijoje mums neturėtų jokios reikšmės A. Sniečkaus ar paties J. Stalino „kitočia nuomonė“.

Dėl autoriaus pastangų išvelgti A.Sniečkaus elgesyje ir žodžiuose bandymą „atkalbėti Maskvos valdžią nuo mobilizacijos“. Gerai pažinodamas A.Sniečką, nes keletą metų teko su juo bendrauti, labai abejoju tokiu teiginiu. Išties, išmintingas politikas A.Sniečkus puikiai suprato 1944-1945 metų Lietuvos situaciją, tarptautinį TSRS autoritetą, o, svarbiausia, dvylikos milijonų Tarybinės armijos karių nuotaikas, kad dėl kažkokių išimčių turėtų derėtis su Maskva.

Visiškai negalima pritarti teiginiui, jog kelios dešimtys tūkstančių jaunų vyrų, baigiantis karui pasitraukusių į mišką, į hitlerininkų Lietuvoje organizuotą ir paliktą Tarybinės armijos užnugaryje diversantų ir teroristų penktąją koloną, „buvo savotiškai teisūs“. Argi J.Rudokas neskaitė tame pačiame „Gairių“ žurnale ir „Opozicijos“ laikraštyje kvalifikuotų P.Freidheimo straipsnių? Galiu sutikti, kad didelė kaimo vyrų dalis nežinojo, kas organizavo šį „partizaninį karą“, tačiau jų vadai, baigę diversantų mokyklas hitlerinėje Vokietijoje, o vėliau glaudžiai bendradarbiavę su įvairių šalių žvalgybomis, tai puikiai žinojo. Objektyvus, sąžiningas istorikas (nekalbu apie politikus, kurių sąžinės beprasmiška ieškoti), neturėtų „dalinti ordinų ir statyti paminklus“, o priešingai - didesnę dalį kaltės dėl kruvinių lietuvių tautos pokario gyvenimo metų priskirti būtent jiems. Tuo labiau neturėtų jų veiksmų prilyginti tarybų valdžios vykdytoms priemonėms. O ką, gerbiamas autoriau, turėjo daryti ta valdžia, gerai žinodama, kad fašistinė Vokietija organizavo „partizaninį karą“, o JAV ir Anglija dar ilgai ji

kurstė, puoselėdamos bergždžias „partizanų“ viltis sulaukti šių valstybių karo prieš TSRS? Tuo tarpu Čerčiliui ir Ruzveltui (vėliau Trumanui) 1944-1945 metais rūpėjo visai kas kita: ar sustos pergalinga Tarybinė armija prie Elbės, ar, vykdydama savo išvadavimo misiją, žygiuos į Paryžių ir Romą. Tokių nuotaikų, ypač mūsų, jaunų karininkų, būta.

J.Rudokas samprotauja kilnia-dvasiška, iš savo „objektyvių pozicijų“, o ar paklausė nuomonės tų dešimčių tūkstančių Lietuvos gyventojų, kurie neteko artimųjų, giminių, nužudytų vien dėl to, kad galvojo ir elgėsi kitaip, negu norėjo „miškiniai“. Autorius sąmoningai, o gal nesugebėdamas teisingai suprasti ar tiesiog bijodamas pareikšti nepopuliarią, valdžiai nepageidaujamą nuomonę, šios skausmingos „miškinų“ aukų temos neaptaria. Žmogiškai jį suprantu, tai skausminga, kruvina, sunkiai suvokiama ir paaiškinama tūkstančių savo tautos moterų ir vaikų žudynių istorija. Dabartiniai istorikai „genocidininkai“, šio laikotarpio „specialistai“, ją nutyli arba suglygina liaudies gynėjų ir „miškinų“

veiksmus. Istorinės tiesos nenuslėpėsi: „Opozicijoje“ skelbtos aukų – vyrų, moterų, senelių, vaikų pavardės yra nebylus ir amžinas „miškinų“ kaltės liudijimas, pasmerkimas ir teisingumo reikalavimas.

Įvairių šalių ir epochų istorijos pavyzdžiai patvirtina, kad kiekviena užsitęsusi rezistencija (ar tai būtų Vandėja, ar antonovščina) išsigimsta į plėšikavimą ir žudynes, todėl visai nesvarbu, kokiais kilniausiais tikslais ji pridengiama. Tikrieji kovotojai už savo šalies laisvę kovoja su priešu mūšio lauke, o ne žudo savo tautos nekaltus vaikus ir moteris.

Prisiminkime iškilų Lietuvos istorijos pavyzdį – 1862-1864 metų sukilimą prieš carizmą. Tai mano kandidatines disertacijos tema. Mes, keli istorikai su akademiku J. Žiugžda priešakyje, stengėmės išryškinti socialinį sukilimo pobūdį. Archyvuose kruopščiai ieškojome užfiksuotų akcijų prieš caro administracijos atstovus ir jų pakalikus, dabar madingai vadinamus kolaborantais (tokių tarp Lietuvos bajorijos būta pakankamai). Ieškojom, ir neradom ne tik nė vieno nužudyto vaiko ar žmonos, bet ir jų pa-

čių. Keli tūkstančiai sukilėlių, ginkluotų senais šautuvais, kardais, dalgiais, didvyriškai kovėsi mūšio lauke prieš reguliarią caro kariuomenę ir kazokų pulkus. Sukilėlių vadas Zigmantas Sierrakauskas buvo sunkiai sužeistas, paimitas į nelaisvę ir pakartas Lukiškių aikštėje. Štai tikrieji kovotojai už savo šalies laisvę, tikrieji didvyriai!

O apie pokario Lietuvos „kovotojų“ atliktus „žygdarbius“ aš, skirtingai nuo istorikų „genocidininkų“, žinau ne vien tik iš archyvų. Todėl klausiu šių istorikų, kaip vadinti ir vertinti tokių „kovotojų“ žygdarbius - nekaltų vaikų, moterų, senelių žudymą? Jie atsako – tai pavieniai atvejai. Deja, kaip jau minėta, tai ne pavieniai, o tūkstantiniai atvejai, todėl tuos „kovotojus už Lietuvos laisvę“, ant kurių rankų nekaltų žmonių kraujas, privalu istorinės tiesos vardan vadinti žudikais ir nusikaltėliais.

Pokario metų Lietuvos istorija yra savotiškas fenomenas tarp visų žinomų įvairių tautų kovų už laisvę ir nepriklausomybę. Paaiškinti ją labai sunku, o pateisinti – neįmanoma. O aiškinti visgi reikia, bet tik „išklausančiam abi šalis“.

Kas išprovokavo pasipriešinimą

Stasys STUNGURYS

Retkarčiais spaudoje pasirodo p. Jono Vainausko rašinių – jų ir neskaitytės gali žinoti, jog be tarybinių laikų liaupsinimo, remiantis primityviais argumentais, ten nieko daugiau nesurasi. Ir šįkart šio autoriaus rašinį „Gairėse“ (2007 m. Nr. 10 „Vienpusiški liudijimai“), būčiau praleidęs pro akis, jei ne ten paminėta mano pavardė. Taigi esu priverstas bent trumpai atsakyti į J.Vainausko padarytus man ir mano kolegai A.Bendinskui priekaištus, esą mūsų straipsniai prasilenkia su karo ir pokario tikrove. Šiame rašinyje J.Vainauskas demonstruoja tą patį primityvų praeities suvokimą ir jos aiškumą, tos praeities, kurios tiesioginiai dalyviai buvome, kurios randus iki šiolei nešame.

J.Vainauskas mėgsta kalbėti apie savarankišką Tarybų Lietuvą. Tokios nebuvo. Jos ir per 1000 metų nebūtų sukūrę 200 kiek aktyvesnių priešakario Lietuvos komunistų, iššifruotų ir nekėlusių didesnės grėsmės valstybei. Net ir pats A.Sniečkus verčiau rinkosi Lietuvos kalėjimą nei kvietimą atvykti į Maskvą. Ir tų Lietuvos komunistų du trečdaliai buvo ne lietuviai, o tautinių mažumų atstovai. Tik sudariusiai sandėrį su fašistine Vokietija Tarybų Sąjungai susidarė realios galimybės okupuoti Lietuvą ir kitas Baltijos šalis. Tad Tarybų Lietuva – rusiškojo tarybinio imperikalizmo produktas, kurio neneigia ir padoresnieji rusai.

Istorijos paradoksas, kad vienu metu susiformavo dvi imperinės sistemos, siekiančios tų pačių tikslų – pasaulinio viešpatavimo. Jei naciai

būtų buvę kiek humaniškesni ir protingesni, tarybinės imperijos nebūtų išgelbėję Vakarų kapitalistai, kurie jos savivalei ir atidavė Rytų Europą ilgiems dešimtmečiams. Gal Vakarams buvo naudinga pasaulinėje rinkoje turėti tokį konkurentą, kurio komercinė galia nedaug viršijo Olandiją ar Belgiją. Jei ne savaiminė - be karo ir sukilimų – TSRS griūtis, nežinia, kiek dar būtų išsilaikęs „neparkartojamas“ tarybinis socializmas, dusindamas šviesius žmones gulaguose, ignoruodamas bet kokius pasiūlymus reformuoti tą šalį, kuri turėjo milžiniškus turtus, neaprepiamas erdves ir gausius žmonių išteklius, tačiau ją valdantieji nepanoro paklusti protui.

Ir Lietuva į tą istorinę mėsmałę pateko jai visiškai nepasirengusi. Nesipriešinimas okupacijai, o ir pasi-

priešinimas jai nieko gera nežadėjo. Jau ruošdamasi okupacijai, stalinistinė Tarybų Sąjunga buvo numachiusi dideles represijas. Tai nebuvo net politškai priešišku ar abejingų žmonių likvidavimas, o tautos, kaip etninio ir kultūrinio vieneto, sunaikinimas. Sumanytas keleriopai didesnes deportacijas, negu jos buvo įvykdytos 1941-ųjų birželį, nutraukė karas. Nacių okupacijos metais nuvilnijusi per pasaulį informacija apie gyventojų deportacijas ir komunistinio režimo žiaurumas šiek tiek trukdė pokario metais išplėsti represijas iki 1940 metais suplanuoto lygmens, bet jų pakako tautos genofondui ir jos kultūrai padaryti nepaprastai didelę žalą.

Pasitraukus 1944 metais į Vakarų didesnei kūrybinės ir apskritai inteligentijos daliai bei represavus nemaža likusios Lietuvoje, susidarė itin slogi dvasinė būklė. Kai vis daugiau kilo abejonių dėl galimo karinio konflikto tarp Rytų ir Vakarų, buvo girdėti balsų, neskatinančių ginkluotojo pasipriešinimo, o siūlančių pasyvų dvasinį pasipriešinimą. Tačiau okupantų žiaurus elgesys provokavo žmones priešintis ginklu. Jau 1944-ųjų gruodį NKVD daliniai degino kai kurias sodybas Dzūkijoje, Žemaitijoje ir Aukštaitijoje (Merkinės, Želvos ir kituose valsčiuose), neinformuodami apie savo veiksmus nei vietinės, nei respublikinės valdžios. Net naciai taip nesielgė 1943 metais, kai buvo boikotuojamas jų bandymas suformuoti lietuvišką SS diviziją. Kas nors iš valdžios sluoksnių turėjo suprasti, kad norint lietuvius įtraukti į tą „Didįjį Tėvynės“ karą, reikia humaniškesnių paskatų. Išprovokuotas ginkluotas pasipriešinimas pražudė didžiąją dalį Lietuvos elitinio jaunimo, mūsų tautiečių žuvo dešimterio-pai daugiau nei okupantų. Jei ne ta-

rybinė okupacija, to „karo po karo“ ir nebūtų buvę.

Po kiekvieno didesnio gyventojų trėmimo pagausėdavo ir partizanų gretos. Man kiek daugiau žinomoje Kęstučio apygardoje, veikusioje pietų ir vakarų Žemaitijoje, taip partizanų skaičius padidėdavo visu šimtu. Jaunimas rinkdavosi partizano kelią ir mirtį gimtajame krašte, nei nežinomą lemį Sibire ar kitose dykvietėse.

Tokiame chaose, koks okupantų buvo sukeltas Lietuvoje, sunku buvo išvengti klaidų. Juo labiau, kad nesantaika tarp gyventojų buvo provokuojama sąmoningai. Turbūt lietuviai nėra labai kerštingi žmonės, jei ir šiandien tarp jų vaikšto nekliudomi buvę išdavikai ir provokatoriai.

Kiekvienos tautos, kaip ir jos kiekvieno sąmoningo nario, pareiga, o ir teisė yra siekti laisvės ir nepriklausomybės. Aš nė kiek nesigailiu savo gražiausius gyvenimo metus atidavęs tai kovai. Tačiau aš negaliu įveikti savo sąžinės graužaties, kad mes paliekame savo tautai ne tokią nepriklausomybę, dėl kokios kovojome, apie kurią svajojome. Ta nepriklausomybė, kurią mes turime šiandien, yra vieno tautos sluoksnio privilegija, kurią jis įgijo nustumdamas į šalį didžiąją tautos dalį. Tai privatizuota nepriklausomybė. Iškovotoji nepriklausomybė negali tarnauti vieno visuomenės sluoksnio materialiniams interesams tenkinti.

Kodėl mes pralaimėjome tą kovą? Manau, kad tai buvo dėsningas reiškinys. Disidentiniai judėjimai tiek Rusijoje, tiek Lietuvoje ir kitur buvo negausūs. Jų nepakako esminėms permainoms įgyvendinti. Be to, tie judėjimai ir nebuvo prasidėjusių reformų priekyje. Lietuvos sąjūdžio vadovybė buvo daugiau atsitiktinių žmonių sambūris, į kurį, kaip šiandien jau

žinome, buvo infiltruota nemažai priešišku Lietuvos tikrajai nepriklausomybei jėgų. V.Landsbergis patologiškai nekenė disidentų. Tauta, atlikusi skydo vaidmenį ir apgynusi formalią nepriklausomybę, išsiskirstė patikėjusi savo likimą tiems abejotiniams žmonėms. Tik atsipeikėjusi tauta išvydo tokią griūtį, kokia paprastai ištinka po karo veiksmų. Nemažai žmonių daliai buvo patikimiau emigruoti, nei čia, tėvynėje, vegetuoti. Imperijos netikėta savaiminė griūtis išjudino nepasirengusias istorinėms permainoms mases. Jos ir neturėjo jokios kovų patirties, nes gyveno stagnacinėje visuomenėje, kur ilgus metus buvo ignoruojamos žmogaus teisės, kur už netyčia išsprūdusį laisvą žodį laukė persekiojimas. Tai ir suteikė galimybę politiniams avantiūristams, dažnai proteguojamiems ar konsultuojamiems KGB patarėjų, įsitvirtinti aukštuose postuose. Tad kodėl prireikė G.Vagnoriaus ar buldozerininko K.Uokos aukštiesiems valstybės postams, jei jie neturėjo ne tik profesinio pasirengimo, bet ir reikiamo žmoniškumo. Kam prireikė 1990-ųjų kovą skirti Seimo vicepirmininku Česlovą Stankevičių, kuris 1988 metų vasarį vadovavo nepriklausomybės šventę šventusių kauniečių persekiojimo akcijai? Nejaugi jis per trumpą laiką iš paklusnaus partorgo tapo iškilium patriotu?

O juk paskutiniu tarybinės Lietuvos gyvavimo laikotarpiu valdžioje jau buvo ir kompetentingų bei protingų žmonių, sugebėjusių savo kraštui sudėtingomis aplinkybėmis pasiekti protingų sprendimų. Taigi išvada paprasta: ne patriotinės jėgos lėmė Lietuvos nepriklausomybės klystkelius, ne jos Lietuvos likimą atidavė greitai susiformavusiam oligarchų sluoksniui. ■

„Naujausių laikų istorija be tuščių puslapių“

Žurnalas „Gairės“, siekdamas sukaupti kuo daugiau netolimos praeities (XX a. antros pusės – XXI a. pradžios) liudijimų, yra paskelbęs projektą „Naujausių laikų istorija be tuščių puslapių“. Žurnale jau spausdiname nemažai prisiminimų apie praėjusį laiką. Kviečiame visus, kūrusius naujausių laikų Lietuvos istoriją, papa-

sakoti žurnalui apie įvykius, kuriuose dalyvavote: Antarajį pasaulinį karą, pokarį, kaip prisidėjote prie Lietuvos ūkio, mokslo, kultūros kūrimo, kaip sutikote Nepriklausomybės atkūrimą. Istorija yra tokia, koks buvo gyvenimas. Būkime objektyvūs savo praeities vertintojai. ■

Socialdemokratų vaidmuo Lietuvos valstybingumo (at)kūrimo idėjos atgimimo procese (XIX a. pabaiga – 1918 m.)

Gintaras MITRULEVIČIUS

Prieš 90 metų priimtas Lietuvos Nepriklausomybės Aktas, anot teisininkų, laikytinas, „svarbiausiu, pagrindiniu ir pirminiu XX a. antrame dešimtmetyje atkurtos Lietuvos valstybės teisės šaltiniu“ bei „dokumentu, kuriuo iš esmės remiasi pats moderniosios Lietuvos valstybės buvimo faktas“¹. Ši sukaktis yra proga pažvelgti į lietuvių politinių jėgų vaidmenį Lietuvos valstybingumo idėjos atgimimo bei valstybingumo atkūrimo procesuose. Tad šiame straipsnyje glaustai pažvelgsime į pirmosios lietuvių politinės partijos – Lietuvos socialdemokratų partijos – LSDP vaidmenį minėtuose procesuose laikotarpyje nuo XIX a. pabaigos iki 1918 m. rudens.

1893 m. atsiradusi² ir 1895 m. politinę organizaciją sukūrusi bei 1896 m. politinė partija - „Lietuviškąja socialdemokratų partija“ (LSDP) pasivadinusii lietuviškosios socialdemokratijos srovė buvo ne tik pirmoji tarp XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje atsiradusių ir besireiškusių lietuvių visuomeninių politinių grupuočių, kuri organizaciniu ir programiniu požiūriais „apsiformino“ į politinę partiją, ji buvo ir pirmoji lietuvių politinė srovė, pateikusi pirmąją Lietuvos valstybingumo atkūrimo programą. Turima mintyje tiek lietuviškojo socialdemokratinio judėjimo tradicijoje, tiek jo istoriografijoje pirmąją LSDP programa laikoma 1896 m. priimtoji, iš pradžių lenkų kalba išleista, o po to 1896 m. LSDP suvažiavimo svečio varpininko K. Griniaus išversta ir lietuvių kalba išleista LSDP programa. Ši programa susidėjo iš trumpos įžangos (įvado), pačios programos („Programo Lietuviškosios socialdemokratų partijos“) bei penkių priedų prie programos³.

1896 m. LSDP programos įvade buvo sakoma, kad jaunas, bet sparčiai besiplėtojantis Lietuvos darbininkų judėjimas yra tiek jau paaugęs, kad jam būtina turėti programą – partijos darbas būsias tuomet „miklesnis ir išnašesnis“ bei būsias suderintas su kitų šalių socialistinių organizacijų darbu. Todėl 1896 m. gegužės 1d. susirinkę Lietuvos „darbininkų luomos reprezentantai“ „apdirbo ir pripažino žemiau paduotąją programą“⁴. Toliau buvo dėstoma pati LSDP programa, kuri, kaip ir daugelio kitų Europos šalių socialdemokratinių partijų programos, buvo sudaryta iš teorinės (pirmi trys skyreliai) bei praktinės (ketvirtas skyrelis) dalių, nors taip pavadinto atskyrimo pačiame programos tekste ir nėra.

1896 m. LSDP programos teorinėje dalyje buvo pateiktas marksistinė visuomenės raidos analize paremtas Lietuvos ūkio evoliucijos po baudžiamos panaikinimo apibūdinimas. Čia randame marksistines visuomenės proletarizacijos, kapitalo ir pramonės koncentracijos, kapitalistinio gamybos būdo krizių, klasių kovos, visuomenės socializacijos, proletariato išvaduojamosios misijos koncepcijas. Tvirtinama, kad norint sukurti socialistinę tvarką, būtina turėti politinę laisvę, keliamas įvairių šalių darbininkų bendradarbiavimo būtinumas, kadangi socialistinė tvarka negalinti būti sukurta kurioje nors vienoje atskiroje šalyje. LSDP programos teorinės dalies pabaigoje buvo pateikta citata iš F.Engelso pratarinės lenkiškajam 1892 m. „Komunistų partijos Manifesto“ leidimui, kur teigiama, kad „tikra tarptautiška sandarbystė Europos tautų galima yra tikrai tada, kada kiekviena iš tų tautų visišku ponu pas save namie“. Po šios citatos buvo nurodytas steigiamos

Lietuviškosios Socialdemokratų Partijos „uždavinys – paskubinti ir suorganizuoti luominę (klasinę – G.M.) kovą Lietuvos proletariato, kaip ekonomiškoje, taip ir politiškoje jos dalyje, nurodyti galutinius siekius tos kovos ir pareiginius josios laipsnius...“. Toks būtų 1896m. LSDP programos pirmųjų trijų skyrelių - teorinės programos dalies - turinys.

Kaip rodo istoriko V.Merkio atliktas tyrimas, LSDP 1896 m. programos teorinė dalis buvo parengta remiantis pirmiausia Vokietijos socialdemokratų partijos (VSDP) 1891 m. Erfurto programos teorine dalimi, kuri savo ruožtu buvo parengta remiantis K.Markso „Kapitalo“ pirmo tomo 24 skyriaus 7 paragrafu⁵. V.Merkys, remdamasis vieno iš LSDP kūrėjų A.Moravskio rankraščiais, rašė, kad jau LSDP pirmtakų - socialdemokratinė ratelių vadovai, susipažindami su įvairiomis socialdemokratinėmis teorijomis bei siekdami įsisavinti mokslinio socializmo teoriją ir parengti savo programą, studijavo svarbiausius K.Markso ir F.Engelso (A.Moravskio LSDP programos komentare pavadintų „garsiais mūsų mokytojų“⁶) veikalus bei Erfurto programos teorinę dalį „populiarizuojanti“ K.Kautskio veikalą „Erfurto programa“. Tai ir lėmė, kad LSDP programos pagrindu buvo pasirinkta 1891 m. VSDP Erfurto programa⁷.

Atsižvelgdami į tai, kad 1896 m. LSDP programa buvo parengta, remiantis ne tik VSDP Erfurto programa, bet ir šiek tiek II Internacinalo kongresų nutarimais ir lenkų socialistinių partijų - Lenkijos Karalystės Socialdemokratijos Organizacijos (LKSD) bei Lenkijos socialistų partijos (LSP) programomis⁸, galime teigti, jog **1896 m. LSDP programos „teorinis pagrindimas“ buvo, ilgamečio LSDP lyde-**

rio S.Kairio žodžiais tariant, „grynai marksistinis, koks buvo pas vokiečių ar austrų socialdemokratų“, ir kad iš šios programos teorinės dalies „aiškėjo visiškai programos autorių susiorientavimas į vakarus“, kur „buvo ieškoma Lietuvos ūkyje vykusių pasikeitimų išaiškinimo ir veiklai sekutinų pavyzdžių“⁹.

Beje, reikia pastebėti, kad LSDP programos III skyrelyje esančios ir čia cituotos F. Engelso frazės VSDP programoje nebuvo. O žodis „visiškai“ minėtoje citatoje yra išretintas ne F.Engelso, o programos sudarytojų¹⁰. Galima teigti, kad ši VSDP atveju neaktuali, vieno iš marksizmo pradininkų pasakyta mintis čia įtraukta į LSDP programą tam, kad įteisintų LSDP keliamą nacionalinio išsivadavimo siekį, kuris suformuluotas, kaip pagrindinis po teorinės programos dalies sekusios programos minimum politinis siekis. Šis siekis skambėjo taip: „Idant kuo veikiausiai susiorganizuoti ir prisirengti prie užvedimo socialistiško surėdymo, idant užtikrinti darbininkų luomui kuo didžiausią gerovę ir kuo plačiausią politišką liuosybę šioje pareiginėje gadynėje, lietuviška socialdemokratiška partija, pasiremddama ant augščiaus paduotų pamatų (teorinės programos, išdėstytos pirmuose trijuose skyreliuose – G.M.) stato sekantį programą minimum: savystovi demokratiška respublika, susidedanti iš Lietuvos, Lenkijos ir kitų šalių, paremta ant liuosos federacijos“¹¹. Iš pridėto prie programos ketvirto priedo matyti, kad LSDP programos autoriai, sakydami „kitų šalių“ turėjo mintyje Latviją, Baltarusiją ir Ukrainą¹².

Taigi 1896 m. LSDP programos LSDP politinių reikalavimų įžangoje matome iškeltą Lietuvos atsiskyrimo nuo carinės autokratinės Rusijos imperijos siekį, „aiškiai nubrėžtą“, istoriko V.Merkio žodžiais tariant, „politinio Lietuvos išsivadavimo iš caro valdžios uždavinį“, „lietuvių tautos suverenumo teisės reikalavimą“ ir apskritai, anot istoriko Č.Laurinavičiaus, „pirmosios Lietuvos valstybingumo atkūrimo programos iškėlimą“¹³.

Iki tol visame to meto lietuvių visuomeniniame judėjime Lietuvos klausimas, jeigu ir buvo svarstytas, tai tik kartais ir abstrakčiai. Pažymėtina tai, kad, XX a. pirmosios pusės

žymaus lietuviškosios socialdemokratijos veikėjo (parašiusio ir įdomia bei informatyvią LSDP pradinio laikotarpio istoriją) K.Bielinio žodžiais tariant, „iš smulkiųjų bajorų kilę“, „tikraisiais LSD kūrėjais“ buvę, „slaptuose Vilniaus inteligentų ir darbininkų būreliuose LSD įkūrimo problemas svarstę“ bei „jos idėjines gaires surašę“, o po to jau „jų įkurtos LSD Partijos veiklos skatintojais ir nuolatiniiais įkvėpėjais bei organizatoriais“ buvę¹⁴ A.Moravskis ir A. Domaševičius dar 1894 m. pasisakė už Lietuvos valstybingumo atkūrimą.

Anot K.Bielinio, „visa siela įaugę ir įję į Lietuvos gyvenimą ir siejęsi savo krašto ateitimi“, šie du, pasak apie LSDP programas rašiusio išeivijos lietuvių V.Krivicko, „sulenkęjusios Lietuvos diduomenės palikuonys“, pradinio LSDP istorijos laikotarpio tyrinėtojo istoriko A.Vyšniausko žodžiais tariant, „aplenkė Lietuvos bajorai, kuriuose prabudo lietuviška sąmonė“ dar savo 1894 m. gegužės 1- osios paminėjimui parašytose kalbose išdėstydami savo politinį „credo“, socializmą iškėlę kaip „tolimesnės ateities tikslą“, kaip artimiausią politinį tikslą nurodė Lietuvos valstybingumo reikalavimą¹⁵. Vienoje iš LSDP kūrėjų parašytų kalbų buvo aiškinama, kad Europoje yra valstybių, turinčių mažiau gyventojų nei Lietuvoje, kad lietuvių yra 3 milijonai ir jie galėtų sudaryti atskirą valstybę¹⁶.

Už Lietuvos valstybingumą buvo pasakyta ir 1895 m. Lietuvių socialdemokratų organizaciją įkūrusioje lietuvių socialdemokratų konferencijoje, kuri, anot A. Moravskio bei istoriko A.Vyšniausko, yra vadintina pirmuoju LSDP suvažiavimu (pasak A.Domaševičiaus, – „preliminariu“, „prirengiamuoju“ LSDP suvažiavimu“)¹⁷. Minėtoje konferencijoje buvo svarstomas, atrodo, A.Domaševičiaus lenkų kalba parašytas bei hektografuotas lietuvių socialdemokratų organizacijos programos projektas (anot A.Vyšniausko, „programos eskizas ir taktikos pagrindai“), kuris, matyt, turėjo būti labai panašus į 1896 m. LSDP programą arba, anot istoriko V.Merkio, tiesiog „buvo pastarosios pagrindas“¹⁸.

Kadangi, pasak A.Moravskio, „vietinės revoliucinės pajėgos nebuvo pakankamos visiškai nepriklausomai ir atskirai Lietuvos valstybei siekti“, tai, kaip rodo 1896 m. programa ir šiuo požiūriu nuo jos beveik nesiskyręs 1895 m. programos projektas, LSDP kūrėjai pasisakė už „liuosą federaciją“¹⁹. Šių dienų supratimu, tokia „federacija“ reikštų arba ką nors tarpinio tarp federacijos ir konfederacijos ar net gal daugiau konfederaciją nei federaciją. Minėta „liuosos federacijos“ sudėtis, istoriko V.Merkio požiūriu, rodo, jog 1896 m. LSDP programoje dar buvo „ryški senoji bajoriškoji Lietuvos valstybės samprata (federacija Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės ir net Abiejų Tautų Respublikos teritorijos rėmuose)“²⁰.

Pasak istoriko L.Sabaliūno, to meto LSDP vadovams tautinio klausimo sprendimas atrodė, nors ir neaiškiai, kaip dviejų etapų eiga: nepriklausomybės nuo Rusijos laimėjimas, o po to – federacinės valstybės sukūrimas²¹. Tačiau matyt reikėtų sutikti ir su L.Sabaliūno pastebėjimu, jog LSDP „spaudiniai, deja, nieko neturėjo pasakyti nei apie pereinamojo nepriklausomybės laikotarpio ilgumą, nei apie federacijos steigimo procedūrą“.

Reikia pažymėti, kad tiek prieš 1896 m. LSDP suvažiavimą, tiek ir jame, bendros nuomonės dėl Lietuvos politinės ateities nebuvo. Suvažiavimo dalyvių mažuma, tarp kurių buvo ir tuometinis LSDP narys F.Dzeržinskis (netrukus tapsiantis Lenkijos Karalystės ir Lietuvos Socialdemokratijos organizacijos nariu, o ateityje bolševikų veikėju), pasisakė prieš Lietuvos siekį atsiskirti nuo Rusijos imperijos ir tenorėjo autonomijos tokiai Lietuvai, kuri liktų Rusijos imperijos dalis. 1896 m. pavasarį (dar iki suvažiavimo) iš organizacijos „Lietuviškoji socialdemokratija“, nepritardamas A.Moravskio bei A.Domaševičiaus vadovaujamos daugumos nuomonei dėl būtinumo Lietuvai atsiskirti nuo Rusijos, su savo šalininkų grupe pasitraukė trečiasis žymesnis šios organizacijos veikėjas S.Trusevičius²².

Grįžtant prie pačios 1896m. LSDP programos, reikia paminėti, kad po „savistovios demokratiškos respublikos“ siekio suformulavimo toliau programos politinių reikalavimų dalyje nurodoma, kokie turi būti šios būsimos respublikos „Konstitucijos pamatai“²³. Juose matome radikalių demo-

kratinių reikalavimų programą: tautos suvereniteto, visuotinių, demokratinių, proporcingų rinkimų sistemos, visų gyventojų lygybės, žodžio, spaudos, susirinkimų, organizacijų laisvių, visuotino, privalomo ir nemokamo mokslo, Bažnyčios atskyrimo nuo valstybės, nemokamų teismų, teisėjų renkamo principo, mirties bausmės panaikinimo, armijos pakeitimo milicija, tarptautinių taikos teismų tarptautiniams konfliktams spręsti ir net „valdininkų ir deputatų darbo apmokėjimo sulyginimo su fizinio darbo apmokėjimu“. LSDP programos politinių reikalavimų pabaigoje buvo suformuluoti ir tokie socialiniai reikalavimai, kaip nemokamos medicininės pagalbos, „neapmokamų vaistų bei laidotuvių“, progresinių mokesčių pelnui ir turtui, visų tiesioginių mokesčių panaikinimo, be to, „iš palengvo siaurinti teises palikti turtus įpėdinams“.

Po politinių reikalavimų, iš kurių paskutiniuosius pavadintumėme daugiau socialiniais nei politiniais, 1896 m. LSDP programoje buvo išdėstyti „apgynimui ekonomiškų reikalų darbininkų luomos“ skirti ekonominiai reikalavimai: darbo dienos sutrumpinimo, „nepertraukiamo poilsio bent 36 valandas per savaitę kiekvienam darbininkui“, darbo užmokesčio minimumo bei jo sulyginimo tiek vyrams, tiek moterims, darbo higieninių sąlygų pagerinimo, socialinės apsaugos, darbo saugos, darbo inspekcijos, darbo biržos, darbininkų sekretoriato įstatymų, streikų laisvės bei darbininkų judėjimo teisės pripažinimo, o taip pat valstybinio ekonominių procesų reguliavimo – priežiūros reikalavimai. Po jų sekė tipiškas, nuo to meto dominuojančios socializmo sampratos neatsiejamo socialdemokratų siekio – „pajėmimas iš palengvo“ į visuomenės valdymą „žemės, produkcijos įrankių ir komunikacijos dalykų“, reikalavimas.

Taigi, pirmojoje LSDP programoje buvo keliamas ne tik atsiskyrimo nuo Rusijos imperijos bei Lietuvos valstybingumo reikalavimas, bet pateikta tam tikra valstybingumo socialinio-politinio turinio vizija su aiškiai ir net radikaliai demokratinės santvarkos įtvirtinimo programa. Žvilgsnis į visą 1896 m. programą leidžia pritarti istorikų jau išsakytai minčiai, kad ją galima pavadinti marksistinės (vėlyvojo arba brandžiojo marksizmo dvasia ir prasme) visuomenės raidos analizės

bei kovos už socialinį ir nacionalinį išsivadavimą programa²⁴.

Reikėtų pažymėti, kad didžioji – teorinė – LSDP programos dalis bei konkrečių politinių ir ekonominių reikalavimų dalys XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje bei Pirmojo pasaulinio karo metais, o nemaža dalimi ir Lietuvos Respublikos laikotarpyje beveik nesikeitė. Tai liudija ir tas LSDP programos tekstas, su kuriuo ji buvo 1919 m. spalio 3d. įregistruota Vidaus reikalų ministerijoje oficialiai legaliai veiklai Lietuvos Respublikoje²⁵.

Tuo tarpu pagrindinio politinio reikalavimo formulavimas po 1896 m. daugiau ar mažiau keitėsi. Jau 1897 m. pradžioje vėl kilus nesutarimams LSDP viduje dėl politinės partijos programos ir atsiradus reikalavimams ją peržiūrėti (vienu aktyviausių to šalininkų buvo tuo metu Vilniuje kurį laiką čia gyvenęs bei į LSDP veiklą įsijungęs serbų socialdemokratas S. Perazičius), 1897 m. vasario 6 d. vykusiame LSDP suvažiavime (kuriame, beje, buvo pakeistas, kaip netrukus paaiškėjo – tik trumpam laikui, ir partijos pavadinimas: vietoj žodžio „partija“ įdedant žodį „organizacija“, tai yra vietoje LSDP liko LSDO) po aštrių diskusijų buvo priimta nauja partijos programos redakcija²⁶. Joje iš esmės naujas buvo tik politinės minimumo programos punktas, kuris skelbė: „Laisvanoriška kraštų federacija su liaudies savivalda leidžiant įstatymus ir valdant valstybėje, krašte, provincijoje ir valsčiuje...“.

Šioje formulėje nebuvo išreikšto Lietuvos valstybingumo reikalavimo. Lietuva, kaip būtina federacijos narė, programinėje federacinės respublikos formulėje nebuvo minima. Taip pat ši programos redakcija neatmetė tikimybės, kad Rusija gali būti federacijos narė²⁷. Nors istoriografijoje galime rasti vertinimų, jog 1897 m. suvažiavime lietuvių socialdemokratai atsisakė „separatistinių tezių“, tai yra atsiskyrimo nuo Rusijos siekio, tačiau iš tiesų, kaip 1921 m. rašė Z. Angaraitis, 1897 m. programos formulotė dėl Lietuvos politinės ateities „buvo neaiški“ ir, anot dar ankstesnio 1917 m. V. Kapsuko išsireiškimo jo „Trumpojoje Lietuvos socialdemokratų partijos istorijoje“, „nepriklausomybės klausimas po 1897 m. suvažiavimo liko atviras“²⁸. Iš tiesų 1897 m. priimta programos formulotė dėl poli-

tinės Lietuvos ateities buvo kompromisinė, nepretendavo į galutinę politinio siekio suformulavimo redakciją ir „suteikė teisę kiekvienam organizacijos nariui turėti savo nuomonę dėl konkretaus minimumo programos reikalavimo“²⁹. Ir nors 1897 m. bei 1898 m. I pusėje lietuvių socialdemokratai savo politinių nuostatų išdėstyme apsiribodavo tik politinės laisvės ir kuo plačiausių teisių darbininkams reikalavimu, tačiau jau 1898 m. II pusėje jie LSDP vardu išleistuose atsišaukimuose iškėlė „Lietuvos autonomijos, paremtos laisvos federacijos ryšiais su tomis kaimynų tautomis, kurios pripažins Lietuvai tą autonomiją“ reikalavimą. Toks reikalavimas buvo suformuluotas ir 1899 m. gegužės mėnesį įvykusiame LSDP IV suvažiavime.

Anot istoriko A. Vyšniausko, ši formulotė „nepalieka jokios abejonės“, kad čia „reikalaujama lietuvių nacionalinio suvereniteto“, o tai reiškė, kad LSDP „vėl iškėlė Lietuvos valstybingumo reikalavimą“, „modernios Lietuvos suverenumo siekimą“³⁰. Kaip teisingai yra pastebėta istoriografijoje, žodis „autonomija“ neturėtų klaidinti³¹, nes jis tuo metu buvo suprantamas kiek kitaip nei 1906–1907 m.. Matyt, kad „autonomija“ čia buvo suprantama taip, kaip kad ji buvo išaiškinta 1905m. VI-ojo LSDP suvažiavimo nutarimuose, kur buvo sakoma: „Kilus nesusipratimui dėl žodžio „autonomija“ susivažiavimas paaiškina, kad reikalaujamoji dabar ir pirma politiškoji Lietuvos autonomija suprantama buvo taip, kaip yra pasakyta mūsų programoje dabar: demokratiška Lietuvos Respublika, liuosu noru susidedanti su kaimyninėmis tautomis federacijos sąryšiu“³².

Iš tokio autonomijos, kaip federacijos, sąvokos aiškinimo seka išvada, jog kadangi Lietuva į federaciją turėjo jungtis savo noru, tai ji pirmiausia turėjo įgyti politinį savarankiškumą, nepriklausomybę, ir tik tada, kaip tai numatyta 1898 m. formulotės redakcijoje, rinktis partnerius, su kuriais galėtų užmegzti federacinius ryšius. Jeigu minėti galimi Lietuvos „partneriai“ „laisvoje federacijoje“ Lietuvos savarankiškumo nepripažintų, tokiu atveju minėtoji formulotė pagal visą jos prasmės logiką kelia nepriklausomos demokratinės Lietuvos res-

publikos idėją. Kadangi nei Rusijos valdžia, nei RSDDP, nei Lenkijos socialistų partija apie Lietuvos savarankiškumą tuo metu nė girdėti nenorėjo, vadinas, LSDP politinės programos formuluotė, kad ir netiesiogiai, pasisakė už atskirą nepriklausomą Lietuvos respubliką.

1896 m. LSDP pasisakymas už savarankišką Lietuvos respubliką laisvos federacijos (konfederacijos) ryšiais su kaimyninėmis šalimis (tačiau be Rusijos), buvo sustiprintas 1902 m. vykusio LSDP V suvažiavimo rezoliucijoje „politiniu klausimu“, kur buvo nurodyta, kad LSDP, pripažindama kiekvienai tautai teisę spręsti savo likimą „stengsis sutverti demokratišką lietuvių respubliką sufederuotą su kaimyniškoms tautomis, esančiomis ant to paties laispos visuomeniško ir politiškojo ūgio“³³. Tokia nuostata Rusiją, kaip labiau atsilikusį kraštą, eliminavo iš būsimos federacijos.

Tuo tarpu 1903m. sausį vykusios LSDP konferencijos³⁴ nutarime „Apie mūsų politiką (taktiką)“, kaip „svarbiausias Lietuvos liaudies reikalas „buvo nurodytas „pamatinė permaina dabartinio politinio surėdymo pagal reikalavimus mūsų Partijos programo, t.y. Lietuvos liaudis kartu su kitų tautų proletariatu turi nuversti caro valdžios jungą ir sutverti demokratišką Lietuvos respubliką, sujungtą su tokiomis pat kaimyniškų tautų respublikomis“.

Konferencijos nutarime „Tautiškas klausimas mūsų programos“ (kur rašoma, kad „Lietuva yra po ypatingu svetimos jėgos jungu, kuris trukdo kultūrišką mūsų tautos ūgi...“) buvo pabrėžta, jog LSDP „kovodama už abėliną liaudies laisvę, kovoja už tautišką lietuvių laisvę, kurią duos mums demokratiška Lietuvos respublika“.

Tai buvo formuluojama ir minimos konferencijos nutarime „Apie mūsų darbą sodžiujė [kaime]“ - ten sakoma, kad LSDP „užduotis“ yra „sutraukti ir suorganizuoti visas revoliucioniškas Lietuvos spėkas, idant lengviau galėtų nusikratyti maskolių valdžios jungą ir sutverti laisvą demokratišką Lietuvos respubliką“. Taigi šiame nutarime neminimas joks federavimasis su „kaimyniškų tautų respublikomis“, o tiesiog formuluojamas demokratiškos Lietuvos respublikos reikalavimas. Paminėtina, kad dar viename 1903 m. LSDP konferencijos nutarime

„Apie mūsų prilyginimą prie Maskolijos konstitucijos“, buvo pabrėžta, jog nors „Maskolijos konstitucija ir būtų nemažas žingsnis pirmyn“, ji „negali mūsų užganėdinti“, nes „ji neprašalins svetimos tautos globos, ir jos valdžios, nesuteiks mums tautiškos laisvės“. Dėl to, anot konferencijos dalyvių, „Maskolijos konstitucija negali būti politišku mūsų šauksmu, žadinančiu prie kovos“ ir kad LSDP reikalauja „daug daugiau, nes žino, kad tik laisva demokratiška respublika gali suteikti darbininkų luomai pilną politišką laisvę ir geriausiai aprūpinti jos gerovę“.

Reikia pažymėti, kad 1903 m. vienam iš to meto LSDP lyderių A. Janulaičiui suformulavus „nepriugulmingos Lietuvos, lietuviškos respublikos“ siekį kaip „greičiausia kelią socialistiškai tvarkai“ įvykdyti, šis politinis siekimas netrukus buvo imtas deklaruoti visos LSDP vardu³⁵. Pavyzdžiui, 1903 m. LSDP laikraštyje „Echo“ buvo rašoma, jog socialdemokratai „eina prie pilnos lietuvių tautos laisvės ir nepriklausomybės... prie nepriklausomos Lietuvos ...nes norim būt gaspadoriais savo stuboju...“.

Už nepriklausomą „demokratinę lietuvių respubliką“ aiškiai buvo pasisakyta ir 1903 m. išleistame LSDP atsišaukime „Jauniems kareiviams“ ir 1904 m. balandžio mėnesį dideliu tiražu išplatintuose dviejuose LSDP atsišaukimuose - „Karė“ ir „Szveskime darbininkų szvente, pirmąją gegužės“, kurių pabaigoje buvo pasisakyta už „žmonių valdžios (demokratinės santvarkos - G.M.), „nepriklausomos Lietuvos respublikos“ bei „socializmo tvarkos“ siekius³⁶. Taigi pirmajam LSDP veiklos dešimmečiui einant į pabaigą, partijos programinėse nuostatose, jų formuluotėse „federacijos“ siekio akcentai silpnėjo, o nepriklausomos demokratiškos Lietuvos respublikos siekio akcentas stiprėjo³⁷. Tiesa, vėlesniu V.Kapsuko tvirtinimu, „Darbininkų balso“ redakcija (tai visų pirma laikraščio redaktorius, tuometinės LSDP ideologas A. Janulaitis - G.M.) „ir federacijos reikalavimą suprato kaip nepriklausomybės reikalavimą“, nes juk „be nepriklausomybės negali būti laisvo, be prievartos susidėjimo „liuosu noru“ vieno krašto su kitu“³⁸. Visgi LSDP politinių nuostatų raida bei diskusijos dėl jų 1905-

1907 m. revoliucinių įvykių laikotarpiu parodė, kad atskiros nepriklausomos Lietuvos respublikos siekimas, bent jau programinių siekių formulavimo forma, dar nebuvo stabilus.

Baigiant apžvelgti pirmąjį lietuvių socialdemokratinio judėjimo ideologinių - programinių nuostatų raidos dešimtmetį, reikėtų pažymėti, kad vėliau buvusieji socialdemokratai, tapę komunistais, - V. Mickevičius-Kapsukas ir Z. Aleksa-Angarietis, kaip ir juos sekama visa lietuviškoji komunistinė istoriografija, - aštriai kritikavo to meto LSDP dėl jos programiniuose siekiuose užfiksuoto Lietuvos atsiskyrimo nuo Rusijos, dėl valstybingumo siekių ir ši LSDP „separatizma“ ir „nacionalizma“ traktavo kaip „reformizma“ ir „social-patriotizma“, kaip „buržuazinio nacionalizmo LSDP eilėse reiškiamą“, kaip LSDP „ryšių su smulkiąja buržuazija išraišką“, kaip LSDP „oportunizma“ pasireiškimą „smulkiaburžuazinio nacionalizmo“ forma, ar net „buržuazinio LSDP pobūdžio“ pasireiškimą. Komunistų bei komunistinės istoriografijos LSDP buvo kaltinama tuo, kad esą jai „rūpėjo nukreipti revoliucinį judėjimą Lietuvoje į grynai tautinę vagą“, kad ji traukė Lietuvos darbo mases nuo bendros kovos su Rusijos darbo masėmis prieš carizma“, kad ji ignoravo „daugianacionalinio Rusijos imperijos proletariato vieningos politinės kovos reikalingumą“, kad ji „skalėdė revoliucines Rusijos jėgas“, kad ji „1900-ųjų pradžioje... pasidarė da labiau social-patriotine ... ištisai nacionalistine organizacija“ ar, anot Z. Angariečio, „išliko stačiai tautiniai buržuazinės inteligentijos ir buožijos dalis“, „tautininkų“, „social-patriotų“ partija, kad joje tuo metu „dar labiau išgalėjo nacionalizmas“, kad ji vadovavosi „oportunistine ir nacionalistine politinių pažiūrų sistema“ ir vykdė „oportunistinę - nacionalistinę propagandą“³⁹.

Pačių socialdemokratų požiūriu, arba bent jau nemažos dalies socialdemokratų tarp jų ir nemažos dalies socialdemokratų marksistų požiūriu, atskirų tautų nepriklausomybės - savo valstybingumo siekis neprieštaravo proletariato siekiams. Išsamiau šis neprieštaravimas pačių lietuvių socialdemokratų buvo argumentuotas gerokai vėliau - 1926 m. LSDP laikraštyje „Socialdemokratas“, LSDP sukūrimo 30-mečio proga išspausdin-

tame straipsnyje. Jame buvo duotas retrospektyvus marksistinis LSDP iškelto atsiskyrimo nuo Rusijos imperijos siekio – taigi Lietuvos valstybingumo siekio pagrindimas⁴⁰. Šio straipsnio pradžioje buvo iškeltas klausimas, „kas gi davė drąsumo“ „silpnutei, vos ant kojų atsistojusiai, mažutės Lietuvos darbininkams pasiryžusiai vadovauti, proletarinei organizacijai, grąsyti mirties šešėliu carinei Rusijai, prieš kurią drebėjo pusė Europos“ ir „iškelti savarankios demokratinės Lietuvos obalsį ir nešti jį į darbininkų minias, kai jos buvo dar visai laisvės minčių nepaliestos, o gyvenimą laikė suspaudęs nupeñetas caro žandaras?“. Pastebėjęs, kad LSDP kūrėjus ir tuo metu ir ypač vėliau daug kas įtarė „per dideliu patriotizmu“, „Viktoro“ pseudonimu pasirašęs minimo straipsnio autorius (juo, atrodo, buvo S.Kairys) pažymėjo, jog tuometinė (tai yra LSDP kūrimo laikotarpio) „partijos dauguma statė savo politinę programą tolimesnei ateičiai ir pamatavo ją išimtinai kapitalistinės tvarkos išsivystymo pasekmėmis“ ir kad pirmųjų lietuvių socialdemokratų „galvojimas buvo aiškus ir nuosakiai (nuosekliai – G.M.) socialistinis“.

Anot straipsnio autoriaus, „kapitalizmo vystymasis nepakenčia baudžiavos liekanų, jam augti reikalinga laisvės ir valdžios naujai visuomenės klasei – buržuazijai“, jam taip pat, „jam reikalinga sugriauti despotinis režimas besiremiantis dvarininkija bei dvasininkija“ bei „palaikomas kunigijos, pertekęs spauda ir atgyvenusiųjų luomų privilegijomis“. Nors „Rusija buvo atsilikusi despotinė valstybė“, tačiau ir į ją taip pat „veržėsi kapitalizmas“ ir joje (Rusijoje) „kūrėsi buržuazija, kūrėsi ir sparčiai augo darbininkų klasė“. Tad „kapitalas – nugalėtojas, neišvengiamai žadindamas liaudį turėjo stoti mirtinon kovon su Rusijos despotizmu ir jį nugalėti, kaip jau buvo nugalėjęs Europos Vakaruose“. Tos kovos išdavoje, rašoma toliau straipsnyje, „Rusijoje turėjo susikurti nauja politinė santvarka – konstitucinė demokratinė valstybė“. Štai tokiu įsitikinimu, anot straipsnio autoriaus, ir rėmėsi pirmieji lietuvių socialdemokratų, formuluodami savo partijos programinius politinius siekius. Bet jiems, rašoma, „neužteko vien caro valdžios sugriovimo ir įgy-

vendinimo Rusijoje demokratinės buržuazinės respublikos“.

LSDP kūrėjai vadovavosi įsitikinimu, jog kiekvienas kraštas „vystosi savo jėgomis ir juo pilniau tos jėgos bus išnaudotos, juo didesnė bus laisvė, tuo sparčiau tarps visuomenė, stiprės darbininkų klasė“ ir tuo greičiau bus „einama prie galutinio tikslo – socializmo“. Kadangi Lietuva, anot pirmųjų socialdemokratų, „jau iš praeities“ buvo „savitas kraštas su skirtingu nuo Rusijos žemės ūkiu ir miestų pramone, su ypatinga geografine padėtimi, su savotiškais kultūriniais įpratimais, turėjo savo politinę praeitį“, tai ji geriau ir greičiau galėjo vystyti savo ūkį, savo kultūrinį gyvenimą, jei gautų galimybę sudaryti savą demokratinę valstybę. **Todėl politinė nepriklausomybė, Lietuvos socialdemokratų nuomone, pagal jų pirmosios programos paaiškinimą 1926 m., „dar ir dėl to buvo reikalinga, kad jie (socialdemokratų) ne tik iš „despotinės Rusijos“ bet ir „iš Rusijos buržuazijos laukė tautinių persekiojimų, pakraščiu rusinimo, tikiybinių varžymų, kaip tai darė savo laiku ir kitų kraštų buržuazija, pvz., Vokietijos buržuazija“.**

Juk pagal 1926 m. pateiktą retrospektyvų LSDP kūrėjų politinio apsisprendimo paaiškinimą, „didžiulė nacionalistinė Rusija ir demokratinė būdama galėjo lengvai sugromuluoti mažas pakraščiu šalis“, o juk „kiekvienas gromulojimas neapsieina be skaudžių tautinių kovų, trukdo sėkmingą visuomenės vystymąsi, giliai užgauti ir darbininkų reikalus“. Štai dėl to, anot pačių socialdemokratų, pirmoje partijos politinėje programoje ir buvo iškeltas „savistovios demokratiškos respublikos siekimas“. Pasak apžvelgiamo straipsnio, „siekdama politiškai savarankiškos Lietuvos, LSDP tikėjosi tokiu būdu sudaryti Lietuvos darbininkams patogias sąlygas kovai už savo klasės reikalus“.

Tačiau tokį siekį iškelus reikėjo kartu atsakyti į klausimą, koku būdu jį bus galima įgyvendinti? LSDP kūrėjai manė, kad caro valdžią nuverstį tegalima visų Rusijos darbininkų suvienytomis pastangomis. Jie laikėsi nuomonės, kad sukurti politiškai nepriklausomus demokratiškai valdomus kraštus vietoje despotinės carinės Rusijos imperijos pirmiausia buvo „užinteresuota demokratija tokių šalių,

kaip pati Lietuva“ ir kad tokiomis šalimis buvo Lietuvos artimiausi kaimynai. Todėl LSDP iškėlė „federacijos obalsį – Lietuvos demokratinė respublika turi susirišti federacijos ryšiais, bent su artimiausiais kaimynais, kad bendromis jėgomis ne tik iškovotų, bet ir išlaikytų politinę laisvę“. Taigi, lietuvių socialdemokratų iš karto pasirodė politiniai separatistai, nes Lietuvos politinės ateities jie nesiejo su Rusijos ateitimi, tik siekė draugiško federacijos ryšiais sutvirtinto sugyvenimo su tais kaimynais, kurie Lietuvai buvo artimiausi ir kurie istorinėje praeityje turėjo su ja daug bendro.

Nuo retrospektyvaus marksistiškai socialistinio LSDP kūrėjų bei pirmųjų vadovų kelto Lietuvos atsiskyrimo nuo Rusijos imperijos siekio pagrindimo grįžtant į XX a. pradžią, reikėtų atkreipti dėmesį į LSDP programinių nuostatų Lietuvos politinės ateities klausimu raišką revoliuciniais 1905 m. Kaip žinoma, į netrukus po sausio įvykių Sankt Peterburge kilusius darbininkų streikus Lietuvoje aktyviai įsijungusi LSDP jau 1905 m. sausio 12 (25) d. išleido ir 500 egzempliorių tiražu išplatino Vilniaus ir Kauno darbininkams skirtą LSDP atsisaukimą – manifestą, kuriame šalia reikalavimų tučtuojau nutraukti karą su Japonija, panaikinti bet kokią spaudą, išlaisvinti visus politinius bei tikėjimo kalinius, pripažinti asmens bei būsto neliečiamybės teisę, kalbos, tikėjimo, susirinkimų, organizacijų bei streikų laisvės, buvo pasisakoma ir už tai, kad Lietuvos liaudis kartu su kitomis tautomis turi nuverstį caro valdžią, kad, eidami išvien su „maskolių“ darbininkais, lietuvių darbininkai turi siekti Lietuvos nepriklausomybės su demokratinio būdu išrinktu ir demokratinę tvarką Lietuvoje įvesiančiu Seimu Vilniuje⁴¹.

Panašios mintys kiek plačiau buvo dėstomos 1905 m. „Darbininkų balse“, beprasidedančius įvykius Lietuvoje pavadinusiam „lietuviams“. Laikraštyje buvo ypač akcentuojamas Lietuvos atsiskyrimo nuo Rusijos būtinumas, argumentuotai motyvuojama, kodėl **LSDP ir lietuvių apskritai turi pasisakyti ne už Rusijos Įsteigiamojo seimo lozungą, o už Lietuvos seimo lozungą**⁴². Dar labiau pastaroji mintis buvo išplėtoja 1905 m. vasaros pabaigoje išspausdintame (10 tūkst. egz. tiražu) ir ru-

denį Lietuvoje platintame garsiajame „Lietuvos socialdemokratų partijos manifeste“, kur ne tik **Seimo Vilniuje šūkis buvo pakeistas į Įsteigiamą Seimo Vilniuje šūkį**, bet ir plačiai, konkrečiai išdėstyta, kokius įstatymus socialinėje, ekonominėje bei politinėje ir Lietuvos valdymo srityse šis Įsteigiamasis Seimas Vilniuje turės priimti. Tai buvo gerokai konkretesnis ir išsamesnis LSDP programinių reikalavimų išdėstymas nei 1896 m. programoje ar kituose partijos programiniuose dokumentuose⁴³.

Anot S.Kairio, „toli siekiančiu separatizmu“ pasižymėjusiam LSDP manifeste taip pat buvo kviečiama į ryžtingą kovą su caro valdžia, nurodomos tos kovos priemonės: ne tik atsisaukimų (ir aptariamojo manifesto) platinimas, demonstracijų ir mitingų organizavimas, bet ir mokesčių nemokejimas valdžiai, visiškas valdžios įstaigų bei pareigūnų boikotas, nėjimas į kariuomenę, policijos naikinimas, revoliucinių komitetų iš „susi-pratusių“ darbininkų organizavimas, pinigų ginklams rinkimas, ginklavinimas, mokymasis naudoti ginklą ir net negėrimas degtinės ir privertimas uždaryti visus monopolius. Pasak S.Kairio, „paskelbdama savo manifestą LSDP taip užsimojo, kaip jokia kita organizacija tuometinėje Lietuvoje“.

Prasidėjus revoliuciniams įvykiams LSDP savo idėjas bei politines programines nuostatas skleidė nepaprastai išplėtoje rašytinėje ir žodinėje propagandoje bei agitacijoje - savo spaudoje, masiniais tiražais leidžiamuose atsisaukimuose, masinių valstiečių susibūrimų vietose - turguose, prie bažnyčios, valsčiaus seniūnijų ar kaimo sueigose pradėtuose organizuoti valstiečių mitinguose, miesto ir kaimo darbininkų streikuose ir mitinguose⁴⁴. Anot S.Kairio vėlesnio vertinimo, LSDP dar iki 1905 m. „neskaitant žydų „Bundo“, buvo Lietuvoje vienintelė politinė organizacija, plačiau ir veržliai pasireiškusi viešajame gyvenime“⁴⁵, todėl neturėtų stebinti tai, jog 1905 m. pradžioje Rusijoje kilus revoliucijai bei po ir Lietuvoje prasidėjus „tautinei revoliucijai“, LSDP tapo joje, įvairių istorikų vertinimais, „bene didžiausią įtaką lietuvių visuomenėje 1905-1907 m.“ turinčia, aktyviausia, „veikliusia“ ir „labiausiai politinių įvykių tėkmę lemiančia“ politinė jėga, „įtakingiausia Lietuvoje organizacija“⁴⁶.

Atsižvelgiant į visa tai, reikėtų bent trumpai apibūdinti ir Lietuvos socialdemokratų santykį su 1905 m. gruodžio 4-5 d. Vilniuje vykusiu Lietuvių Suvažiavimu, įėjusiu į istoriją Didžiojo Vilniaus Seimo pavadinimu. Tačiau paminėtina, kad tuo metu LSDP neturėjo gerų santykių su kitomis to meto lietuvių politinėmis srovėmis. Iš jų 1905 m. į politinę partiją tebuvo susiorganizavę tik lietuvių demokratai, kurie 1902 m. buvo įkūrę Lietuvių Demokratų partiją (LDP). XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje socialdemokratų santykiai su demokratais (ar būsimaisiais demokratais) buvo neblogi ir tarp abiejų politinių srovių būta bendradarbiavimo. Tačiau vėliau jų santykiai pablogėjo. 1905 m. LSDP laikraštyje „Darbininkų balsas“ būta gana aštrios lietuvių demokratų kritikos. Laikraščio redaktorius, vienas iš tuometės LSDP ideologų A.Janulaitis LDP laikė ne kaip revoliucinę, į respublikos valdymo formą orientuotą, bet kaip konstitucinę monarchijos trokštančią, labai nuosaikiai reformistinę partiją, laikė ją „generolu be armijos“, mažai ką galinčia nuveikti partija, kaltino ją promonarchizmu bei „nepriklausomos Lietuvos išsižadėjimu“⁴⁷.

Dar aštresni nei su LDP lietuvių socialdemokratų santykiai jau nuo anksčiau buvo su vadinamaisiais „sargiečiais“ – apie „Tėvynės sargą“ besitelkiančiais besiformuojančios lietuviškosios krikščioniškosios demokratiškosios srovės veikėjais, ypač su svarbų vaidmenį ten vaidinusia kunigija⁴⁸. Nuo pat socialdemokratų veiklos pradžios „sargiečiai“ savo laikraštyje „protestavo“ ne tik prieš socialistų veikimo formas ir metodus, ne tik prieš „socialistiškas svajones“ „išmesti kaip supūvusius senus bendrijos pamatus, idant ... atsistoti ant naujų...“, bet ir prieš LSDP siekį „atsiskirti Lietuva nuo Rusijos imperijos“. „Tėvynės sarge“ buvo rašoma, jog „sargiečiai“ „politišką Lietuvos nepri-gulmybę išreikštą neva Lietuviškosios Socialdemokratiškos partijos“ „laiko už tuščią svajonę“, „atvirai protestuoja“ ir kad jie „Rusijos ciesorių pripažįsta už tikrą savo valdovą“, ir kad nuo Rusijos skirtis neketina“⁴⁹. Čia galime paminėti, kad ir 1905 m. Lietuvių krikščionių demokratų partijos programos projekte buvo pasakyta, jog „skirties nuo Rusijos neketiname“⁵⁰.

Kad ir prastoki buvo socialdemok-

ratų santykiai su kitomis lietuvių politinėmis srovėmis, nors socialdemokratams ir atsisakė dalyvauti Lietuvių suvažiavimo organizacinio komiteto darbe, tačiau pačiame suvažiavime jie nusprendė dalyvauti ir „duoti jo darbams revoliucinę kryptį ir turinį“. Paminėtina, kad vienas iš LSDP lyderių S.Kairys, kurio „aktyvumas ir įtaka Lietuvių suvažiavime“ buvo, pasak istoriko E.Motiekos, „neabejotini“, buvo išrinktas į penkių asmenų suvažiavimo prezidiumą bei buvo vienas iš pagrindinių socialdemokratų kalbėtojų suvažiavime⁵¹.

Pirmajame Lietuvių suvažiavimo posėdyje socialdemokratams užprotestavo Organizacinio komiteto pateiktą darbotvarkę ir pasiūlė savo žymiai revoliucingesnę ir konstruktyvesnę, Lietuvos valstybingumo įgyvendinimo aptarimo planą, savyje talpinusią suvažiavimo darbotvarkę, tačiau ji ištiesai nebuvo priimta. Aktyviai dalyvaudami tiek politinės situacijos Lietuvoje bei Rusijoje, tiek ir Lietuvos politinės autonomijos bei jos įgyvendinimo būdų svarstyme, socialdemokratams tikėjosi paveikti suvažiavimo dalyvių daugumą ir nustatyti griežtą kovos su carizmu taktiką, įskaitant ir ginkluoto sukilimo galimybę, savavališką kūrimą Lietuvos autonomijos tuometine socialdemokratine šios sąvokos prasme.

Dėl suvažiavime dalyvavusių besiformuojančios krikščionių demokratų srovės atstovų, kurių daugumą sudarė kunigai, pasipriešinimo griežtai LSDP siūlomai kovos su caro valdžia taktikai, suvažiavimo priimtoje, beje, S.Kairio parengtoje ir perskaitytoje, politinėje rezoliucijoje nebuvo nurodyta ginkluoto sukilimo galimybė, tačiau apskritai šioje rezoliucijoje, kaip ir kai kuriose kitose suvažiavimo priimtose rezoliucijose, pakankamai aiškiai pastebima socialdemokratams būdingo politinių siekių formulavimo įtaka.

Nors visos Lietuvių suvažiavime dalyvavusios politinės jėgos iš esmės pasisakė už reikalavimą Lietuvai autonomijos, tačiau skirtingai ją suprato (nuo minėtos socialdemokratų interpretacijos iki krikščionims demokratams bei kai kuriems kitiems būdingo autonomijos Rusijos sudėtyje reikalavimo), todėl suvažiavimo politinėje rezoliucijoje buvo įrašytas „autonomijos Lietuvai su Seimu Vil-

niuje“ reikalavimas, „santykius su kaimyninėmis Rusijos šalimis nustatant ant federacijos pamatų“, taigi čia galima išvelgti socialdemokratinę, arba bent jau prosocialdemokratinę autonomijos, kaip federacijos sąvokos, interpretaciją.

Kitoje suvažiavimo rezoliucijoje buvo išvardinta nemažai LSDP anksčiau propaguotų ir vartotų kovos su carizmu priemonių, tačiau nieko nebuvo minima apie ginklavimąsi, mokymą naudotis ginklais ir kitus radikalius kovos su carizmu būdus, LSDP propaguotus 1905 m. Tai, matyt, buvo viena iš priežasčių, kodėl 1905 m. gruodžio 6 d. LSDP sušaukė suvažiavimą dalyvavusių Kauno, Suvalkų ir Vilniaus gubernijų kaimo darbininkų ir valstiečių susirinkimą, jo priimtuose nutarimuose buvo pateikta kur kas radikalesnė, konkretesnė ir išsamesnė kovos su caro valdžia bei naujos Lietuvos valdžios organizavimo iš apačios programa nei pateiktoji Lietuvių suvažiavimo nutarimuose. Pažymėtina, kad po suvažiavimo dar labiau suaktyvėjusiuose revoliuciniuose įvykiuose Lietuvoje LSDP agitatoriai nors ir naudojami Lietuvių suvažiavimo nutarimais, tačiau savo propagandoje, agitacijoje bei savo veikloje daugiau vadovavosi minėto savo organizuoto susirinkimo nutarimais bei LSDP manifestu.

Socialdemokratai vykdė ir ginkluotas akcijas, nukreiptas prieš vietines caro valdžios įstaigas. Senujų valsčių valdybų bei mokyklų uždarymas, naujų kūrimas, degtinės monopolijų uždarymas arba daužymas paprastai vykdavo padedant nedideliams ginkluotiems būriams, kuriems dažniausiai vadovaudavo LSDP nariai arba šalininkai⁵². Tačiau caro valdžia 1905 m. gruodį – 1906 m. sausį, nors ir paskelbusi Rusijos Dūmos rinkimus, ėmėsi griežtų priemonių slopinti revoliuciją, ir 1906 m. balandį – gegužę tautinė revoliucija Lietuvoje iš esmės baigėsi. Pasak istoriko E. Motiekos, 1906 m. gegužės mėnesį lietuvių politinės jėgos buvo persitvarkiusios naujam evoliuciniam tautinio judėjimo etapui ir tik pavienės organizuotas akcijas vykdžiusi LSDP liko vienintelė partija, atsisakiusi eiti į kompromisą su caro valdžia⁵³.

Visgi revoliucijos atoslūgis ir pralaimėjimas veikė ir LSDP. 1906 m., kaip

savo atsiminimuose rašė S. Kairys, buvo „susirūpinta politinės partijos programos peržiūrėjimu“⁵⁴. Už tai pasisakė LSDP viduje susiformavusi vadinamųjų autonomistų srovė⁵⁵. Autonomistai pradėjo pasisakyti už nuostatą jog „**politiškoji ir tautiškoji Lietuvos laisvė tuomet tebus tikra, kuomet visoj Rusijos valstybėj bus įvykusi demokratiška respublika, paremta ant pilnos žmonių valdžios**“. „Lietuvos proletariatas, kuris tėra tik dalis Rusijos darbininkų klasės, surištos bendrais reikalais, pirmiausia turi kovoti už politiskąją laisvę bei demokratinės respublikos įvedimą visoj valstybėj, o paskui turės vesti bendrą kovą už socializmą“. Tad **autonomistai pasisakė už „Demokratų respubliką, paremtą ant tikrosios žmonių valdžios su Lietuvos autonomija“, kuri turėtų savo Seimą**, jo kompetencijai būtų pavesta „kultūros reikalai, krašto rėda, mokesčiai ir išleidimai krašto reikalams teismai, žemės dalykai, darbo reikalų apsaugojimas“.

Tuo tarpu „autonomistams“ oponavusieji vadinamieji federalistai gynė federacijos idėją⁵⁶. Tenka pastebėti, kad to meto LSDP dokumentuose nerandame nuo 1903 m. pradėto kelti visiškai nepriklausomos demokratinės respublikos siekio. Taigi atrodo, kad dalis LSDP narių sugrįžo prie „federacijos“ siekio, o kita dalis, veikiamą, matyt, revoliucijos pralaimėjimo bei kitų priežasčių, pradėjo kelti autonomijos Rusijos sudėtyje reikalavimą.

1906 m. rugsėjo 14-19 d. vykusioje LSDP konferencijoje bei 1907 m. Krokuvėje vykusiame LSDP VII suvažiavime dauguma jų dalyvių parėmė ne federalistų, o autonomistų pasiūlytą politinės programos formulę, pagal kurią **LSDP „savo politiškuoju programu statė: demokratiškąją respubliką ir politiskąją Lietuvos autonomiją“**⁵⁷. Tai reiškė, kad LSDP pasisakė už Lietuvos autonomiją Rusijos sudėtyje. Šis 1907 m. LSDP politinės programos pokytis, anot S. Kairio, buvo sąlygotas 1905 m. Rusijos revoliucijos „žlugimo“, kuris „pakirto kojas ne tik kovai už laisvę, bet ir politiškai partijos programai: gal ne tiek dėl naujo pamatavimo, kiek dėl nepasitikėjimo demokratijos jėgomis, nematant kitokio kelio laimėti, kaip suvienijus viso Rusijos proletariato pastangas“⁵⁸. Tokiu programiniu reikalavimu dėl politinės Lietuvos ateities lietuvių socialdemok-

ratai vadovavosi iki pat Pirmojo pasaulinio karo. Vokietijai okupavus Lietuvą socialdemokratai, kaip ir kitos lietuvių partijos bei srovės, gana greitai pradėję svarstyti politinio Lietuvos likimo klausimą, pakoregavo savo programines nuostatas dėl Lietuvos ateities ir 1915 m. pabaigoje ar 1916 m. pačioje pradžioje (tikslų žinių nerasta) LSDP CK „sukviestame vietinių organizacijų atstovų, bei žymesnių partijos darbe draugų“ pasitarime, anot S. Kairio, „konferencijoje“, buvo nutarta „**viršiausiu Partijos siekimu pastatyti Nepriklausoma Demokratinė Lietuva**“⁵⁹.

Verta pastebėti, kad šioje formuluotėje matome tik nepriklausomos demokratinės respublikos reikalavimą, o antrosios 1896 m. politinės programos formuluotės dalies - federacijos su kaimyninėmis šalimis nuostatos nėra. Minėtame LSDP pasitarime – „konferencijoje“ santykių su kitomis šalimis klausimas buvo paliktas atviras, nors ir buvo „siekiama to, kad susipratus su šių demokratija bendrai kovai laisvei įgyti ir įgytąją laisvę garantuoti“. Taigi socialdemokratai, XIX a. pabaigoje pirmieji iš visų politinių srovių iškėlę Lietuvos atsisiskyrimo nuo Rusijos imperijos programą – pirmąją Lietuvos valstybingumo atkūrimo (modernaus valstybingumo sukūrimo) programą, Pirmojo pasaulinio karo metais vėlgi, atrodo, pirmieji iš Lietuvoje likusių politinių partijų – srovių sugrįžo prie nepriklausomos Lietuvos lozungo, kuris netrukus buvo paremtas ir kitų politinių grupių politikų. Anot vokiečių okupacinės politikos ir okupuotos Lietuvos valdymo bei visuomeninio gyvenimo tyrinėtojo A. Stražo, „būtent dešiniųjų socialdemokratų iniciatyva lietuvių nacionalistinis judėjimas pradėjo orientotis į visiškos nepriklausomybės siekimą“⁶⁰.

Iškėlusį savo pagrindiniu politiniu siekimu nepriklausomos demokratinės Lietuvos sukūrimą, LSDP siekė šį savo tikslą padaryti žinomą ir populiarinti visuomenėje (padaryti labiau visuomenės palaikomą, taigi ir lengviau įgyvendinamą). Tačiau neturėdama jokių galimybių viešai veikti, LSDP nelegaliai spausdino ir platino atsišaukimus bei epizodiškai mėgino leisti nelegalią spaudą, kur buvo aiškiai pasisakoma už nepriklausomą demokratinę Lietuvą bei

buvo aiškiai akcentuojamas ir motyvuojamas būsimos Lietuvos valstybės demokratinės santvarkos reikalingumas, nurodoma, kaip turėtų būti sutvarkyta demokratinė Lietuvos valstybė.

Vokiečių okupacijos pradžios sąlygota nauja veiklos situacija, kasdieninių uždavinių pobūdis, svarbiausiu partijos tikslu iškeltas nepriklausomos demokratinės Lietuvos Respublikos sukūrimo siekis pakoregavo LSDP poziciją dėl bendradarbiavimo su kitomis lietuvių politinėmis srovėmis – socialdemokratai įėjo į įvairias lietuvių visuomenines bei politines lietuvių struktūras, kaip antai: Lietuvių draugijos nukentėjusiems nuo karo šelpti centro komitetą, į Lietuvių komitetą politikos klausimams svarstyti (S.Kairys buvo vienas iš penkių šio komiteto vykdomojo biuro narių), vėliau persiorganizavusį į Politikos būrelį (kitai dar vadinamą „konsorciumu“), kuriame aktyviai dalyvavo socialdemokratai S.Kairys, A.Janulaitis, A.Domaševičius, J.Paknys, M.Biržiška. LSDP atstovai dalyvavo bendruose įvairių srovių atstovų veiksmuose siekiant pagerinti Lietuvos būklę, kartu rengė įvairius memorandumus vokiečių okupacinei valdžiai bei centrinei Vokietijos vyriausybei⁶¹. Pavyzdžiui, 1916 m. liepos mėn. S.Kairys kartu su A. Smetona ir J. Šauliu dalyvavo „Rusijos pavergtų tautų lygos“ konferencijoje, kurioje lietuvių atstovų vardu pirmą kartą oficialiai buvo iškeltas „visiškos neapibrėžtos Lietuvos nepriklausomybės reikalavimas“.

Tai, kad socialdemokratai dalyvavo bendrose akcijose su įvairių politinių srovių inteligentija, bendradarbiavo su tautininkais ir krikščionimis demokratais šalpos ir politikos darbe, žinoma, nereiškė, kad dingę jų tarpusavio nesutarimai, kurie nebuvo „tokie aštrūs“ tik dėl to, kad, pasak S.Kairio, „nebuvo spaudos ir viešojo gyvenimo“. Socialdemokratai kontaktus su dešiniaisiais palaikė ir pozicijas derindavo tik veikloje, nukreiptoje į Lietuvos reikalų kėlimą, „svarbiausių politinių jos siekių populiarinimą užsienyje, siekiant paramos Europos ir pasaulio demokratiškųjų jėgų“⁶².

Nepaisant to, kad 1917 m. pavasarį LSDP ir dešiniųjų srovių politikų santykiai vėl gerokai paaštrėjo,

1917 m. vasarą, iškilus idėjai sukurti tam tikrą lietuvių atstovybę – Lietuvos Tarybą (toliau -LT), ją išrinkti turinčios lietuvių konferencijos Organizacinio komiteto (Org.K.) posėdžiuose dalyvavę socialdemokratai S. Kairys bei A. Povylius šią idėją parėmė⁶³. Laikotarpiu tarp Org.K. lietuvių konferencijai organizuoti posėdžių (1917 08 01-04) ir pačios Lietuvos konferencijos (1917 09 18-22) tarp socialdemokratų būta įvairių nuomonių ir dėl konferenciją organizuojančio Org.K. vertinimų, ir dėl to, kaip turėtų būti išrinkti konferencijos dalyviai, ir tam tikrų nesusipratimų santykiuose su Org.K., tačiau, nepaisant viso to, socialdemokratai dalyvavo Lietuvių konferencijoje bei aktyviai pasireiškė jos darbe⁶⁴. Pažymėtina, kad S. Kairys ne tik įėjo į konferencijos prezidiumą, bet ir, atrodo, buvo išrinktas konferencijos prezidiumo pirmininku⁶⁵. Aktyviai konferencijos darbe dalyvavo ir tokie LSDP veikėjai, kaip A.Domaševičius, P.Eidukevičius, J.Paknys, M.Biržiška, P.Bugailiškis, A.Povylius.

Vieno iš dviejų pagrindinių konferencijos darbotvarkės klausimų – bendrosios politinės rezoliucijos dėl Lietuvos politinės orientacijos ir ateities klausimo svarstyme aktyviai reiškėsi socialdemokratai buvo griežtai nusiteikę prieš kokių nors santykių su Vokietija fiksavimą bei aiškiai pasisakė už Lietuvos nepriklausomybę, nors dėl vokiečių spaudimo politinėje rezoliucijoje ir reikėjo pažymėti, kad Lietuva sueis į tam tikrus santykius su Vokietija. Socialdemokratų pasisakymai Lietuvių konferencijoje rodo, kad nepriklausomos Lietuvos valstybės sukūrimo galimybę jie argumentavo demokratijos idėjų išpopuliarėjimu pasaulyje. Lietuvos valstybė, anot socialdemokratų, turėjo būti kuriama tik demokratinio būdu ir politinė santvarka joje turėjo būti tik demokratinė. LSDP atstovai konferencijoje akcentavo reikšmę Steigiamojo Seimo (toliau St. Seimo), kuris išrinktas demokratiniais rinkimais tegali nustatyti tiek Lietuvos vidaus politinę santvarką, tiek ir santykius su kaimynais.

Reikėtų pažymėti konferencijai pirmininkavusio socialdemokratų lyderio S.Kairio vaidmenį suformuluojant konferencijos politinę rezoliuciją. Pasak istoriko P.Čepėno, S.Kairys

„parodė daug atsargumo ir principškumo redaguojant šią rezoliuciją“⁶⁶. Paminėtinas S.Kairio, kaip faktinio konferencijos pirmininko, pirmininkavusio net 8 iš 10 Lietuvių konferencijos posėdžių, vaidmuo. Anot P.Klimo, „S.Kairys suvaidino žymią pirmininko rolę“, nes „iš tikrųjų ėjo viskas taip bešališkai, taip disciplinuotai, taip sklandžiai, jog tik Kairio sugebėjimams čia reikia atsidėkoti, nes kai tik pradėdavo pirmininkauti kiti prezidiumo nariai, tvarka greitai irdavo“⁶⁷. Tad nieko stebėtino, kad S.Kairiui, kaip konferencijos pirmininkui, teko pasakyti konferencijos uždarymo kalbą.

Lietuvių konferencijoje dalyvavę socialdemokratai pritarė LT išrinkimui, dalyvavo jos rinkimuose, nors pastarųjų rezultatai – į LT išrinkti tik du socialdemokratai S.Kairys ir M.Biržiška, - jų netenkino⁶⁸. Tad S.Kairys ir M.Biržiška pareiškė, jog jei matys negalį apginti demokratijos interesų, jie iš LT pasitrauks. Dėl įtemptos politinės padėties tuo metu ne tik vokiečiams, bet ir visam pasauliui buvo svarbu parodyti lietuvių tautos vieningumą ir tvirtą ryžtą siekti Lietuvai nepriklausomybės, todėl po neilgų politinių grupių derybų iš karto išrinktos LT pasitraukė du kunigai, užleisdami savo vietas dar dviems kairės pakraipos politikams: demokratui (liaudininkui) J.Vileišiui bei socialdemokratams artimam S.Narutavičiui. Socialdemokratai tokį dešiniųjų pusės padarytą kompromisą įvertino palankiai.

1917 m. rugsėjo 24 d. į savo pirmąjį posėdį susirinkusioje Lietuvos Taryboje S. Kairys buvo išrinktas pirmuoju vicepirmininku ir 1917 m. rugsėjo – gruodžio mėnesiais pirmininkavo 15 LT posėdžių (jų įvyko 29), o iš viso iki 1918 m. vasario 16-osios akto priėmimo pirmininkavo 20 posėdžių (iš 62 įvykusių)⁶⁹.

S.Kairys, M.Biržiška, J.Vileišis S.Narutavičius tapo kairiaja opozicija dešiniajai Tarybos daugumai. Kaip rodo LT protokolai, visa kairiųjų opozicija buvo griežčiausia ir nuosekliausia vokiečių aneksinių planų Lietuvoje priešinkė. Kairieji pasisakė prieš 1917 m. gruodžio 11 d. LT nutarimą, deklaravusį ne tik atsiskyrimą nuo Rusijos bei nepriklausomos Lietuvos atkūrimą, bet ir jos „tvirtą, amžiną sąjungą“ su Vokietija, ketu-

rių konvencijų būdu įtvirtintą. 1918 m. sausio 26 d., nesutikdami su LT daugumos, vadovaujamos A. Smetonos, nuolaidžiavimo Vokietijai politika, S.Kairys, M.Biržiška kartu su J.Vileišiu bei S.Narutavičiumi pasitraukė iš LT ir sutiko į ją grįžti tik tada, kai LT dauguma iš principo priėmė jų teikiamą Lietuvos nepriklausomybės deklaravimo projektą⁷⁰. Taigi socialdemokratų (apskritai kairiųjų) LT narių vaidmuo ir įnašas galutinai parengiant ir priimant 1918 m. vasario 16 d. aktą (tokį, koks jis buvo paskelbtas) buvo gana didelis ir, anot istorikų, būtent keturi LT kairieji ir laikytini pagrindiniais nepriklausomybės atkūrimo akto autoriais ir būtent jų atkaklumo dėka šis istorinis nutarimas buvo priimtas⁷¹.

S. Kairys vėliau rašė, kad „beveik nuo pat pradžios, kai tik Taryba pradėjo veikti“, jam „teko stoti priešakyje ir vadovauti negausiai opozicijai prieš Tarybos daugumos per greitą polinkį kompromisams, prieš jos nuolaidumą vokiečių agresyvumui, kai tie norėjo Tarybą išprievartauti „amžino“ Lietuvos susirišimo su Vokietija reikalavimu“. Anot S. Kairio, „dėl to reikalavimo vyko aštriausia kova ir toje kovoje kai kurie Tarybos nariai rodė daugiausia palinkimo į kompromisą“. Tad, pasak ilgamečio LSDP lyderio, „lengva dėl to suprasti, kad „švaraus“ nepriklausomybės akto paskelbimas, reiškęs principinės mažumos laimėjimą prieš realistinę daugumą, opozicijai buvo moralinis atlygis už jos nenuolaidumą“⁷². Po vasario 16 d. akto priėmimo S.Kairys, pasak istoriko Z.Ivinskio, galėjo su dideliu moraliniu pasitenkinimu konstatuoti, jog „dauguma pasidavė mažumai“ ir jaustis „nekerštingu nugalėtoju“⁷³.

Savo atstovų darbo LT metu socialdemokratų nuo 1917 m. lapkričio vidurio leido legalų S.Kairio redaguojamą „Darbo balsą“ laikraštį, kurio bendradarbiais buvo tokie žinomi LSDP veikėjai, kaip J.Paknys, M.Biržiška, P.Bugailiškis, A.Domaševičius, P.Eidukevičius, A.Janulaitis. Šiame laikraštyje, nepaisydami okupacinio režimo cenzūros, socialdemokratų aiškiai ir nuosekliai pasisakė už nepriklausomos ir demokratinės Lietuvos Respublikos sukūrimą, ypač akcentavo demokratinės santvarkos būtinumą, pabrėžė tauti-

nių mažumų teisių užtikrinimo būsimoje Lietuvos valstybėje būtinumą, protestavo prieš, jų požiūriu, nedemokratiškumo apraiškas dešiniųjų politinių srovių ideologinėse nuostatose ir veiksmuose bei prieš lenkų dvarininkų siekius Lietuvą prijungti prie Lenkijos.

Griežtai pasisakydami ne tik už demokratinę būsimos nepriklausomos Lietuvos valstybės valdymo formą, bet ir už kiek galima demokratiškesnę jos kūrimą, socialdemokratų S.Kairys ir M. Biržiška kartu su J.Vileišiu ir S.Narutavičiumi po 1918 m. vasario 16 d. Akto priėmimo siūlė LT kuo greičiau sušaukti antrąją Lietuvos konferenciją ir rengtis St. Seimo rinkimams, nors to meto sąlygomis šis reikalavimas buvo, be abejonės, nerealaus uždavinys⁷⁴. Vokietijos vyriausybė, pripažindama tik 1917m. gruodžio 11 d. LT nutarimą, neleido skelbti Lietuvos Nepriklausomybės ir iki pat karo pabaigos stabdė bet kuriuos LT veiksmus valstybingumui atkurti. Tad LT dauguma, ieškodama išeities iš susidariusios situacijos bei siekdama sustiprinti savo padėtį ir kokia nors forma fiksuoti Lietuvos valstybingumą, kaip žinome, 1918 m. liepos 11 d. nutarė Lietuvą paskelbti monarchija ir išrinkti karaliumi Viurtembergo princą Vilhelmą fon Urachą. Socialdemokratų (kaip ir kiti kairieji) prieš tai protestavo ir, apkaltinę LT daugumą sulaužius Lietuvos konferencijos jai suteiktus įgaliojimus ir savavališkai uzurpavus St.Seimo teises, LT darbe nuo 1918 m. liepos 12 d. daugiau nedalyvavo⁷⁵. Iš LSDP išstojęs, nors ir toliau save „nepriklausomu socialdemokratu“ vadinęs M.Biržiška 1918 m. rudenį į LT, tuo metu besivadinančią Lietuvos Valstybės Tarybą (toliau LVT), sugrįžo kaip privatus asmuo, o ne kaip socialdemokratų atstovas.

Tuo tarpu pati LSDP po S.Kairio pasitraukimo iš LT reikalavo sušaukti naują lietuvių konferenciją, išrinkti joje naują LT, kuri nedelsiant turėtų imtis demokratinį St.Seimo rinkimų organizavimą. Reikia pažymėti, kad 1918 m. LSDP patyrė idėjinės politinės bei organizacinės diferenciacijos procesą, ir dalis jos narių, kaip tai atsitiko 1916-1917 m. Škotijoje, JAV bei ypač Rusijoje, atsiskyrė nuo LSDP ir nuo lietuviškojo so-

cialdemokratinio judėjimo apskritai ir davė pradžią lietuviškajam komunistiniam judėjimui⁷⁶. Tačiau nuo socialdemokratijos atsiskyrusių ir komunistais tapusių buvusiųjų socialdemokratų nuostatos dėl Lietuvos valstybingumo nėra šio straipsnio objektas. Šiame straipsnyje buvo glaustai nušviestas Lietuvos socialdemokratų (LSDP) santykis su Lietuvos valstybingumo (at) kūrimo idėjos atgimimo procesu ir vaidmuo tame procese. Kaip matėme, socialdemokratų vaidmuo čia tikrai buvo reikšmingas. ■

Nuorodos

¹ Tai teisininko D.Krivicko vertinimas. Cituota pagal : Klimavičius R.Neižmintas XX amžiaus istorijos mįslė.Vasario 16 – osios akto kito pėdsakais. –V., 2003.-P.10.

² Plačiau apie lietuviškosios socialdemokratijos atsiradimo aplinkybes bei istorinį kontekstą žr.: Lietuvis M.[Moravskis A.] Lietuvos darbininkų judėjimo istorija sąryšy su Lietuvos valstybės atgimimo judėjimu Pirmas dešimtmetis: 1892-1902m.-Kaunas, 1931.; Sabaliūnas L. Lithuanian Social Democracy in perspective 1893 - 1914. - Durham and London, 1990.; Vyšniauskas A. Lietuvos socialdemokratijos idėjinė – politinė raida 1893-1899m.-V.,1993. Disertacija humanitarinių mokslų daktaro laipsniui gauti // VUB.RS.F.76.—3375.; Mitrulevičius G. Lietuvos socialdemokratijos bei pirmosios jos programos atsiradimo istorinės aplinkybės //Gairės, 2001,Nr.7.P.-43-47.; Mitrulevičius G. Lietuvos socialdemokratų iki Steigiamojo Seimo // Socialdemokratų Lietuvos Respublikos Seimuose.- Vilnius, 2006.-P.17-22.

³ Žr.: Programas lietuviškosios socialdemokratiškos partijos.- Tilžė, 1896.

⁴ Programas lietuviškosios socialdemokratiškos partijos. P.3. Plačiau apie šią programą žr.: Merkys V. Lietuvių SDP pirmųjų programų kilmė // Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai, serija A 3 (22)., 1966. - P.138-151.; Krivickas V. The programs of the Lithuanian Social democratic party 1896-1931 // Journal of Baltic Studies.1980.Vol.XI. P.101-102.; Vyšniauskas A. Lietuvos socialdemokratijos idėjinė – politinė raida 1893-1899m. P.53-55, 58-61.; Lukoševičius V.Liberalizmo raida Lietuvoje. -V.,1995.-P.229-232.; Mitrulevičius G. Pirmoji LSDP programa // Gairės, 2001, Nr.5. P.25-30.

⁵ Merkys V. Lietuvių SDP pirmųjų programų kilmė. P.138-139. Čia (P.140-141) yra pateiktas ir Erfurto programos vertimas į lietuvių kalbą. Palyginimui žr.: Marksas K. Kapitalas. T.1.-V.,1957.-P.679-681.

⁶ Žr.: A.Lietuvis [A.Moravskis] Lietuvos socialdemokratų partijos programos klausimu // LYA.LKP.DS.F.3377.Ap.58.B.978.L.19.

⁷ Merkys V. Lietuvių SDP pirmųjų programų kilmė.P.135.

⁸ Ten pat. P.138-139.

⁹ Kairys S. Lietuva budo – New York, 1957.-P.275, 277.

¹⁰ Vyšniauskas A. Lietuvos socialdemokratijos idėjinė – politinė raida 1893-1899m. P.54.

¹¹ Programas lietuviškos socialdemokratiškos partijos. P.8-9.

¹² Ten pat P.16-17.

¹³ Žr.: Merkys V. Lietuvių nacionalinio išsivadavimo judėjimas [ligi 1904m.], Vilnius, 1987, P.246.; Laurinavičius Č. Netradicinė Recenzija Leono Sabaliūno monografijai „Lietuviška socialdemokratija iš perspektyvos, 1893-1914m.“ // Lietuvių atgimimo istorijos studijos 4.-V., 1993-P.439.

¹⁴ Bielinis K. Mūsų praeitis 1896-1946 (Lietuvos socialdemokratų partijos veiklos duomenys) // Jaunasis socialdemokratas, 1948, Nr.:1.(4).P.9.

¹⁵ Ten pat.; Krivickas V. The programs of the Lithuanian Social democratic party 1896-1931. P.101; Vyšniauskas A. Lietuvos socialdemokratijos idėjinė – politinė raida 1893-1899m. P.28,40, 148.

¹⁶ Vyšniauskas A. Lietuvos socialdemokratijos idėjinė – politinė raida 1893-1899m. P.28,

¹⁷ Žr.: Ten pat P.40-42, 148.; Domaševičius Andrius apie Lietuvos socialdemokratų partijos įkūrimą 1896m. ir jos pirmųjų metų veiklą. // LYA. LKP DS. F.3377.Ap.38.B.51.L.3-4.

¹⁸ Žr.: Ten pat. Taip pat žr.: Merkys V. Lietuvių SDP pirmųjų programų kilmė. P.134.

¹⁹ Žr.: Vyšniauskas A. Lietuvos socialdemokratijos idėjinė – politinė raida 1893-1899m. P.41-42.; Lietuvius M. (Moravskis A.) Lietuvos darbininkų judėjimo istorija sąryšy su Lietuvos valstybės atgimimo judėjimu. Pirmas dešimtmetis 1892-1902. // Kultūra, 1931.Nr.: 4.P.199.

²⁰ Merkys V. Knygnešių laikai. 1864-1904.-V, 1994.-P.321.

²¹ Sabaliūnas L. Lietuvos socialdemokratija – IV. Už tautinį apsisprendimą. // Akiračiai, 1972. Nr.: 4.P.15.

²² Apie opozicines nuostas LSDP vadovų „separatizmui“ žr.:Vyšniauskas A. Lietuvos socialdemokratijos idėjinė – politinė raida 1893-1899m. P.52, 55-57, 61.

²³ Programas lietuviškos socialdemokratiškos partijos.P.9-12.

²⁴ Krivickas V. The programs of the Lithuanian Social democratic party 1896-1931.P.101.

²⁵ Žr.: Lietuvos socialdemokratų partijos programa // LCVA.F.394. Ap.1. B.456. L.36-32.

²⁶ Žr.: Vyšniauskas A. Lietuvos socialdemokratijos idėjinė – politinė raida 1893-1899m. P.101-104.

²⁷ Ten pat. P.102.; Merkys V. Lietuvių SDP pirmųjų programų kilmė.P.149.; Sabaliūnas L. Lietuvos socialdemokratija – IV. Už tautinį apsisprendimą. // Akiračiai, 1972. Nr.:4.P.15.

²⁸ Žr.: Lietuvos socialdemokratų partija // Mažoji lietuvių tarybinė enciklopedija.T.2. P.395.; Lietuvos socialdemokratų partija // Lietuviškoji tarybinė enciklopedija.T.6. P.561.; Angarietis Z. Lietuvos revoliucinio judėjimo ir darbininkų kovos istorija.T.2.-Smolenskas, 1921.-P.136.; Kapsukas V. Trumpa Lietuvos socialdemokratų partijos istorija // Kapsukas V. Raštai. T.7. - P.551.

²⁹ Vyšniauskas A. Lietuvos socialdemokratijos idėjinė – politinė raida 1893-1899m. P.101-107.

³⁰ Vyšniauskas A. Dėl pagrindinių nesutarimų Lietuvos socialdemokratų partijoje 1896-1899 metais // Lietuvos TSR Aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Istorija.29, 1988.- P.52-53.; Vyšniauskas A. Socialdemokratijos politinė transformacija

1896 metais // Lietuvių Atgimimo istorijos studijos T. 3. - V., 1991.- P.92, 94-95-97.

³¹ Lukoševičius V.Liberalizmo raida Lietuvoje. P.233.

³² Kairys S. Lietuva budo P. 342-343.

³³ V Susivažiavimas L.S.D.P. // Darbininkų balsas, 1902, Nr.: 3. P.2.

³⁴ Vilčinskas J. Lietuvos socialdemokratija kovoje dėl krašto nepriklausomybės. Istorinė apžvalga.-London, 1985.- P.43-47.

³⁵ Merkys V.Lietuvos socialdemokratų ir nacionalinio išsivadavimo judėjimas (ligi 1904m.). P.19. ; Angarietis Z. Lietuvos revoliucinio judėjimo ir darbininkų kovos istorija.T.2. P.185-188.

³⁶ Žr.: Angarietis Z. Lietuvos revoliucinio judėjimo ir darbininkų kovos istorija.T.2. P.183-185.Merkys V.Lietuvos socialdemokratų ir nacionalinio išsivadavimo judėjimas (ligi 1904m.).-V., 1987.- P.19.; Kairys S. Tau, Lietuva. - Boston, 1964. - P.453.; Bielinis K. Penktieji metai: revoliucinio sąjūdžio slinktis ir padariniai. -New York, 1959.- P.451, 457.

³⁷ Mitrulevičius G. Socialdemokratų politinės nuostatos bei veikla Lietuvoje Vokietijos okupacijos metu: 1915m. rudenio – 1917m. pirmoji pusė. // Lietuvos istorijos metraštis. 2002 metai. 2. V. 2004.- P. 130.

³⁸ Kapsukas V. Trumpoji Lietuvos socialdemokratų partijos istorija.P.562.

³⁹ Žr. kad ir: Ten pat. P.552, 559-564, 572.; Angarietis Z. Lietuvos revoliucinio judėjimo ir darbininkų kovos istorija. P.133,135,177,182,194-197; Lietuvos TSR istorija T.2.-V., 1963.-P.175.; Lietuvos komunistų partijos istorijos apybraiža. T.1.-V, 1971.-P.60, 66, 114. 121-122. Taip pat žr. kitus komunistinės LSDP istorijos istoriografijos tekstus.

⁴⁰ Čia ir toliau pristatant šį straipsnį žr.: Viktoras [Kairys S. ???] L.S.-D.Partija ir Lietuvos nepriklausomybės obalsis // Socialdemokratas, 1926, Nr.:1.P.2-3.; Nr.2.P.2-3.; Nr.:3.P.2-3.; Nr.: 4.P.2.

⁴¹ [Janulaitis A.] Lietuvmečiai // Darbininkų balsas, 1905.Nr.: 2.P.43-44.; Bielinis K. Penktieji metai: revoliucinio sąjūdžio slinktis ir padariniai. P.45-47.; Kairys S. Tau, Lietuva. P.38-39.

⁴² [Janulaitis A.] Lietuvmečiai // Darbininkų balsas, 1905.Nr.: 2.P.43.; [Janulaitis A.] Išteigiamasis Rusijos Seimas ir Lietuvos Seimas // Darbininkų balsas, 1905.Nr.: 4.P.108.

⁴³ LSDP manifestas yra išspausdintas S. Kairio atsiminimų „Tau Lietuva“ prieduose. Žr.: Kairys S. Tau, Lietuva. P. 333-338. Taip pat žr. S. Kairio duotą šio manifesto apibūdinimą. Žr.: ten pat. P. 64-69.

⁴⁴ Kairys S. Tau, Lietuva. P.46-60, 331-332; Tyla A. 1905 metų revoliucija Lietuvos kaime.V., 1968.-P.62-64, 66-69.; Sabaliūnas L. Lithuanian Social Democracy in perspective 1893 - 1914. P.57-59.; Bielinis K. Penktieji metai: revoliucinio sąjūdžio slinktis ir padariniai. P.116.

⁴⁵ Kairys S. Lietuva budo P.336.; Kairys S. Tau, Lietuva. P.21, 45.

⁴⁶ Žr.: Tyla A. 1905 metų revoliucija Lietuvos kaime. P.59.; Miknys R. Lietuvos demokratų partija 1902-1915 metais. -V.,1994.-P.49, 61-62.; Aleksandravičius E., Kulakauskas A. Carų valdžioje. Lietuva XIX amžiuje. Vilnius, 1996.-P.315.

⁴⁷ [Janulaitis A.] Tautos suvedžiojotai // Darbininkų balsas, 1905.Nr.:7.P.62-65.; Miknys R. Lietuvos demokratų partija 1902-1915 metais. P.49, 64-65, 68-69.

⁴⁸ Žr.: [Biržiška M.] Lietuvos socialdemokratų partija // Kova, 1907.Nr.18-19.P.276.; Kairys S. Lietuva budo P.356-362.; Kairys S.

Tau, Lietuva. P.137-148.

⁴⁹ Kairys S. Lietuva budo. P.357-358.

⁵⁰ Lietuvių krikščionių demokratų partijos programos projektas // Lietuvių atgimimo istorijos studijos T.3.-V., 1991.-P.331.

⁵¹ Apie socialdemokratų dalyvavimą ir politinę laikyseną Lietuvių suvažiavime žr.: Motieka E. Didysis Vilniaus Seimas.-V., 1996.

⁵² Ten pat. P.218, 232.

⁵³ Ten pat. P.230, 232.

⁵⁴ Kairys S. Tau, Lietuva. P.226.

⁵⁵ Ten pat. P.192-193, 226-227. Biveinis P. LSDP : tarp federacijos ir autonomijos // Socialinė demokratija Lietuvoje: LSDP ištakos ir raida.- V.,1996.-P.34.

⁵⁶ Žr.: Nutarimai, priimti per L.S.D.P. konferenciją (1906 m. rugsėjo mėnesį) // Partijos žinios, 1906. P.4-7.

⁵⁷ Ten pat. P. 4-7.; Jungtinio ir Septintojo Lietuvos socialdemokratų partijos suvažiavimo nutarimai // Kairys S. Tau, Lietuva. Priedas Nr. 16. P.388.

⁵⁸ Kairys S. Tau, Lietuva. P.410.

⁵⁹ Vienas Vilnietis. Lietuva gyv. momentu / / Kairys S. Tau Lietuva Priedas Nr.:18.P. 411.; Mitrulevičius G. Socialdemokratų politinės nuostatos bei veikla... P.128-130.

⁶⁰ Žr.: Stražas A.'Ziemlia Oberost'i iejo miesto v Germanskoi vostočnoi politikie v gody Piervoi mirovoi voyno.-Disetacija daktaro laipsniui gauti,1970' VUB.RS.F.76.S.v.1322.- C.322.

⁶¹ Plačiau apie socialdemokratų politinę veiklą t.t. ir bendrą veiklą su kitomis politinėmis srovėmis 1915m. pab.- 1917. pirmoje pusėje žr.: Mitrulevičius G. Socialdemokratų politinės nuostatos bei veikla... P.132-142.

⁶² Vienas Vilnietis. Lietuva gyvenamuoju momentu // Kairys S. Tau, Lietuva. Priedas Nr. 18. - P.413.

⁶³ Plačiau apie visa tai žr.: Mitrulevičius G. Socialdemokratų politinės nuostatos bei veikla...P.141-142.; Mitrulevičius G. Socialdemokratų ir Lietuvos Tarybos sukūrimo procesas // Lietuvos istorijos metraštis. 2004 metai, 1. -V., 2005.P.106-107,110-111.; Organizacijos komiteto lietuvių suvažiavimui sušaukti posėdžio protokolas. // Lietuvos Valstybės Tarybos protokoliai.1917-1918. - Vilnius, 1991. (Toliau LVT protokoliai)- P. 54 – 55,61-62.

⁶⁴ Žr.: Mitrulevičius G. Socialdemokratų ir Lietuvos Tarybos sukūrimo procesas.P.111-123.

⁶⁵ Lietuvių konferencijos protokoliai // LVT protokoliai. P.83.

⁶⁶ Čepėnas P. Naujųjų laikų Lietuvos istorija T.2.-Vilnius, 1992.-P.189.

⁶⁷ Klimas P. Dienoraštis 1915-1919.-Chicago, 1988.-P.189.

⁶⁸ Mitrulevičius G. Socialdemokratų ir Lietuvos Tarybos sukūrimo procesas. P. 119-121.

⁶⁹ Žr.: LVT protokoliai. P.131-211.

⁷⁰ Ten pat. P.185-212.; Ilgūnas G. Steponas Kairys. P.106-112;

⁷¹ Eidintas A. Antanas Smetona.-Vilnius, 1990.- P. 60.

⁷² Kairys S. Tau Lietuva. P. 275.

⁷³ Ivinskis Z. Lietuvos politinė būklė 1918 metų pradžioje ir Vasario 16-tos d. aktas // Židinys 1938. T. 29. P. 198.

⁷⁴ Žr.: LVT protokoliai. P.209, 211, 259, 263, 274, 321.

⁷⁵ Žr.: Ten pat. P. 331-332,350-352; Taip pat žr.: Darbo Balsas, 1918.10.24. Nr. 41.P.3., 1918.10.30.Nr.:42.P.4-7., 1918.11.06. Nr.43.P.2-3.

⁷⁶ Žr. apie tai : Mitrulevičius G. Lietuvos socialdemokratų iki Steigiamojo Seimo.P.53-59.

Laukiu A.Šleževičiaus prisiminimų knygos

„Gairių“ žurnale (Nr. 1) radau labai man įdomias ištraukas iš buvusio Ministro Pirmininko Adolfo Šleževičiaus prisiminimų knygos (ją jau išleido „Gairių“ leidykla. – Red.) . Nuo pat 1992 metų stebėjau politinę situaciją Lietuvoje. Labai džiaugiuosi, kai LDD partija rinkimuose laimėjo daugumą Seime. A.Šleževičius tapo Ministru Pirmininku, ėmė vadovauti partijai. Tai buvo labai jautrus Vyriausybės vadovas, visai neišpuikęs kaip kai kurie kiti, pavyzdžiui, Vagnorius.

Esu pensininkas invalidas, tad noriu keletą žodžių parašyti apie tuometinės Sveikatos apsaugos ministerijos darbą. Teisingai teigia A.Šleževičius, kad tuometinis sveikatos apsaugos ministras Jurgis Brėdikis turėjo gerą pavaduotoją – Antaną Vinkų, kuris buvo perėjęs visus administracinės karjeros laiptelius, tad gerai suprato sveikatos apsaugos reikalus. 1993–1994 metais ir dar vėliau visi vaistai pensininkams–invalidams buvo kompensuojami 100 procentų. Nebuvo jokių kompensuojamų vaistų pasų, už kurių išdavimą dabar dar ir primokėti reikia. Buvo me patenkinti, kad Vyriausybė supranta mūsų vargus ir bėdas ir už mūsų vaistus, kuriuos išrašo gydytojas, apmoka vaistinėms. Gera tai buvo tvarka.

A.Šleževičiaus valdymo laikotarpiu (1993–1996) mes, eiliniai žmonės, turėdavome progą pabendrauti asmeniškai su Premjeru. Televizijos laidą „Kas geresnio, Premjere“ tada vedė Rolandas Paulauskas. Jis skambindavo, kviesdavo į laidą, žmonės galėjo rašyti, o atvykę į laidą užduoti klausimus Premjerui atvirame eteryje. Po laidos dar apie valandą draugiškai šnekučiuodavosi su A.Šleževičiumi. Man irgi teko rašyti Premjerui, R.Paulauskas skambino man ir kvietė į laidą. Visos kelionės išlaidos į Vilnių buvo apmokamos.

Daug būtų galima rašyti apie A.Šleževičiaus trejų metų valdymo laikotarpį. Tai buvo tikrai geras, supratingas Premjeras, neatstumdavo nė vieno žmogaus, kuris kreipdavosi į jį. 1993 m. sunkiai susirgęs parašiau gerbiamajam A.Šleževičiui. Buvau supras tas ir gerokai materialiai ne kartą paremtas, padėdavo ir Socialinės apsaugos ir darbo ministerija (ministras tada buvo Mindaugas Mikaila). Viskas buvo gerai sutvarkyta. Tuometinis Vyriausybės priimamojo vedėjas J.Linartas net man į namus paskambindavo, paguosdavo ir pranešdavo, kad būsiu paremtas materialiai. A.Šleževičiaus kilnumą jutau ir vėliau, kai jis nebebuvo Premjeras. Kai parašydavau jam laišką, paremdavo materialiai nemažomis sumomis. Iš vienos LNK laidos sužinojau, kad A.Šleževičius kaimo bažnyčios statybai paaukojo vieną milijoną.

A.Šleževičius man visada išliks kaip taurus, nuoširdus, supratingas žmogus. Labai laikiu jo knygos.

Romualdas NAVICKAS
Kretinga

Apie du šimtmečius – vienoje konferencijoje

Mokslo istorikų konferencija įžengė į antrą dešimtmetį: neseniai jie susirinko jau vienuoliktą kartą dalykiniam pokalbiui. Kiekvienas gavo kasmet išleidžiamus konferencijos „Mokslo ir technikos raida Lietuvoje“ pranešimus. Tai Vilniaus Gedimino technikos universiteto (VGTU) leidyklos „Technika“ 1413-oji mokslo literatūros knyga. Šį kartą leidinio viršelį papuošė Lietuvos mokslo draugijos pirmosios valdybos narių portretai. Ši detalė neatsitiktinė – mokslo istorikai savo vienuoliktąją konferenciją skyrė Lietuvos mokslo draugijos šimtmečiui. Tuo pačiu paminėtas ir statybos inžinieriaus, įžymaus statybos konstruktoriaus, pedagogo Viktoro Ražaičio gimimo šimtmetis..

Konferencija prasidėjo jos sumanytojo ir ištikimo organizatoriaus, VGTU Mokslotyros centro mokslo darbuotojo doc. dr. Algimanto Nako sveikinimu ir įžangos žodžiu. Universiteto rektorius prof. habil. dr. Romualdas Ginevičius pasidžiaugė, kad mokslo istorikai ištikimi tradicijai ir gausus jų būrys parengė labai įvairios tematikos pranešimus mokslo ir technikos raidos Lietuvoje klausimais. Tai didžiulės vertės lobis ateities tyrinėtojams. Jis taip pat pranešė, kad šių reikšmingų tyrimų apibendrintą medžiagą mokslo istorikai galės skelbti ne tik konferencijai skirtame leidinyje, bet ir kitais metais pradedame leisti šios tematikos tarptautiniame žurnale, kurio pirmasis numeris jau baigiamas rengti.

Konferencijoje perskaiityti trisdešimt penki pranešimai. Bent keli tiesiogiai skirti Lietuvos mokslo draugijos šimtmečiui. Vilniaus pedagoginio universiteto doc. Vytautas Pocius priminė susirinkusiems, kada Vilniuje buvo įsteigta Lietuvos mokslo draugija, kurios tikslas – vienyti visus lietuvių mokslininkus ir inteligentus dirbti tautos labui. Tai pasakęs, pranešėjas tuoj pat patikslino, kad oficialiai tuometiniuose LMD įstatuose tikslai ir uždaviniai buvo nusakyti taip: „rūpintis išardyti lietuvių tautą ir jos krašto gyventojus. LMD užsiminės: a) lietuvių antropologija ir etnografija, b) Lietuvos archeologija ir statistika, c) geologija, flora, fauna ir kitais gamtos mokslais“. Doc. V.Pocius pabrėžė, kad iš tikrųjų draugija nagrinėjo visas mokslines ir kultūrinės problemas, susijusias su Lietuva, nes tarp jos narių buvo daug įvairių specialybių žmonių: gydytojų, kunigų, teisininkų, literatų, pedagogų, pramonininkų, prekybininkų, agronomų, dailininkų, inžinierių. Pastarųjų indėliui draugijos veikloje apdėti ir skirta docento pranešimo didžioji dalis.

V.Pocius pranešimo tematiką pratęsė Fizikos instituto mokslininkai Eglė ir Kęstutis Makariūnai. Jie priminė, kad „LMD sąraše tarp pirmųjų garsių Lietuvos veikėjų visuo-
menininkų, iš 1412 narių, įsiregistravusių į draugiją iki 1932 m., yra 26 inžinierių ir technikų pavardės“. Pranešėjai išsamiau supažindino su vie-

nuolika aktyviausių draugijos narių. Šimtmečiui skirtas ir Vilniaus pedagoginio universiteto doc. Juozo Banionio pranešimas „Lietuvių mokslo draugijos leidyba: lietuviški matematikos vadovėliai 1915-1918 m.“. Pranešėjas minėjo Antaną Smetoną, Adomą Jakštą – Aleksandrą Dambrauską, rengusius pirmuosius aritmetikos, algebros, geometrijos vadovėlius.

Kitam konferencijos jubiliatui skirtas doc. dr. A.Nako pranešimas „Ižymaus statybos konstruktoriaus Viktoro Ražaičio 100-tosios gimimo metinės“. Pranešėjas išsamiai papasakojo jubilato biografiją, apibūdino tuometės Marijampolės gimnazijos aplinką, kuri neabejotinai veikė V.Ražaitį, ugdė jį savo šalies patriotu. Pranešėjas priminė, kad V.Ražaitis buvo ir žinomas Lietuvos sportininkas: dar abiturientas pagerino trišuolio ir šuolio iš vietos šalies rekordus, du kartus tapo Lietuvos studentų lengvosios atletikos čempionu, ne kartą gan sėkmingai dalyvavo olimpinėse žaidynėse. Jis buvo 1928 m. olimpiados dalyvis. O jau atšventęs aštuoniasdešimtmetį, V.Ražaitis Lietuvos sporto federacijų suvažiavimui, kuriame buvo įkurta Lietuvos olimpinė lyga, perdavė Lietuvos pirmosios (1938 m.) tautinės olimpiados trispalvę vėliavą. V.Ražaičio pagerbimą prasmingai užbaigė doc. Julias Gajausko pranešimas „Šiaulių arena“, kurios konstruktorius buvo V.Ražaičio anūkas Audrius Ražaitis.

Savotiškai proginis pranešimas „Universiteto atspindžiai žurnale“, kurių parengė šių eilučių autorius. Tai VGTU mokslininkų, darbuotojų ir žurnalo „Mokslas ir gyvenimas“ dalykinio bendravimo per penkiasdešimt metų apžvalga. Ją gražiai papildė konferencijos antrajame posėdyje dalyvavęs penkiasdešimtmetį atšventusio žurnalo redaktorius Juozas Baldauskas.

Konferencijoje taip pat buvo perskaityta daugiau kaip dešimt gamybinės-praktinės tematikos pranešimų. Bene labiausiai išsiskyrė dr. Aldonos Vasiliauskienės „Kanauninkas Stanislovas Krumpļiauskas: darbai puoselėjant Anykščių bažnyčią“, prof. Antano Lukiano - „Hidrotechninių melioracijų raida Lietuvoje“, doc. Vy-

tauto Viršilo - „Kūlgrinda – povandeninis tiltas“, habil. dr. Antano Algirdo Alikonio ir Julijos Brukštuvienės - „Specialūs geotechniniai tyrimai Lietuvoje ir parengtos respublikinės statybos normos“, dr. Jono Rudoko - „Vilniaus gražtų gamykla – 50 metų“, Viktoro Jurgelevičiaus ir Algirdo Zauko - „Dviračių gamyba Šiauliuose ir jų populiarinimas. Dviračių muziejus“, dr. Antano Kero - „Valstybinio informatikos vystymo kompiuterizavimo pagrindu koncepcijos kūrimas“ ir kiti.

Ne vienas pranešėjas palietė naują, sakyčiau, konferencijos dalyviams mažai žinomą sritį - supažindino su garbių mokslininkų darbais.

Julius NORKEVIČIUS
Vilnius

Lietuva buvo ir tada

Perskaičiau Prezidento Algirdo Brazausko knygą „Ir tuomet dirbome Lietuvai“. Tai labai reikalinga knyga. Ji yra praėjusio tarybinio laikotarpio metraštis ir parodo „patriotams“, kas buvo sukurta per 50 metų. Mano kartos žmonės nenusipelnė, kad jie būtų paniekinamai vadinami kolaborantais. Knygoje aprašytos didžiosios statybos, kurios buvo reikšmingos visam Lietuvos ūkiui. Gyventojams kasmet buvo atiduodama po 30-40 tūkstančių butų.

Aš džiaugiuosi, kad sulaukiau tokios knygos, kuri parodo, kaip kraštas kilo iš griuvėsių, o vėliau tapo klestintis.

Autorius gražiu žodžiu atsiliepia apie to meto vadovus, jų darbus, pateikia jų charakteristikas. Dalies jų jau nebėra, išėjo Anapilin, neužmiršo ir jų.

Ačiū už knygą ir jos redaktoriui, kuris profesionaliai ir gražiai atliko savo darbą. Knyga verta didesnio dėmesio, tik mažokas jos tiražas.

Dešinieji jau bando šią knygą kritikuoti, tačiau faktai ir skaičiai įveikia tą kritiką.

Alfonsas VAITIEKAITIS
Panevėžys

Prometėjiška ugnis negęsta

Gera kupeta Algirdo Statkevičiaus išleistų filosofinių knygų – tai apmąstymai apie tai, kas mūsų siekiui normaliai gyventi stoja skersai kelio ir ką mes turime kuo greičiau šalinti.

Vienoje naujesnių A.Statkevičiaus knygų „Amžinasis moralės įstatymas ir blogio įvairovė“ labiausiai kliūva religijoms ir sektoms, propaguojančioms mistiką ir kvailinančioms žmones nuo labai senų laikų. Eina amžiai po amžių, o įvairūs religininkai ir dabar labiausiai yra susirūpinę savo brolių ir seserų gyvenimu ne čia, Žemėje, o seniai išgalvotame danguje, apie kurį jie neturi jokio rimto supratimo. „Gamtos bei socialinius dėsnius atmetusiųjų religininkų gaujos, sergančios moralinio išsigimimo protlige, dažniausiai per prievartą primetė savo purvinas „žaidimo taisykles“ sveikiems“, – rašo autorius.

Autorius parodo, kad neturintis proto, vien instinktais besivadovaujantis gyvūnijos pasaulis savo egzistencijoje elgiasi daug padoriau nei žmogus, apdovanotas protu ir vaizduote. Ar tai ne tragedija?

A.Statkevičius pagrįstai sielojasi, kad Lietuvoje nėra nė vieno „Tautinės šventovės“ vardu pavadinto rūmo, kuriame būtų aptariamai bendri valstybės reikalai, kaip kad anksčiau būdavo daroma senovės Graikijoje tautos susirinkimo metu. Deja, ir pasaulyje „nėra instancijos, kurioje teisybės galėtų ieškoti į vienokio ar kitokio beteisiškumo žabangas papuolęs žmogus ar tauta“. Vadinasi, žmonijai, atsiraičius rankoves, dar teks nemažai padirbėti.

Smagu kurti ateitį, matant gražius ateities rūmo kontūrus. Be bendražmogiškosios doros pergalės šio tikslo nepasieksime. Blogis turi būti įveiktas! Belieka visiems ta kryptimi veikti. Tada gyvensime ne „ašarų pakalnėje“, o kalne, kuriame visiems švies negęstantis Laimės žiburys.

Noriu padėkoti A.Statkevičiui už prometėjišką ugnį, kurią jis vis pakursto savo širdyje iš didelės meilės žmogui, gimtajai žemei ir visam pasauliui.

Genius STRAZDAS

Europietiška, bet ne rusofobiška kairiųjų politika

Beveik dvidešimt metų dešinieji gąsdina pavojais iš Rusijos. Kuo arčiau rinkimai, tuo didesnis pavojus skelbiamas. Ir taip matyt bus, kol išnyks pokario represijas patyrusi, psichologiškai traumauta karta, kuri sudaro ištikimiausią konservatorių rėmėjų būrį.

Lietuvoje pavojaus trimaitis – atkakliai pučiamas aukščiausiu dešiniuoju lygiu, pastaruoju laiku vis labiau girdimas ir Europoje. Tik reakcija tenai kitokia. Net Prezidento Valdo Adamkaus žodžiai neįtikino didžiųjų Europos politikų ir JAV valstybės sekretorės Kandolizos Rais (Condoleezza Rice) – kalbas apie šaltąjį karą su Rusija ji pavadino hiperbolizuota nesąmone.

Kas Amerikai nesąmone, mūsų radikalams – realybė. Radikalumu pasižymintis garsus konservatorius, sėdintis Briuselyje, jau nedviprasmiškai kvietė ruoštis partizaniniam karui su Rusija.

Tokių gąsdinimų pasiklausęs pagalvoju, kuriam velniui stojom į Europos Sąjungą ir NATO, jeigu mus bet kurią dieną visvien užpuls ir okupuos Rusija! O gal jau ką nors užpuolė ta didžioji kaimynė?

Realybė visai kitokia. Po 1990 metų Rusija nebuvo užpuolusi nė vienos užsienio valstybės. O štai NATO bombardavo Jugoslaviją! Iki šiol kaunasi Irake. Nors tikslas ir kilnus, bet žmonės žūva. Todėl patys rusai bijo NATO! Tad jų baimė lyg ir būtų labiau pagrįsta negu mūsų, nors, žinoma, šiuo metu irgi nereali. Realesnis pavojus gali atsirasti po kokių penkiasdešimties metų, kai išseks pasaulio energetiniai ištekliai. Kažin, ar kur nors neatsiras diktatorius, panorėsiąs pasidalinti gausiais Rusijos ištekliais, kaip dabar daroma Irake? Štai ko bijo rusai!

O aš nieko nebijau. Europos Sąjunga yra viena galingiausių pasaulio ekonomikų. NATO yra galingiausia pasaulyje karinė organizacija. Mums belieka galvoti, kaip geriau stiprinti bendruosius Europos namus, kurie vilioja ir traukia kone visą pasaulį, o ne trukdyti bendradarbiavimą su kitomis valstybėmis, tuo pačiu ir su Rusija, nes tai kenkia ir mūsų pačių ekonomikos raidai. Ir gaila, kad kiekvienas blaivesnis žodis Rusijos atžvilgiu tuojau pat apšaukiamas vos ne išdavyste, prorusiškos politikos vykdymu. Ramūnas Tri-

makas, „Kultūros barų“ 2007 metų 11 numeryje nagrinėdamas Rusijos radikalų kvoilas fantazijas, teigia, kad „Lietuvą valdant buvusios kompartijos šulams, labiau prorusiškos politikos nerasi visoje Vidurio Rytų Europoje“ (Straipsnis „Vaikščiojimas ratu – viena iš pragaro ypatybių, arba Trečiosios imperijos belaukiant“). Ir dar: „Mūsų lietuviškame kontekste ypač „svariai“ skamba samprotavimai apie ekonominę priklausomybę ir „ūkį“, turint omenyje šiuolaikinės Lietuvos kontekstą ir garsaus „ūkininko“ Algirdo Brazausko ar jo įpėdinių prorusišką veiklą“ (Ten pat).

Taigi, pažiūrėkime, kur tas prorusiškumas. Kas Lietuvą paruošė, atliko visus „namų darbus“ ir „įstatė“ į NATO ir Europos Sąjungą? Ar ne kairieji! Kas sureguliuavo istoriškai komplikuotus santykius su Vakarų kaimyne Lenkija? Ar ne kairieji, beje, dešiniems radikalams priešinantys? Kas pastatė Būtingės terminalą, be kurio Mažeikių Naftos gamykla šiandien tikrai būtų tik „geležies krūva“? Ar šiandien tai nėra svarbiausia mūsų energetinės nepriklausomybės gysla? Kas visą laiką rėmė provakarietiškus politikus ir partijas Ukrainoje, Gruzijoje ir kitose pokomunistinėse šalyse, nors tų „vakariečių“ demokratinė reputacija ir ne be prieštų? Kas Rusiją smerkė net tada, kai Ukraina ir Baltarusija vogė per jas į Vakarų tiekiamas gamtines dujas? Kas pagaliau šiandien siekia tiesti energetikos tiltus su Švedija ir Lenkija, statyti atominę elektrinę, o kas visai trukdo? Rusija ar mūsų dešinieji?

Pripažinsiu – yra vienas „prorusiškasis“ kairiųjų žingsnis – būdami valdžioje nepripažino Čėčėnijos nepriklausomybės, nors beveik visos konservatorių rankose buvusios Lietuvos savivaldybės buvo ją pripažinusios, nepaisant, kad jų tokie sprendimai neturėjo jokios juridinės galios ir teturėjo propagandinę reikšmę. Bet to nepadarė nė viena pasaulio valstybė! O galų gale, kodėl jūs nepripažinote, ponai konservatoriai, kai laimėjote rinkimus?

Kaip sakoma, kam apie vakarietiškumą kalbėti, o konservatoriams ir jų rėmėjams verčiau patylėti...

Atgimimo laikais svajojome, kad būsimė Vakarams reikalingi, kaip Rusijos žinovai, žadėjome jiems padėti visuose

komerciniuose reikaluose... Deja, dabar patys vakariečiai mus turi mokyti, kaip derėtų elgtis laisvos ir nepriklausomos valstybės politikams.

Neseniai Lietuvoje viešėję JAV NATO komiteto vadovas, plėtros bei reformų buvusiose TSRS respublikose rėmėjas Brukas Džeksonas (Bruce Jackson) ir posovietinės erdvės specialistas Monterey instituto Ginkluotės neplatavimo studijų centro vyresnysis bendradarbis Robertas Nurikas kartu su būriu kitų politikų, politologų, diplomatų ir analitikų mokė lietuvius daugiau atsižvelgti į šiandienines realijas ir nepaskęsti istorinėse problemose.

„Yra oficiali Rusijos istorija, kurią turite teisę atmesti. Tačiau yra ir asmeninė rusų, atskirų žmonių istorija. Kartais sunku pasakyti (tai galioja bet kuriai šaliai, tiek jums, tiek JAV), ar žmonės, kritikuodami oficialią istoriją, neatmeta ir asmeninės istorijos. Jas reikia aiškiai atskirti, kad neigiant vieną nebūtų paneigta kita,“,- teigė R.Nurikas.

Mūsų dešinieji tuo tarpu užsigėidė siekti pinigines kompensacijos už laiką, praleistą TSRS sudėtyje, nepaisydami, kad tas šiandien neišsprendžiamas reikalas sukomplicuoja daug kitų svarbių bendradarbiavimo klausimų, priešiška nuteikia net mūsų simpatikus Rusijoje.

Turime suprasti rusus, pripažinti jų kitoniškumą kaip realybę. Rusija dar ilgai ilgai skirsis nuo Europos ar Amerikos. Ten daug diskutuojama dėl praeities. Kol kas vyksta sunkūs ir skaudūs kruvinos istorijos apmąstymai, kurie ateityje neabejotinai pakeis šiandieninę opinią. Tačiau to niekas negali padaryti prievarta iš šalies. Kaltę už išsigimusio gruzino padarytas istorines skriaudas negalima suversti dabartinei rusų kartai, nei Rusijos šiandieninės valdžios žmonėms, gimusiems jau po karo. Pažiūrėkime į save. Kaip nenorime prisiminti, kad kartu su fašistais lietuviai išžudė beveik du šimtus tūkstančių žydų ir visai ieškome pasiteisinimų. Tuo tarpu kiekviena proga giriamės išgelbėję keletą tūkstančių...

Vakariečiai mus laiko šaltojo karo karieiviais. O konservatoriams kovų prieš Rusiją vis negana ir blaivesnis europietiškas kairiųjų požiūris į savo kaimynę atrodo prorusiškas. ■

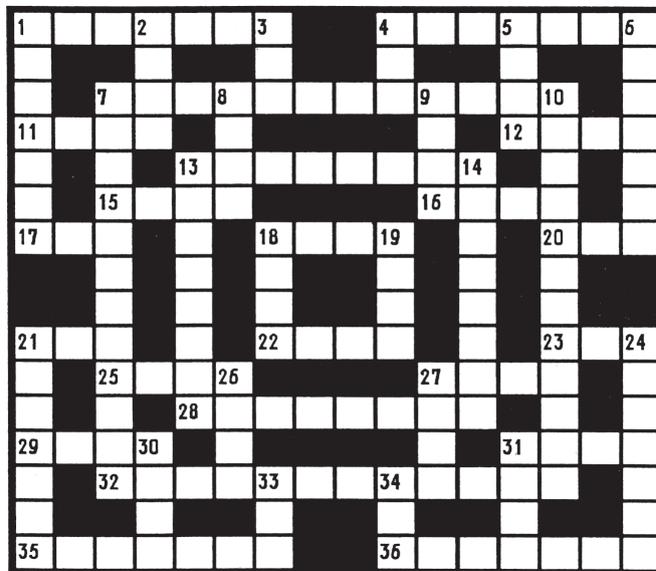
Vaclovas PAULASKAS

Kryžiažodis

Vertikaliai: 1. Lenkijos sostinė 2. Gaivus gėrimas iš duonos ar vaisių 3. Prekybos tinklas 4. ... Baba ir 40 plėšikų 5. Naminis gyvulys 6. Buvęs Irako diktatorius ... Huseinas 7. Raštas, kuriame nurodoma tvarka, kuria kas daroma 8. Pietų Amerikos valstybė 9. Lietuvos telegramų agentūra 10. Miestas Kryme 13. Apvažiavimas, išsisukimas vingiu, vingis, lankstas 14. Bažnyčios stolas, ant kurio aukojamos šv. Mišios 18. Latvijos sostinė 19. Verdžio opera 21. Lietuvos prezidentas ... Smetona 24. Maroko sostinė 26. Automobilis 27. Žavinga, patraukli, graži 30. Medžių sultys 31. „Šalta ..., o aš basa“ 33. ... de Žaneiras 34. „... bakūžė samanota, kurioje gimiau?“

Horizontaliai: 1. Vargstantys, nelaimingi žmonės, varguoliai 4. Pastatas lėktuvams stovėti ir remontuoti 7. Savaitės diena 11. Šuo 12. Upė, tekanti per Paryžių 13. Sutepta alyva 15. Kryžmažiedžių šeimos maistinis ir pašarinis daržų augalas; jo šakniavaisis 16. Darbo užmokestis 17. „... didutis, būk gerutis“ 18. Italijos sostinė 20. Tarptautinis nelaimės signalas 21. ... Pugačiova 22. Dovana, skiriama kam nors sušelpsti 23. Pietų Afrikos Respublika 25. Medžio stiebo išauga 27. „Darius ir Girėnas narsūs vyrai buvo, perskridę Atlantą Vokietijoje...“ 28. Išaušta medžiaga, audinys 29. Regos organas 31. Moters vardas 32. Gyventojų bendras dalyvavimas svarstant kokį nors klausimą 35. Prieš lietuvių kregždės ... pažemė 36. Sudėtingo siužeto pasakojamasis kūrinys.

Sudarė Henrikas PUSKUNIGIS

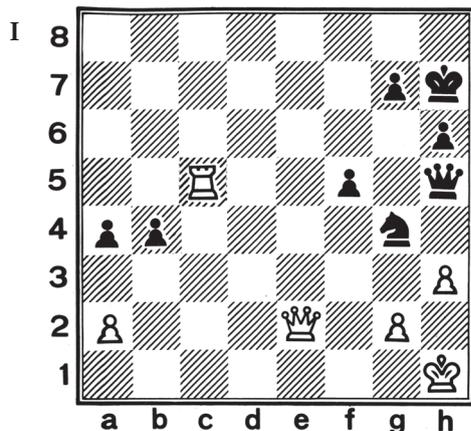
Vertikaliai: 1. Vargšai 4. Angaras 7. Trečiadienis 11. Šuva 12. Sena 13. Alyvuota 15. Ropė 16. Alga 17. Auk 18. Roma 20. SOS 21. Ala 22. Auka 23. PAR 25. Saka 27. Zuvo 28. Audeklas 29. Akis 31. Rima 32. Susirinkimas 35. Skraido 36. Romanas.

Horizontaliai: 1. Vargšai 4. Angaras 7. Trečiadienis 11. Šuva 12. Sena 13. Alyvuota 15. Ropė 16. Alga 17. Auk 18. Roma 20. SOS 21. Ala 22. Auka 23. PAR 25. Saka 27. Zuvo 28. Audeklas 29. Akis 31. Rima 32. Susirinkimas 35. Skraido 36. Romanas.

Kryžiažodžio atsakymai

Iš šachmatų lobyno

Venturis Salvio
Italija, XVII a.

Ar gali čia baltieji žaisti 1.V:g4?

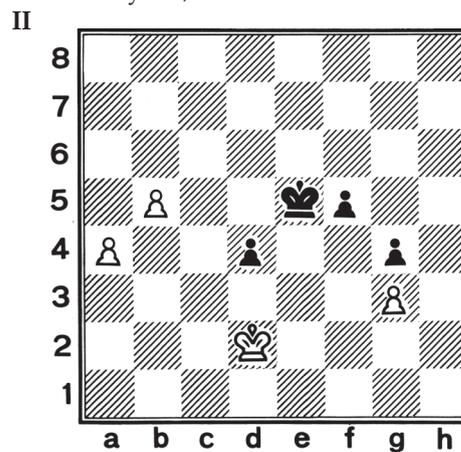
Šachmatų pozicijų sprendimai

I. Po 1. V:g4 būtų 1... fg 2. B:h5 g5!!, ir kol baltųjų bokštas „išsikrapštys“ iš apgulties, juodųjų pėstininkai prasivers valdovės sparne.

II. 1... f4! 2. gf+ Kd6!! 3. a5 g3 4. a6 Kc7 5. Ke2 d3+ 6. K:d3 g2. Baltieji pasidavė.

Parengė tarptautinis šachmatų arbitras Henrikas PUSKUNIGIS

G.Štolcas A.Mincovičius
Berlynas, 1928

Juodųjų ėjimas. Ar gali jie laimėti?